

Jānis Vādots. Foto — Kristaps Kalns

Ja tu jautā

Andrejs Tarkovskis postulējis, ka mākslas mērķis ir sagatavot cilvēku nāvei. Reizēm gan mākslas iedabu var iepazīt arī tai nepakļāvīgās situācijās. Daugavas loku tvanīgajā klusumā neiespējama un neticama kļūst ne tikai lielpilsētas tukšā čaula, kurā visu darbina cilvēka neremdināmo iegribu mehānismi. Neiespējama ir arī māksla, kas varētu uzlauzt un uzvarēt mēmumu. Dievs te ir staigājis un veidojis, atstādam gaismu, kas reizēm atgriežas, lai dotu mums nojausmu, ne atbildi.

Vai pastaigāties Venēcijā un neizbēgami nonākot ielā, kas beidzas ar strupceļu. Ideāla skatuve katram, kas ar traģisma ēnu sejā vēro iznicīgo dzīvi vai nododas aristoteliskai šausmīšanai par zudušo paaudzi. Šeit var iedomāties baudu dzīres un izpriecu karnevālus. Nodoties ironiskām pasāžām par elli un paradīzi. Paspēt pārļaicīgu traktātu vai nostiprināt mierinošas

vientulības cietoksni. Vērot siluetus pamestu namu logos un atcerēties, ka telpu vienmēr kāds apdzīvo: pasaule ne pēc mums, ne bez mums nebūtu tukša. Ar ko šie pelējošie ceļi un laukumi baro mākslinieku dvēseli? Viņi te arvien ierodas, iedvesmojas, pieraksta, mirst un kļūst mūžīgi. Kurā solī māksla kļūst iespējama, par spīti laikam, kas Venēcijā nejauši dzēs un saglabā? Un pilsētu var šķirstīt kā telefongrāmatu, kurā izlaisto burtu vai ciparu kļūdās meklētājs trāpa necerētam savienojumam.

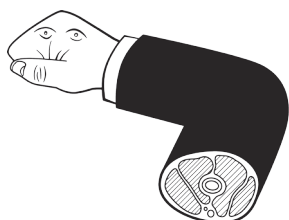
Vai sīka strīda kaismē: liesmo vareni, neviens negrib palikt muļķos. Atstāstījuma izteiksmē izdodas pat dažā krāšņa aina prozas žanrā. Bet paskaties atpakaļ, aplaid skatienu apkārt un redzi, ka ir arī vainīgais mēmums. Neizdedzinātie uguns kuri un neaizkaisītie pelni. Tumsa, kurai nav iziets cauri. Un mēs visi joprojām – muļķos. Kamēr Polijā un citur Eiropā pēc Otrā pasaules kara arī māksla uzšķērda un atbrīvoja sāpju kamolus, pieklususi meklējot cilvēku pēc diktatoru un nometņu šausmām, tikmēr padomju zemes ārē iestudēja laimīgo cilvēku cirka izrādes. Bet tagad – kam maksājam vai izkalpojamies, joprojām klusējot? Māksla ir ne vien avangards vai formas eksperimenti, bet arī laikmeta reģu drosme, plati atvērtas acis. Strīdi, kuros likme nav tikai gozēšanās modīgā stilīgumā un labā toņa ērtajos rāmjos. Ja ne uzvarot, tad vismaz pārvarot laiku. Citādi tas nestājas pārvarēt mūs.

Vai vakarā mazpilsētas tukšajā stacijā vērojot koku asās kontūras uz pamales fona un piedzīvojot neizskaidrojamu, tīru laimes un miera mirkli. Viss saplūst vienkopus un blāzmo tumsā. Bet tad ainava ieplaisā, un krūtīs atkal skaļi dun elpa. Tālumā, cik vien aizsniedz skatiens, krāsas jau izšķīst nākamajā attēlā. Kartes ir pārzīmētas, un nav saglabāts neviens pazīstamas ēnas reljefs. – Vai tu esi dzīvojis? – saklausu čukstā, kad es ieraušos vilcienā, kas šķiet nācis tiešā ceļā no Marka Stranda dzejoļa. – To es nevaru pateikt. Apskati šo pabalējušo pirmklasnieka fotogrāfiju, kurā samiegtām acīm stāvu pie skolas un mēģinu noturēt milzīgās gladiolas. Pat nezinu, vai kopš tā laika esmu kļuvis gudrāks. – Bet vai tu esi dzīvojis? – Ja nu tu jautā, varbūt noder atmiņas bez atdarinājumiem vai sapņi, kas kļūst redzami naktīs, ezeriem izšķīstot miglā. Varbūt noder dažī noslēpumaini notikumi, par kuriem ir neticami viegli runāt. Varbūt – šī pasaule, kurā nomirt ir kļuvis interesantāk. ■

Jānis Vādots, žurnāla *Domuzīme* literārās nodaļas redaktors

Saturs

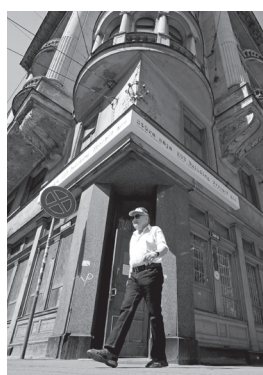
Proza

Intervija

Diskusija

Proza

Andris Zeibots. <i>Kompromisu cilvēks</i>	3
Valdis Felsbergs. <i>Mūzikas dzīves skola</i>	8
Viesturs Vecgrāvis. <i>Modernā laikmeta romantiķis</i>	10
Knuts Lesiņš. <i>Atmiņu talismans</i>	12
Lauris Vanags. <i>Labās rokas likums</i>	15
Alēns Froidigers. <i>Vecais filozofs</i>	20
Katja Ketu. <i>Pīpju plaukts</i>	23

4 atbildes

Kāpēc izdodat komerciāli maz ienesīgo latviešu literatūru?	29
--	----

Dzeja

Iveta Ratinika. <i>Gaišas debesu strēmeles</i>	30
Sintija Kampāne. <i>Izkāpt</i>	31
Ruta Štelmahere. <i>Māt, tās ir debesis</i>	32
Krišjānis Zelģis. <i>Kā lai pasaka</i>	34
Anna Glazova	36
Leonīds Švabs	36

Intervija

<i>Zvans bez mēles zvana. Ar Noru Ikstenu sarunājas Osvalds Zebris</i>	38
--	----

Viedoklis

Inese Runce. <i>Pārtašanās dilemmas</i>	42
---	----

Recenzijas

Anda Kubuliņa. <i>Jāņa Medeņa iznāciens</i>	44
Anda Baklāne. <i>Ainava ar...</i>	45
Līvija Baumanē. <i>Tumšās mistērijas «manam nezināmajam lasītājam»</i>	46
Pauls Daija. <i>Vecā jaunā vēsture</i>	48
Mārtiņš Mintauris. <i>Ceļvedis dzīvei kaleidoskopā</i>	49
Ieva Kalniņa. <i>Parādu piedzinēju linija sabiedrības vaibstos</i>	50

Diskusija

Sabiedrības viedoklis: negribīgi un neērti?	51
---	----

Refleksija

Ingus Barovskis. <i>Turēšanās pie patiesības</i>	57
--	----

Publicistika

Anda Rožukalne. <i>Baltijas žurnālistu ierastā dubultdzīve</i>	61
--	----

Vēsture

Jānis Šiliņš. <i>Latviešu strēlnieku gaitas sākums</i>	66
--	----

Eseja

Orests Silabriedis. <i>Vārdi par vārdiem</i>	72
--	----

Žurnāls *Domuzīme*. Iznāk kopš 2015. gada.
Galvenā redaktore: Rudīte Kalpiņa
Literatūras un kritikas nodaļas redaktori:
Jānis Vādons, Osvalds Zebris
Vēstures nodaļas redaktors: Mārtiņš Mintauris
Literārais redaktors un korektors: Jānis Kulmanis
Māksliniece: Sarmīte Māliņa
Izdevējs: a/s *Cits medijs*
Reģ. nr. 40103271624
Adrese: K. Barona iela 28a-11, Rīga, LV-1011
www.facebook.com/domuzime.ir
Twitter: @Domuzime, e-pasts: domuzime@ir.lv

Žurnāls izdots ar Valsts Kultūrkapitāla fonda finansējumu

Iespiests tipogrāfijā *Adverts*.
Citējot atsauce uz *Domuzīmi* obligāta. Pārpublicēšanas
gadījumā nepieciešams saskaņojums ar žurnāla redakciju.

Vāka ilustrācija – Sarmīte Māliņa
Žurnāls elektroniski: las.am

Andris Zeibots

Kompromisu cilvēks

Stāsts

Veltījums literatūras pētniecei Bārbalai Simsonai, lasot viņas grāmatu *Monstri un Metaforas*

Andris Zeibots ir dramaturgs un dejnieks, vairāku grāmatu autors. Režisors Dramaturgu teātrī, radoraidījumu producentis un vadītājs. Uzrakstījis latviešu pirmo romānu psiholoģiskās fantastikas stilā *Okeāniskais Es*, kam 2014. gadā piešķirta Dzintara Soduma balva par novatorismu literatūrā.

Pagājušo nakti tikpat kā negulēju. Sasodītie kaimiņi ballējās līdz pat četriem no rīta. Un tā gandrīz katru nedēļu. Vai katru otro nedēļu, it kā nebūtu vienalga, pirmo, otro vai trešo nedēļu, es teiktu, kaut reizi mēnesī, vienalga tas ir par daudz.

Atkārtāju domās: «Vienalga tas ir par daudz!»

Man ir tāds paradums ilgi atkārtot vienu un to pašu frāzi.

«Tas vienalga ir daudz par daudz.»

Es jūtu visu, kas notiek aiz sienas. Nevis tā, ka redzu kustības vai dzirdu runājošas balsis, nojaušu viņu reibumu, nē, ne tā, bet tur notika ēnu kustība, tumsā notika kustība.

Un šonakt es pirmo reizi uzdrošinājos uzstāt ar dūri pa sienu.

Viss pieklusa. Saspringti klausījās divdesmit minūtes.

Jaunieši intelektuāļi tur tuvojās un attālinājās. Es pats reiz tāds biju, mums visiem toreiz bija mugurā zilgani pelēki krekliņi — it kā apakškrekli ar garām piedurknēm. Mēs demonstrējām vienību, mēs lepojāmies ar savām prāta spējām, daudziem vienaudžiem tādu nebija. Mēs radījām sarežģītas prāta spēles un iebūrāmies iespaidīgu terminu un siloģismu konstrukcijās.

Mēs tās saucām par Lielajām Shēmām.

Tiesa, es nekad nestrīdējos, nenostājos pret saviem grupas biedriem. Piekritu atsevišķiem uzskatiem un pats piedalījās nebeidzamajās sarunās tikai ar trāpīgiem papildinājumiem kādas jaunas shēmas atbalstam.

Es ienīstu šīs atmiņas. Mēs bijām sīkie intelektuāļi, prāta dresētāji un taustāmo parādību noliedzēji.

Viņi aiz sienas bija tādi paši kā mēs tajos senajos laikos. Ļoti līdzīgi.

Esmu viņus redzējis nākam pa gaiteni, pa

mūsu gaiteni daudzstāvu nama astotajā stāvā. Viņi nāca, ejot apmainījās īsām frāzēm, viņiem bija somas un viegls apģērbs, kā jau sīkajiem.

Novērsos. Tomēr pēc īsa, pavisam īsa mirkļa atkal pametu skatienu viņu virzienā, kad tie tuvojās pa gaiteni.

Tad viņi pagāja garām un attālinājās. Es redzēju viņus ieejam kaimiņu dzīvoklī. Dzirdēju atskanam zvanu, tad vērās durvis, skanēja balss sasveicinoties, skaļi un atbalsojoties tukšajā gaitenī. Aizveroties metāliski noklaudzēja lifta vārtiņi, vienlaikus, tikai ar pavisam nelielu nobīdi, nograbēja kaimiņu dzīvokļa durvis, kad visi bija sagājuši iekšā. Noskrāpstēja atslēga, apgriezoties slēdzenē.

Un... gaiteni iestājās klusums.

Biju pat aizmirsis, kurp eju.

Visdrīzāk, biju kaut kur gājis bez īpaša iemesla, teiksim, pastaigāties pa ielām, apejot vienu kvartālu, piestājot, ieskatoties frizētavas vitrīnā un lielveikala durvīs, kuras pašas vērās ciet un vaļā, visu dienu ciet un vaļā... Ļoti nomācoši, es tad nodomātu, vienmēr tā: ciet un vaļā.

Tad atgriezos savā dzīvoklī.

«Vienmēr tā: ciet un vaļā...»

Lūk, priekšnamā manas mājas kurpes. Es nostājos pie tām. Pēdējā laikā mājas kurpes vienmēr izrādījās pagriezušās pret mani ar purngaliem, tās izrādīja nelabvēlību. Un gaidīja saldā priekšnojautā, ka man vajadzēs tās pagriezt, lai ievilkto kāju.

Jutu ko naidīgu, kādu spītīgu nepakļaušanos ikdienas normām. Šķita, gaitenā elektriskā spuldze satumst. Tad brīdi stāvēju, skatoties uz korpēm. Likās, tas ir kāds rituāls, tādā veidā es it kā «pierunāju» kurpes, ļāvos kompromisam, kā vienmēr, var teikt: ne jau pirmo reizi dzīvē. Nolādēts, protams, ne pirmo reizi!

Esmu kompromisu cilvēks. Zilgani pelēko krekliņu uniformas radījums.

«Ne jau pirmo reizi!» Un arī tēvs teica: «Konformistiem ir vieglāk, viņi arī dzīvo ilgāk.»

Jā, dzīve ir ļoti vieliska, es zinu un varu pieskarties lietām, sajost to divaino pieskārienu, tādu kā atbildi, kā nedzīvā priekšmeta atbildi man, kurš sevi uzskata par dzīvu. Tā ir nervu trisuļošana uz nedzīvas virsmas — tas ir spogulis, tā ir galda virsma vai krēsla atzveltne, tās ir drēbes, arī grāmata.

Devos virtuvē padzerties. Allaž dzēru tikai krāna ūdeni, nekad nevar zināt, kas iepildīts veikalā pirktajās pudelēs, varbūt kaitīgas vielas, runāja kaimiņi. Viņi tā runāja toreiz, kad mira mana māte. Tēvs ārkārtīgi pārdzīvoja, viņš klusēja nedēļām ilgi un, kad uzrunāju viņu, tikai noraidoši pakratīja galvu kā nesa-
pratis.

Es arī toreiz nespēju saprast lietu kārtību. Tagad arī ne, tomēr man šķiet, ka jau sāku sajūst. Grāmatas mani vairoja šo izjūtu spēku un

Vai gan viss, kas dzīvs, nav arī indīgs, kaut mazliet, tikai lai aizstāvētos

spēju atšķirt.

Atceros, grāmata gulēja galda vidū uz dzeltena galdauta. Visi šie priekšmeti bija ļoti vieliski, tie izplatīja smaržas. Galdauts — kāda ķīmiska līdzekļa smaržu, grāmata... nevaru pateikt, varbūt vienkārši — mikla papīra saldenu.

Kādreiz man patika pieskarties koka mizai. Arī zālei un lapām, tur ir dzīvība, saprotu, tomēr daudz koku miza satur nāvējošas vielas, tāpat arī augi ir indīgi, un, ja tā padomā, — vai gan viss, kas dzīvs, nav arī indīgs, kaut mazliet, tikai lai aizstāvētos.

Redzu — grāmata uz mana galda ir atšķirta un noguldīta ar vākiem uz augšu tajā lappusē, kuru nesen lasīju. Par Bordžijas nama dižciltīgajiem indētājiem, par viņu prasmi un smalkajām zināšanām nāves zāļu pagatavošanā un, galvenais, lietošanā. Jā, ziniet, lietojumā ir visa sāls — kā piespiest upuri labprātīgi izdzert nāvējoša dzēriena sudraboto kausu, kā viņu pierunāt ar pateicību uzvilkt drēbes, kas piesūcinātas ar indi. Skaidrs, ka deviņas desmitdaļas tajos tekstos ir tikai leģendas, tikai izdomas, bet viena desmitdaļa, visdrīzāk, atbilst patiesībai.

Jūs droši vien iebildīsiet (kā pats to daru lašot), ka slikti ir lietot tik zinātniski apšaubāmus materiālus, bet — lai! Kurš gan no mums reizi pa reizei sevi nemāna?

Lūk, ir nakts, pagriežos no viena sāna uz otru, jūtu aiz sienas plūstošas kustības, nakts viļņošanās, es zinu, ka viņi ir nomodā, un pats nespēju aizmigt. Es teicu, ka esmu izdarījis visu iespējamo, piekļāvēju pie sienas, liekot saprast, ka viņi izturas pārāk skaļi.

Es iestāstu sev: «Neklausies vairs, ej, vienkārši aizmiedz!»

Es apmānu sevi, es neaizmigšu, noteikti ne, zinu — sapnis ir plūsma, kad apziņa ir vaļā kā slūžas un nakts biežā straumē tad līst cauri psihes pasaulei. «Neklausies!» sev pavēlu, «vienkārši aizmiedz!»

Nu, nē, tas neizdosies! Ja nav kompromisa ar sajūtām, tad neizdosies. Sajūtas stāsta, ka nav labi, ja kurpes arī pie gultas pagriežas ar purngaliem pret gulētāju.

Ja mēs dzīvotu 16. gadsimtā, kāds teiktu — tā ir kāda zīme, brīdinājums vai likteņa lēmums, bet mūsu laikmetā tādas lietas nevienam neuztrauc. Kāpēc lai es uztrauktos?

Un tomēr — elpoju ļoti piesardzīgi, lai nepalaistu garām pat sīkāko skaņu, es it kā gribēju sardzirdēt tumsas kustības.

Uzmanīgi ieklausos divos virzienos: tajā, kas varētu notikt aiz sienas, un lejā — pie gultas, kurpes atkal varētu pagriezties. Zinu, ka parasti visu palaižu garām.

Kad atjēdzos, tas jau ir noticis.

Ir rītausma, un blakus dzīvokļa durvis atveras, nakts viesi iziet gaiteni. Citi dodas lejā pa kāpnēm, citi saspiežas liftā. «Neklausies, saku,

vienkārši aizmiedz un neklausies, neko neklausies!»

Mans tēvs bija aizmiedzis gaiteni, viņš bija pieskāries abām rokām pie sienas, sajūtis tās gludo vēsumu un lēni, uzmanīgi balstoties, nolaidies sēdus uz gaitēņa grīdas, atbalstījis muguru pret sienu un beidzis elpot.

Tas gan ir savādi, teica augšējo stāvu kaimiņi toreiz, kā var nomirt divus soļus no sava dzīvokļa durvīm, nomirt nevienam nepiederošā, gandrīz vai bezsatura vietā, kur visi skraida turpu šurpu, kur netīrs, tādā sliktā, mēs sakām (tā kaimiņi), vietā, tas ir vēl sliktāk, nekā pamest dvēseli uz ielas, tur vismaz debesis virs galvas.

Beidziet runāt muļķības, iekliedzot toreiz. Vai nejutat, ka tas jau ir par daudz?

Jā, jau — jā! Bet tu neklausies, aizver acis, aizmiedz, ko tik kaimiņi nesamuld. Kopš Bordžiju attālie radnieki, viņu mazbērnu mazbērni kļīst pa visu pasauli, nekur nav gluži bezjēgas vietas, visur iemājo jautājumi. Mamma reiz teica: «Senie lāsti seko tam, kas tos apbrīno, kas atkal un atkal tajos ielasās, burti iesūcas caur acīm, kas lasa, caur pirkstiem, kas pieskaņas lappusēm, tie rada tumsas kustības, ēnas pārklāj apziņu, tas nevar labi beigties!»

Es, toreiz neko nesapratis, vienkārši piebalsoju: «Labi nebeigsies, tas labi nebeigsies...»

Gaiteni valdīja klusumā apvaldīta lifta celšanās un krišanas elpa, kā bronhi iekrakšķējās lifta vārtiņi, zumēja asinis pacēlāja mehānismā, pieskāriens pogai, un sākās kustība.

Kad nomira tēvs, ilgi nebraucu ar liftu, jo tajā bija spoguļi.

Un šie spoguļi nebija aizklāti. Viņpasaule bija vaļā, kā apgalvo ticējums, tēvs mani vērotu no turienes, kamēr es slidētu augšup un lejup, augšup un lejup, visu dienu, nemitīgi, varbūt lifta mehānisms sabojājies, varbūt pogas vairs neklausas, un avārijas signāls netiek noraidīts, vienmēr tā: augšup un lejup... augšup un lejup, ciet un vaļā...

Parasts pieskāriens nedzīvajam priekšmetam, un nervi padodas. Es kādreiz sīko intelektuāļu diskusijās biju nepareizi nosaucis Bordžiju ciltstēva vārdu, mani izsmēja.

— Česāre! Vai viņš teica Česāre? Ar «s»!

Es atriebos toreiz, satvēru vēstures grāmatu un aizkrāsoju visu Bordžiju sejas ar melnu flomāsteru. Tagad jūtos kā sapnī, it kā mana tēva attēls senajos gleznojumos būtu izdzēsts ar manas rokas vadītu tumsu.

Esmu kompromisu cilvēks, jo neciešu, ka mani apvaino.

Kopš tā laika vairs nesatīkos ar sīkajiem intelektuāļiem. Zināju, ka mani ir iesaukuši par Česāri. Nolādēts! Šī toksiskā «s» un «z» problēma. Vai varbūt mana vaina meklējama tikai sliktā dīkcijā?

Spogulis nāk uz priekšu, vilkme aug, plūst

Ilustrācija —
Ernests Kļaviņš

Neredzamu būtņu nav, es zinu, bet mans tēvs mira tieši šeit. Un neviens nezina – kāpēc

Andris Zeibots

sapnis, biezs un krēslains, un, lūk, tēvs – kā tas var būt, tēt? – vai esmu sapnī?

Jā gan, protams, sapnī, kur gan citur... tas labi nebeigsies...

Viņi ilgi nāk pa gaiteni man pretī, es piespiežos pie sienas, viņi, mani neievērojot, paiet garām, viņi apstājas pie kaimiņu durvīm. Tā nav pirmā reize.

Kādu dienu, jau pievakarē, gāju garām kaimiņu dzīvokļa pavērtajām durvīm, ieskatījos to spraugā un mirkļa mulsumā ieraudzīju savu atspulgu. Man toreiz radās dīvaina nojauta: šis dzīvoklis ir spogulis.

Un nosolījos noslēgt ar sevi kompromisu: prāts nejutās, kā tas ir iespējams, bet sajūtas neuzstās, ka esmu to patiešām redzējis, tad bailes norims... norims... Prāts pievērsīsies zinātniski labi pamatotai literatūrai un klusēs, rītos gaitenēs iet skaļi, taču drīz visi jau ir prom savās ikdienas gaitās un iestājas miers. Vēss gaiss un priekšpusdienas miers. Miers kā flomāstera melns traips.

Laiks, kad lifts eksistē pats par sevi. Pats sev nosaka gaitu un kustības ātrumu, pats atver vārtiņus – vai varbūt man tā tikai liekas.

Es piecēlos no gultas. Mājas kurpes stāvēja ar purngaliem pret mani. Neuzvilku tās, aizgāju līdz gaitenim, uznāca viegls reibonis, sagribējās atbalstīties pret sienu, apsēsties.

Dziļi ieelpoju, atelsos, un mirklīgais nespēks pārgāja.

Uzvilku izejamās kurpes. Atgriezu automātiskās slēdzenes ripuli, durvis atvērās, es izgāju ārā un ieraudzīju sev priekšā kaimiņu dzīvokļa iemītniekus.

Viņš un viņa cieši raudzījās mani.

Viņam rokās bija zilgani pelēks kreklis.

– Vai tas ir jūsu? – viņš jautāja. – Jūs šonakt klauvējāt.

Un bērnišķīga izskata kaimiņiene papildināja: – Atradām to pie savām durvīm, domājām, kaimiņiem varbūt izkritis.

– Izkritis? – pārjautāju. Mugurai pārskrēja salta trīsas. No caurvēja.

– Jā, daži nes žāvēt veļu uz bēniņiem, tāds paradums. Atgriežoties varēja izkrist.

– Jā, – es pamāju un iesaucos skaļāk, nekā pieklājas, balss griezīgi noskanēja falsetā, – liekas gan, ka tā būs noticis.

– Nēmi, – puisis pastiepa kreklu, es to paņēmu, mūsu rokas saskārās, sajutu vēsās marmora ādas pieskārienu. Nevilšus atrāvos. Tad atjautu, ka laiks kompromisam, un pateicoties pasmaidīju, jā, tik tiešām, pat saviebu lūpas smaida grimasē un pamāju ar galvu sveicienam – vēlreiz paldies!

– Jūs droši zināt, ka tas nav jūsu? – iejautājos.

– Noteikti ne. Mēs tādus audumus nevalkātu. Par rupju. Katrai ļaužu kārtai ir jāzina sava vieta. Un jāsaprot, ko drīkst atļauties. Vai ne?

Kompromisu cilvēks

Es piekritu, jo esmu kompromisu cilvēks. Droši vien veltīgi klauzīnāju naktī pie sienas. Jā, tā tas ir – nevajadzēja!

Tagad man būtu jāpagriežas un jāiet pie savām durvīm.

Es neuzdrošinājos pagriezties. Viņi klusējot vēroja mani.

Jaunā kaimiņiene lēni pacēla kreiso roku un pastiepa pret mani, pirkstā viņai bija aristokrātu dzimtas sudraba gredzens:

– Tas ir jūsu kreklis. Nešaubieties.

– Aha! – es apstiprinoši teicu un divreiz pamāju, tagad jau enerģiski, lai pārlicinātu viņus.

Abi reizē pagriezās un devās prom. Viņa pirmā iegāja kaimiņu dzīvoklī, viņš sekoja.

Bija ļoti kluss, dzirdēju asinis pulsējam. Jutos kā notiesātais, kam acis nosegtas ar melnas krāsas vielu.

Nedzirdama pavēle. Kāpt uz ešafota. Tagad varu iet. Pēc mirkļa mani nogalinās. Iestāsies mūžīga tagadne. Vairs nekā bijuša, un vairs nekad nekas nebūs nākotnē. Punkts.

Tikai neilgu laiku, kā pēc inerces, vēl darbosies dziestošais organisms. Ir dzirdēts, ka mirušajiem vēl aug mati un nagi.

Atkāpos un atskatījos, biju viens šajā gaitenī. Neticami, sajūtas lika prātam pieņemt, ka te varbūt ir vēl kāds. Neredzamu būtņu nav, es zinu, bet mans tēvs mira tieši šeit. Un neviens nezina – kāpēc.

Māte, kad bija dzīva, baidījās aiztikt tēva senās grāmatas par vēlo viduslaiku vēsturi, kas mūsu dzīvokli atradās visur. Reiz atšķīru šādu grāmatu, lai sodītu pagātnes valdnieku sejas. Es tās iznīcināju.

Atjēdzos, ka zili pelēkais kreklis joprojām man ir rokās. Pieliecos, ievilku nāsīs gaisu, kreklis saldeni smaržoja pēc magoņu tvaikiem. Vai tāpēc, ka viņi naktis apreibinājās ar kādu vielu dūmiem?

Nezinu.

Atvēru sava dzīvokļa durvis. Istabas kurpes ar šurpu pagrieztiem purngaliem stāvēja manā ceļā. Nebiju drošs, ka drīkstu ieiet. Bet... kur tad man palikt?

Zinu, esmu nervozs, bieži nevaru aizmigt, bet... tagad jau šķiet par daudz... baidīties no kurpēm – izklausās pēc paranojas.

Vai tad es baidos?

Protams, ne. Tā ir sagādīšanās. Pats esmu pametis kurpes, kā pagadās. Un tagad pusstundu stāvu gaitenī. Kas par muļķībām?

«Kas par muļķībām,» izdzirdēju attālu balsi, ieklausījos...

Nekādas attālas balsis – man pašam bija paradums visu atkārtot vairākas reizes, jā, es mēdzu tā darīt. Un – kāpēc paņēmu šo kreklu, ja patiesībā tas noteikti nav mans, tas tikai izskatās kā skolas laiku «jauno intelektuāļu uniforma» – vienkārši smieklīgi!

Nevilšus apskāvu sevi rokām, mugurā man bija zili pelēkais krekls

Iegāju istabā un nometu kreklu uz galda, tagad tas daļēji nosedza otrādi apgrieztās grāmatas vāku.

Gribu būt sasodīti ikdienišķs cilvēks, tāds, kurš pelna un tērē naudu, kurš nedomā nevajadzīgas domas un kārtīgi gul naktīs. Viņš, šis cilvēks, būšu es. Citādi jūtu, ka paša nokaitētie nervi mani nožņaus un elpa apstāsies.

Tāpat kā tēvs, arī es, balstoties pret sienu, paguris apsēdīšos uz grīdas. Par to nav jādodomā. Tas tikai velti satrauc... Bet varbūt jau sen man vajadzētu iet meklēt kāda ārsta palīdzību, es nezinu.

Es nezinu.

Tēvs vienmēr izvēlējās ceļojumu maršrutus, kad mēs braucām atvaļinājumā, viņš atrada pilsētas, kurās ir kādi īpaši (viņu interesējoši) vēstures muzeji. Mamma uz muzejiem negāja. «Muzejos mīt spoki, tie atnāk līdz priekšmetiem, kas izrakti no pazemes!» — tā viņa teica. Es piekritu abiem, esmu kompromisu cilvēks. Reizēm gāju kopā ar tēvu uz muzeju, citreiz mēs ar mammu sēdējām ārā kafējnīcā un dzērām saldus dzērienus. Man labāk patika ar mammu, muzeji bija krēslaini un garlaicīgi, no otras puses, tā man bija vienīgā iespēja kaut ko darīt kopā ar tēvu. Ja pajautāju, kas tas par priekšmetu, viņš man ilgi un sarežģīti stāstīja par pagātnes notikumiem. Es klausījos intonācijās. Arī tagad vairāk dzirdu intonācijas, nevis jēgu.

— Vai tās ir miroņu mantas, tēvs? — es jautāju.

Un viņš teica: — No nāves nav ko baidīties, nāve tāpat ir visapkārt, aiz katras sienas, kas ap tevi. Tak spoku nav nekur!

Esmu paņēmis šo zili pelēko kreklu, kuru man atdeva, ne jau tāpēc, ka man to vajadzētu. Man vienalga. Un dzīvoju viens, jo neciešu strīdus. Citu uzskatu klātbūtne mani satrauc. Es jūtu, ka viņi ir sveši aiz savu acu un ādas sienām. Zinu, ka, kopā dzīvojot, vienmēr nākas melot.

«Muzejos mīt spoki, es tev piekritu, mamma!... Tās ir muļķības, jo pasaulē nekādu spoku nav, es tev piekritu, tēvs!»

Un arī kaimiņiem ir taisnība — nevajag nakts laikā sist pa sienu, tēvs teiktu, aiz visām sienām ir nāve, nekļūvē, vai tad gribi, lai tevi ielaiž?

Skatos uz zili pelēko kreklu, no tiesas — kādreiz senāk tas varētu būt manējais, tad es nešaubītos. Tagad jau daudz gadu pagājis, un toreizējās spēles aizmirstas. Kur man to grūst? Skapi? Nezinu. Es taču to nevilksu. Atsaukt pagātni nav laba zīme, teiktu mamma, pat ja tā ir tava pagātne.

Devos uz vannas istabu un iesviedu kreklu veļas grozā. Tas bija pārpildīts, ieraku tikko atnesto kreklu dziļāk starp pārējiem veļas gabaliem.

Kad nācu atpakaļ, gaitenī paklupu pār mājas korpēm, kas, pavērstas ar purngaliem uz priekšu, tagad stāvēja iepretim vannas istabas durvīm. Vai es šodien pārvilku apavus? Kā nācu no

āra... Aizvēru acis, sasprindzināju atmiņu, nekas, klusums, kas biedē, vai atmiņa pazūd pavisam... Nav svarīgi, ar kāju pastūmu kurpes sānis. Man vajadzēja kaut kur iet? Vai tiešām drīz vairs neatcerēšos, ko darīju pirms mirkļa? Tad mani ieslodzīs kādā klinikā un uzraudzīs, aiz palātu baltajām sienām nāve ir vēl tuvāk.

Durvis viegli mirdzēja, gaiteņa spuldzes apspīdētas.

Ko es tikko manīju, ko es gribēju izdarīt pirms iešanas prom? Jā, pareizi! Grozs bija pilns, laiks iedarbināt veļas mašīnu.

Tas ir labi, dēls, teiktu mamma, sikās ikdienas rūpes, tāda ir tā dzīve. Jāizvēlas dzīve. Iedarbināju mašīnu, tā nodrebēja, ieslēdzās ar klikšķi, tvertnē šņakuļojot plūda ūdens, un sāka griezties centrifūga. Ap mani bija ikdiena un flizētas sienas.

Tad nodzisa gaisma un mašīna pārtrauca darboties.

Nu, lūk, izsisti korķi! Tikai tā vēl trūka! Sasodīts, jāiet gaitenī pārbaudīt korķus, jāuzvelk kaut kas mugurā, jā, atvēru veļas grozu, izvilku kreklu un ātri uzvilku. Tad devos ārā.

Mani apņēma stindzinošs aukstums. Ledus šķita sažņaudzām krūtīs. Nevilšus apskāvu sevi rokām, mugurā man bija zili pelēkais krekls. Kājās mājas kurpes, apsarmojušas.

— Augsti godājamais svešinieks, pieņemiet cieņas apliecinājumu no Bordžiju dzimtas pēcnācējiem! — iesaucās kaimiņu puisis, viņi abi ar meiteni pacēla sudraba kausus. Viņi skatījās uz mani no savas istabas, tur bija daudz viesu, brokāta aizkari un zeltā izšūti karogi pie sienām, senlaicīgas mēbeles un istabas vidū atvērta, stūros apkalta nomelņējuša koka lāde, līdz malām pilna ar sudraba galda piederumiem.

Saltas strāvas caururbj plaušas, nespēju ieelpot, asinis sasalst dzīslās. Nodārd lifts apstājoties. Pa grīdu noskrien elektriska dzirkstele no viena gaiteņa gala līdz otram. Zili spoža.

Blakus gaitenī uz grīdas sēž mans tēvs, galva nodurta, mamma guļ cieši viņam blakus uz kreisajiem sāniem, ielikusi zaļgani pelēku roku viņam klēpī. Tad tēvs pagriežas pret mani, paceļ galvu, acu nav. Pelnu sejas maska nobirst, atsedzot kaulus.

— Tas nav labi, puika. Tas nav labi.

Pēcpusdienas steigā gaitenī šaudījās cilvēki, noliecās pie manis, žestikulēja, sauca, zvanīja palīdzībai. Es viņus ne redzu, ne dzirdu. Palīdzība man vairs nav vajadzīga.

Jo es nekustos. Ir laika beigas. Mans bijušais ķermenis jau ir koks, tas sastindzis vielā. Es vēroju jaunos kaimiņus caur sienu, kas pārtapusi stiklā, un arī viņi kopā ar saviem viesiem vēro mani no tās puses. Ir ledus. Sienas nav. Mūžīga tagadne.

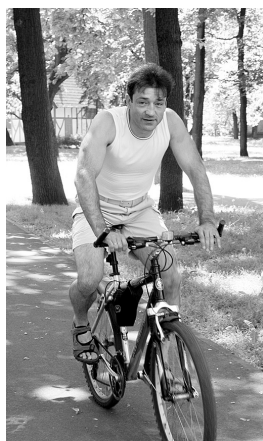
Sirds sit pēdējo daudzpunkti.

Vienu. Otru. Un. ■

Valdis Felsbergs

Mūzikas dzīves skola

Stāsts

Valdis Felsbergs paretam raksta kopš 1992.gada. Izdoti divi stāstu krājumi latviešu valodā, pērn izdevis krājumu krievu valodā. Ar panākumiem piedalījies arī literāros konkursos Krievijā — publicēti četri stāsti.

Patiesībā no šā šabloniskā slikto puiku viedokļa nekad mūžā neesmu cietis. Tas ir dzīvojis mani savu patstāvīgu dzīvi, neviena neuzspiests. Iedzimtā muzikalitāte un iegūtā prasme spēlēt instrumentus vienmēr bijusi vienaudžu novērtēta, nekādas bērnības traumas man nav. Drīzāk manas bērnības trauma ir mammai, uz kuru es blāvu šos vārdus, kad četrreiz nedēļā bija jāiet uz mūzikas skolu, kamēr citi pagalmā bumb(ier)u dauzīja. Bet tas notika jau vēlāk, piektajā klasē, kad skaļi aizcirtu durvis. Nē, klusi — vienkārši neaizgāju uz jaungada ieskaiti un vairs neparādījos. Veselu gadu. Kura laikā aizvien vairāk un vairāk atkalmīlējās mūzikā. Bez sava instrumenta es cietu. Un, kad pēc gada nolaistu asti ierados, gatavs lūgties, lai man atļauj atgriezties mūzikas skolā piektās klases vidū, kur pametu, es... skaitījos pārcelts savā sestajā klasē, kaut nekad nebiju beidzis piekto! Nolaidības vai kā cita dēļ nejauši nebiju atskaitīts! Tagad gan domāju, ka visnotaļ jauši. Skolotāji mani uzskatīja par tikpat savu kā es viņus, turklāt bija redzējuši jau daudzus tādus: gan jau viņi domāja — arī šis atgriezīsies. Un neklūdījās. Es iegūlos, spēlēju katru dienu, līdz nemanāi. Gadu mulķi nolaidis, es panācus citus un beidzu reize!

Taču šis stāsts nav par to, bet gan pavisam ko citu, senāku.

Trešajā klasē es vēl normāli staigāju uz mūziķeni, kurp mani neviens nebija dzinis, pats gribēju. Tētis gan vispirms bija ieteicis spēlēt klavieres — mums mājās mazlietots puva viņa paša bērnības instruments, gluži labs, turklāt viņš varētu mani pamācīt, bet galvenais — klavierniekam nekas nav uz skolu jānēsā līdz. Tomēr es iestājpārbaudījumā ne gluži nospīdēju, laikam taču klavieres nenēsāt gribētāju konkurencē izkritu, un man piedāvāja saksofonu. Gan jau viņiem vienkārši trūka saksofonistu. Un viņi mani vilināja. Instruments esot uz vietas, nebūšot pat jāpērk un jānēsā. Un es piekritu, man uzreiz sagribējās. Tā

paralēli otrajai klasei skolā kļuva par mūziķenes pirmziemnieku.

Skolas nodrāztais instruments, protams, nekam nederēja, un runa, ka vajag savu, sākās jau pirmajās stundās. Vecāki nebija bagāti, un manas mazās negantās rokas — nepavisam ne drošākā vieta, kur glabāt dārgu un trauslu priekšmetu. Bet šā vai tā — manu devīto dzimēni rotāja jauns, savs saksofons. Lētākais nevis no lētajiem, bet no labajiem, diezgan dārgs. Un tam bija īpaši ērta soma: nevis kantains zārks kā īstēni dārgajiem, bet tāds maksimāli minimāls ovāls nesamais ar apaļiem galiem un pat mugursomas lencēm, mazam puikam makten parocīgs divu kilometru gājienā uz mūzikas skolu.

Garajā ceļā un atpakaļ, nereti — tumši vēlā stundā, sīkajam ar vērtīgu bagāžu uzglūnēja visādi riski. Mani varēja sabraukt mašīna — bet tas būtu mazākais, par to man pēc tam nenāktos taisnoties. Man varēja nodarīt pāri — kas būtu jau gaužāk. Un varēja taču atņemt saksofonu — kas galēji gauži. Šādās bažās mana bērnība pagāja vecākiem un nedaudz mazāk — arī man pašam. Par šo «nedaudz mazāk» arī būs šis stāsts.

Jo par to, kā man trešajā klasē nenožaga saksofonu, patiesību atklāt vecākiem uzdrīkstējos tikai pilngadības svētkos, kad pirmoreiz ar tēti sadzērām konjaku.

Tolaik man vēl nebija pat pilnu desmit. Un no mācību sākuma līdz pat ziemai remontēja ielu, kas veda uz manu skolu. Daži mēneši, bet bērnībā laiks rit citādi: tas palicis par veselu posmu dzīvē.

Tolaik toviet bieži brauca ļoti lielas un ļoti lēnas kravas mašīnas. It kā bērnība tik nesena, bet kravinieki bija citādi: tie briesmīgi rēca un mokoši vilkās. Un vēl neparastāk tagad šķiet kas cits — itin bieži tie bija vienīgie spēkrati redzeslaukā, tiem neviens nebrauca pa priekšu un neviens aiz muguras.

Garajā ceļā ar resno instrumentu es bieži noskatījos uz garāmpukstošajiem sedlvilcējiem, kas grūši vilka titāniskus kāpurceltnus un tamlīdzīgus monstrus. Un prātoju, cik viegli viņiem būtu pa ceļam paķert manu mazo organismu un vēl mazāko pušāmo. Bet! Esmu labs puika no kārtīgas ģimenes: es zinu, ka pieķerties garāmbraucošai mašīnai ir bīstami, pat īsti nezinu, ar ko tā bīstamība ir bīstamāka, nekā pats savām acīm redzu, bet — zinu.

Desmitiem reižu biju prātā pārcilājis, kā mierīgi ieskrietos, uzmetu uz platformas štrumentu, uzlēktu arī pats... Un mana mūziķene bija simtmetru no krustojuma, pēc kura mašīna vēl knapi kustētos, kad es no tā mierīgi nolēktu un pateiktu «paldies!» — jo esmu labi audzināts un nebūtu neirgojos.

Bet mani burtiski stindzināja šie rēcošie giganti kontekstā ar vecāku «nedrīkst», ko viņi ne reizi nebija teikuši, jo taču pat domas nevarēja būt par tādu domu.

Meli, līdz kuriem es nonācu, bija tik vienkārši un bezcerīgi neapstrīdami kā viss ģeniāli stulbais

Toreiz draudīga platforma, uz kuras smagi zvi-la monumentāls ekskavators, tik tikko spējis ielo-cīt kausu starp kāpurķēdēm, stāvēja pie dzelzceļa pārbrauktuves. Es par to domāju tīri teorētiski, jo bija vēl tālu. Toties preču vilciens — ļoti garš. Kad pienācu klāt, tikko atbrīvojušies pārbrauktuve vēl bija slēgta, smagajam priekšā stāvēja pāris žiguļu, aizmugurē — tikai es.

Sāka kratīt drudzis. Ceļā nebija neviena šķēr-šļa, tikai paša aizspriedumi. Bet es nespēju iz-kustēties. Barjeras tur nebija, sarkanā gaisma jau beidza mirgot, šķiet, beidza arī zvanīt modinā-tāja signāls. Viegļie jau sāka braukt, tikai tad es sadūšojos uzmetst uz platformas līdzās kausam savu dārgo, loloto saksofonu. Varenais dīzeļmo-tors ierēcās. Tas rēca vienkārši drausmīgi, un šķi-ta, ka sedlvilcējs, paraujot no vietas daudzton-nīgo kausmašīnu, gandrīz paceļas pakājkājās. Platforma grabēdama sakustējās, trīs pakāļējie tilti iečīkstējās, milzu riteņi bija manā augumā... Nesaņēmies pieķerties, es metos skriet pakāļ... Mans saksofons bēga no manis. Es skrēju, skrē-ju... Raudādams. Jau sen vairs bez jēgas. Līdz pil-nīgā bezspēkā sabruku zālē, vērodams, kā tālu, tālu priekšā milzu platforma lēni, lēni izgriežas krustojumā, es ar savu instrumentu viegli, viegli no tās nolēktu. Bet instruments uz tās bija bez manis...

Pēc tam es ļoti domāju, ko stāstīt vecākiem. Par patiesību nevarēja būt ne runas. Ko tad? Nav nekā vienkāršāka kā stāsts par ļauniem garajiem, kas mani aplaupījuši, un labi vēl, ka pašam nav pāri nodarījuši. Tas precīzi ierakstītos vecāku pastāvīgajās bažās. Bet es nedrīkstēju viņiem to nodarīt! Un sev arī. Tas pārlietu izmainītu mūsu dzīvi: vecāki mani vairs vienu nelaistu, bet laika mani izvadāt viņiem nebūtu...

Nevarēju arī melot, ka štruments pazudis mū-ziķenē, nozagts vai tamlīdzīgi. Nē, tas būtu nego-dīgi: mēs tur jutāmies pilnīgi droši aizmirst jebko, neviens nebūtu manu dārgumu nospēris.

Un meli, līdz kuriem es nonācu, bija tik vien-kārši un bezcerīgi neapstrīdami kā viss ģeniāli stulbais.

Tad lūk: es agri aizgāju līdz skolai, satiku ča-ļus, nopirkām saldējumu un pasēdējām pieturā uz soliņa. Un par saksofonu es pilnīgi aizmirsu, jo parasti pieturā sēdējām starpbrīžos, kad instru-menti jau atradās skolā. Apķēries atgriezios, bet vairs nekā...

Fabula sanāca perfekta: neviena vainīgā, kam varētu ko pārmetst vai turpmākajā dzīvē baidīties, tikai es pats, idiots, bet to nu biju godam nopel-nījis.

Es raudāju bez izlikšanās, jo savu instrumentu patiešām milēju. Un viss notika, kā plānots. Ne-viens vēju laukā netvarstīja, man nopirka jaunu saksofonu, piekodināja nekad to vairs bez pie-skatīšanas neatstāt, un es apsoliju nekad vairs nepievilt. Tēti, mamma, nekad!

Un nepievilu.

Smagais rēkdams kūņojās man garām, kad es ar jauno saksofonu gāju uz skolu. Es tam biju ga-tavs, situāciju izmodelējis simtām reižu no visām pusēm nevis joka pēc, bet zinādams — atpakaļ-ceļa nav.

Mokoši lēni milzīgā tehnikas vienība tomēr ripoja ātrāk, nekā manas mazās kājas spēja pa-skriet — arī to es jau zināju.

Instrumentu es uzmetu pašā priekšgalā, sapro-tot, ka dzīvs to vairs nekad neatstāšu. Kad garām paslīdēja milzu ceļa veltnis un tuvojās platformas tukšais gals, es palaidu vēl garām trīs bausis rite-ņus, zem kuriem pakļūt būtu nepareizi, pieķeros mašīnērijas malai un vēl brīdi pārgalvīgā liksmē baudīju savādo sajūtu, kad kājas knapi spēj iz-skriet līdz pašā skrējienam. Un tad es lēcu! Un biju uz platformas. Tūdaļ arī iezvanījās dzelzceļa pārbrauktuve (nē, to gan es rēkoņā nesadzirdēju, bet sāka mirgot sarkanās gaismas), un sedlvilcējs tusnīdams apstājās, visa mana virtuozitāte izrā-dījās velta, varēju mierīgi pienākt un uzkāpt uz stāvošas. Bet es zināju, ka nav vis velti: turpmāk manas platformas būs visas — ne tikai stāvošas, bet arī braucošas —, un nekad, nekad vairs nepie-vilšu ne savus miļos vecākus, ne savu miļo sak-sofonu.

Par mūziķi tā arī nekad nekļuvu. Protu pūst visu, kas pūšams, turklāt arī klimperēt visu, kas klimperējams — šo papildfīču beigās no-vērtēja arī tēvs, kas pats prot tikai klimperēt. Bet protu vēl kaut ko, ka tik pat ne vērtīgāku: nekad mūžā vairs neesmu neuzlēcis uz plat-formas, uz kuras jau esmu uzsviedis naudu vai draugu.

Savukārt to, kur pazuda mans pirmais, miļais, nodotais saksofons, nekad neuzzināšu. Bija citi laiki. Varētu jau šoferis uzreiz godīgi ielikt in-ternetā paziņojumu, vai ne? Tikai vēl bija vis-maz pārdesmit gadu ne tikai līdz internetam — pat radio tolaik laju sludinājumus nepieņēma. Vai ienest instrumentu mūzikas skolā? Bet gan jau kravinieka šoferis pat nezināja, kur kuro rei-zi viņš brauc gar kādu mūzikas skolu. Vai pat sā-kumā nesaprata, kas tas par dīvainu priekšmetu šim uz mašīnas uzkakāts. Tā paliek mana mūža mazā mikla: kam tad gala beigās tika mans ins-truments. Jo tas bija labs — neticu, ka kāds to vienkārši izmeta miskastē...

Man būtu milzīgs prieks reiz sastapt cilvēku ar stāstu par saksofonu, ko Dievs nometis no gai-sa tētīm uz kravas platformas. Un kurš pēc tam gadu gaitā arī sapratis, kādā veidā dieviem tādas kļūmes gadās, jo apguvis to — mūzikas dzīves skolu... ■

Viesturs Vecgrāvis

Modernā laikmeta romantiķis

**Novele kā forma, kurā viss
tēlotais pakļauts vienam
mērķim — virzīt darbību pretī
vienreizīgam atrisinājumam**

**Viesturs Vecgrāvis
ir latviešu
literatūrzinātnieks,
grāmatizdevējs,
Latvijas Universitātes
Humanitāro zinātņu
fakultātes emeritētais
profesors.**

Knutu Lesiņu (28.03.1909. Pēterburģa—1.01.2000. Čikāga) pēckara latviešu lasītājs faktiski nezināja, jo kopš 1944. gada nogales rakstnieks bija ieskaitīts «buržuāzisko emigrantu» statusā. Dzīvoja vispirms sagrautajā Vācijā, bet kopš 1950. gada — ASV, kur ilgus gadus viņa mītnes un klavierskolotāja darba pilsēta bija Miņneapolisa. Vienīgais, kas Latvijā atgādināja par viņa esamību, varēja būt kādā mājas bibliotēkā saglabājusies 1938. gadā publicētā Lesiņa stāstu un noveļu izlase *Zīmes tumsā* vai vācu okupācijas laikā izdots romāns *Mīlestības zīmogs*. Absurds šodien ir tas, ka, neskaitot romānu *Janča muzikants*, Lesiņa darbus neizdod arī mūsdienā Latvijā, kaut gan literatūrpētnieki viņa labākās noveles uzskata par līdzvērtīgām pārējo 30. gadu otrās puses latviešu novelistikas debitantu Aleksandra Čaka, Ērika Ādamsona, Anšlava Egliša un Mirdzas Bendrupes modernisma darbiem.

Lesiņu minēto rakstnieku kopā «ieskaitīja», kad 1938. gadā iznāca viņa krājums *Zīmes tumsā*, uzsverot, ka, tāpat kā pārējo četrtoņi, viņu interesē nevis tikumiska cilvēka popularizēšana vai satirisks nosodījums, bet blakus konkrēti «tīram» realitātes tēlojumam arī kaut kas pavisam jauns to gadu literatūrā — cilvēka kā ambivalentas, nereti neprognozējamās, instinktiem un zemapziņas impulsiem pakļautas iracionā-

las būtnes skatījums, kādu fatālu un mistisku dziņu dominance cilvēkā, dažkārt dzīvi uzskatot arī par likteņa rotaļu. Oskara Vailda maksimāli «jebkura māksla ir pilnīgi nelietderīga» Lesiņš interpretēja kā mākslas visupirms estētisko funkciju, bet noveli kā formu, «kurā viss tēlotais no pirmā līdz beidzamajam teikumam pakļauts vienam mērķim — virzīt darbību pretī kādam vienreizīgam, liktenīgam atrisinājumam».

Tikpat svarīga Lesiņa cita atziņa: «Mūsu domas ir vienīgā realitāte šai pasaulē, kur viss plūst un mainās.» Tā signalizē par Lesiņa mākslinieciskās domāšanas filozofisko ievirzi. Viņam vistuvākā ir Artūra Šopenhauera filozofija ar tajā akcentēto cilvēka gribas radīto ļaunumu haotiskajā un ciešanu pilnajā pasaulē, ko pārspēt var vienīgi mīlestība un līdzjūtība. Taisnība, ka «pēc dziļākās būtības Lesiņš ir filozofs, augstākās patiesības meklētājs» (B. Smilktiņa), taču viņš nav no dzīves noslēdzies ideālists — bez cilvēka, kas vientuļš un pamests aukstajā pasaulē, traģiskas Lesiņš redz arī dzīves uzjautrinošās un paradoksālās situācijas. Tāpēc var teikt, ka viņa novelistikas spektrs ir krietni plašāks par šopenhauerisko segmentu.

Ir izdoti seši viņa īsprozas krājumi (Latvijā tikai viens pirms kara), kuros saskatāms ne tikai viņa paaudzes rakstniekiem piemērotais skepticisms, vērtību relativisms, nomācošu ilūziju un utopiju traģisms, dažkārt pat galējs pesimisms, bet arī kas tāds, kas 50. gados ļāva sakāpināti viņu nosaukt par latviešu prozas pēdējo romantiķi, ar to uzsverot gan rakstnieka simpātijas pret t.s. mazo cilvēku likteņiem, gan viņa prozas impresionistisko krāsainību, gan ticību liktena spēkiem, «likteņa mistiku» (kā izteikusies kritika), kas, cilvēkam daudz ko atņemot, tomēr brīžiem mēdz «piespēlēt» arī kādu negaidītu glābiņu, patvēruma saliņu.

Kaut arī Lesiņa novelistikā ir pietiekami daudz anekdotisku, situāciju komikas noveļu, ir darbi ar ezeriņisko karnevāla un maskošānās tēmu, tomēr oriģinālu vietu latviešu īsprozā viņš guvis ar tām novelēm, kurās zemapziņas rosinātus pavērsienus, nervozi instinkti un alogisku, neracionālu rīcību rakstnieks ietērpis grodā psiholoģiskā tēlojumā. Lesiņa varoņi un varones «mēdz uzsēties» uz kādas divainas, citiem nesaprotamas dzīves nianšes un ar liktenīgu fatālismu iet pretī nenovēršamam atrisinājumam, kas var būt tiklab traģisks, kā komisks vai vismaz smīna vērts. Lesiņam ļoti tik t.s. sliekšņa situācijas, psihiķes normas koridori un pat bēniņi vai pagrabi. Var pat teikt, ka Lesiņa labāko noveļu varoņi ir ne tikai autsai deri un psihiķes nomales cilvēki, vairāki no viņiem tuvojas kādai patoloģiskai neizbēgamībai. Un Lesiņu interesē arī šādas nobīdes un pārvērtības, kas raksturīgas modernā laikmeta cilvēkam, taču uz tām viņš tik tiešām raugās kā romantiķis, proti, ar dziļu cilvēcisku iejūtību

**Knuts Lesiņš
1940. gadā.**

Rakstniecības un mūzikas
muzeja krājums

un līdzjūtību, galvenokārt šīs nobīdes uztverot emocionāli.

Pie Lesiņa noveļu oriģinalitātes rādītājiem jāmin viņa dažu īsprozas krājumu nosaukumi. Kas ir viņa pirmā krājuma «zīmes tumsā»? Cilvēka rīcības iracionālie, mirklīgie, pat slēpti, dziļi dusoši un paša cilvēka bieži vien neapjausti impulsi, kas viņa varoņus izsit «no savas parastās dzīves amplitūdas» (E. Grāvīte-Plukša), kad atmosfēras dīvainas un neizskaidrojamas tieksmes un – pats galvenais – īstenība nav tā, ko redz, bet tā, kas eksistē tēloto cilvēku apziņā un jūtās. *Zīmes tumsā* ir kā norāde uz cilvēka apjukumu absurda pasaulē, taču lasot atklājas, ka Lesiņš uzsver arī garīgās aktivitātes nepieciešamību pat viskritiskākajās situācijās, kuru traģiskumu nereti var «apspēlēt» ar izdomu vai humoru.

Cita krājuma nosaukums *Lietas, kas kārtojas*

pašas strikti signalizē par pavisam pretējo, to, ka neatkarīgi no cilvēka gribas un tieksmēm notikumiem ap viņu piemīt izteikts determinisms, neatvairāms fatālisms, iracionāla vilkme, ko nav lemts pārspēt un ko varbūt arī nevajag pārspēt. Saistībā ar kādu savu darbu Lesiņš pat paironizējies, ka viņš būtu uzskatāms par eksistenciālistu jau pirms Žana Pola Sartra, jo esot akcentējies dzīves absurditāti kā nenovēršamību, tomēr ticot cilvēka spējai saglabāt savu «es» arī viskritiskākajās situācijās. Anšlavs Egļītis, viens no dziļākajiem Lesiņa īsprozas sapratējiem, norādījis, ka viņa darbi liecina par «apskaužamu psihologa iejūtu un arī siltu simpātiju», dziļu dvēselisku jūtīgumu, neliekot saviem varoņiem iet bojā, un piebildis, ka sadzīvē rakstnieks allaž bijis redzams «nemainīgi smaidīdams» un asprātīgs, nereti kādu lietu vai situāciju pārvēršot «brangā jokā».

Vēl vienu Lesiņa īsprozas varoņu šķautni atklāj krājuma nosaukums *Lepnās sirdis*. Kaut arī rakstnieks no savām literārajām autoritātēm prozas mākslā (bez jau minētā Vailda arī no vācu romantiķa E. T. A. Hofmaņa, mūsu Jāņa Poruka un Kārļa Zariņa) ir pārņēmis sašķeltā, haotiskā un iracionālām zemapziņas tieksmēm pakļāvīga cilvēka tipāzus, lielā daļā viņa prozas tomēr dominē viengabala dīvaiņi – dvēseliski monolīti, šaubām grūti pakļaujami, ar savu lepnumu un savu stingru vērtību un dzīves nozīmības izpratni. Apjoma dēļ (Lesiņam patīk gari sižeti ar izvērstiem vides un raksturu kolīziju zīmējumiem) žurnālā nav iespējams publicēt Lesiņa šedevrus novelistikā, piemēram, romānu *Bērza Dievs Go-Go* (pārstrādātajā variantā *Sadegušais dievs*), kam Jānis Rudzītis veltījis «vienreizības» apzīmējumu, bet pats autors to uzskatījis par eksistenciālistisku. Vēl Lesiņa labāko noveļu skaitā jāmin *Viendienas zemē*, *Dūja*, *Bārkstis*, *Nenodarītais grēks*, *Cilvēks bez sirdsapziņas* (tā publicēta 2000. gadā izdotajā latviešu noveļu izlasē *Savādi likteņi*), *Mūžības vīns* (ši novele kā viens no pirmajiem trimdnieku prozas darbiem izdota atsevišķā izdevumā arī angļu valodā 1957. gadā ASV).

Atmiņu talismanā Lesiņš ir fatālists, bet šajā likteņa akluma nenovēršamībā, ikdienas pelēcībā un vienkāršumā viņš saskata un uzsver atsevišķā indivīda, šoreiz tieši «mazā cilvēka», gribas un vērtību cildenumu un svētumu, uzsver to, ka indivīds spēj pat bezcerīgā absurda situācijā ar kaut ko, kaut vai kaktusu, šo atmiņu talismanu, paglābt savas mīlestības nozīmību pasaules vienaldzības tvanā. Var teikt, ka Lesiņam (tāpat kā R. M. Rilke) lietu pasaule, pateicoties atsevišķam cilvēkam, ir esenciālas jēgas pārpilna. *Atmiņu talismanā* lasītājiem novēlu meklēt lielākās bibliotēkās Knuta Lesiņa trimdā izdotās grāmatas, cerot, ka ar laiku kāds nopietns apgāds izdos nepamatoti aizmirstā rakstnieka īsprozas izlasi. ■

Knuts Lesiņš

Atmiņu talismans

Novele

Uz visām lietām, kurām cilvēks kādreiz pieskāries, kas iezīdušas kādu stariņu no viņa acu gaismas, paliek daļa no viņa paša, no tā netveramā, ko dažkārt saucam par dvēseli; un kādu dienu šī daļiņa sauc viņu atpakaļ pie paša pagājības, kāro piesaistīt viņu visu, kā izbārstīta dzīvsudraba pilieni kāro mūžam savienoties.

Uz Salmiņa kundzes galda stāvēja triju nelaiķu ģimētnes. Savu istabu rītos uzkopdama, viņa vispirms noslaucīja putekļus no šīm ģimētnēm, katru lēni pārcilādama un reizēm kādu no tām ilgāk paturēdama rokās, lai aplūkotu kādu vaibstu, kas viņai tanī ritā likās sevišķi miļš: grumbiņas ap vīra lūpām, domīgo rievīņu vecākā dēla pierē vai bedrīti jaunākā zodā. Pēc tam viņa mēdza tās nostādīt platleņķa trijstūrī: abus dēlus arvien pretim tēvam — vecāko pa labi, mazo puisēnu pa kreisi, tā, lai viņš atrastos vidū kā aizsardzībā starp šiem diviem pieaugušiem. Ģimētnes bija kļuvušas it kā dzīvas būtnes. Sen jau viņa vairs neraudāja, par nelaiķiem domājot; bet viņas atmiņā allaž atvīdēja viss, ko viņi bija darijuši, dzīvi būdami: kā kustējušies un runājuši, pasmaidījuši vai ieklepojušies. Katru kopā ar aizgājējiem pavadītu prieka brīdi viņa bija ieliedējusi kā dārgakmeni savā atmiņu gredzenā; un tas bija viņai kļuvis par vienīgo talismanu dzīvē, kas viņai visu bija devusi, visu atņēmusi un nekā vairs nesolīja. Kā mūra celtnei sabrūkot, efeja stīgas sāk neredzētā kuplumā apvīt drupas, tā viņas domas apauga dārgos aizgājējus un tiem līdzī aizslidējušo pašas dzīvi.

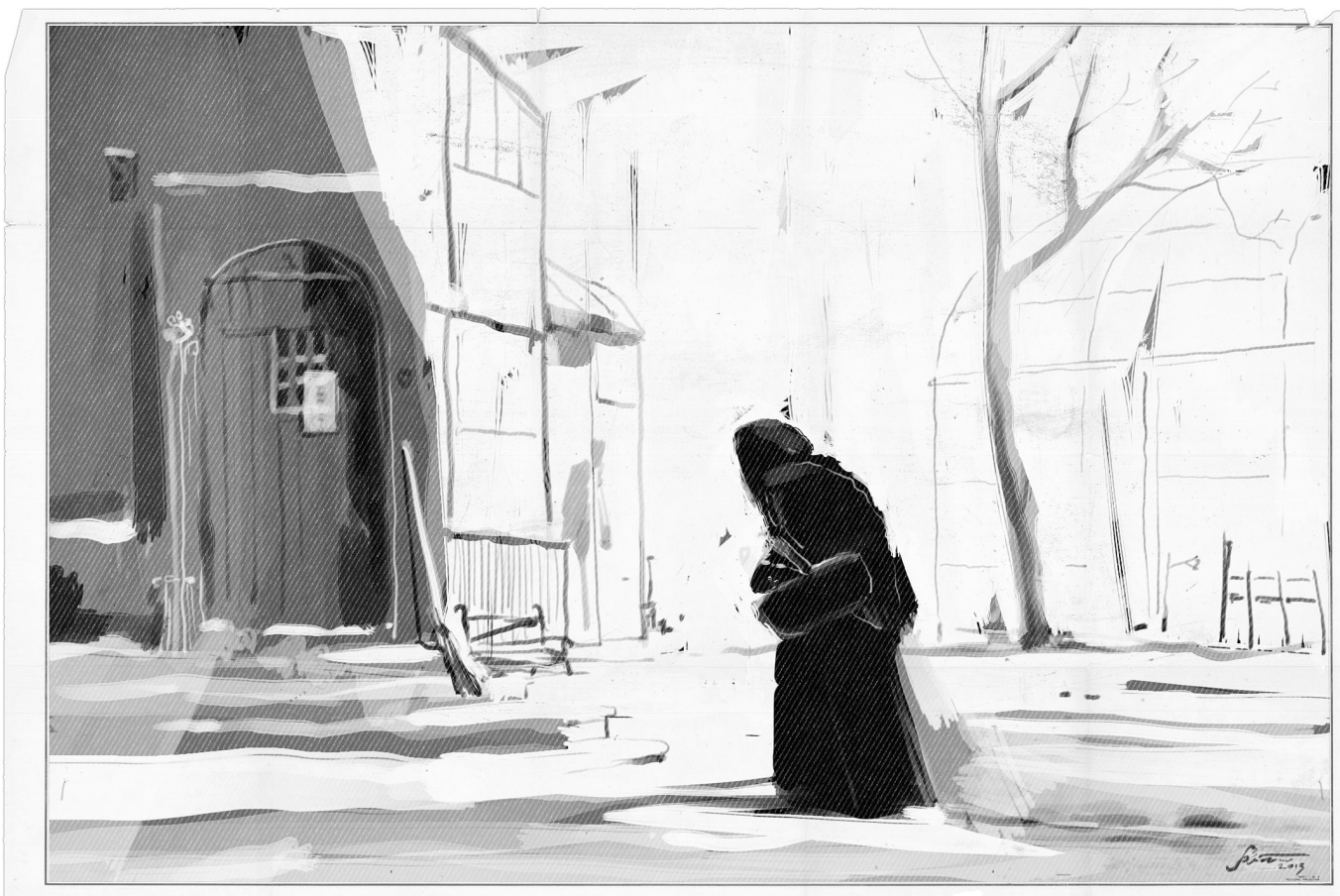
Viņa mīta nelielā mēbelētā istabā ar zilām tapetēm, kuras svērtēniski šķērsoja zelta pūtišu rindas, traukdamās kā zelta zivtiņu izlaisti burbuliņi augšup pa akvāriju saules balinātiem ūdeņiem. Istabā atradās divi atzveltņu krēsli, koka gulta, galds ar šujammašīnu un skapis — viss darināts tanī nenoteicamā stilā, kas dažreiz grezno vecus

Rīgas pilsoņu dzīvokļus, būdams it kā kompromisa meklējums starp ērtību un greznību, kādēļ nesagādā ne vienu, ne otru; pie tā mēdz labi pieredzēties vēl pāris litogrāfiju zeltītos rāmjos, uz kurām attēlota kāda pils ar strūklaku priekšplānā un divām ar saules sargiem ejošām dāmām, etažēre ar porcelāna suniņiem un ziloniņiem, pāris lielo jūras gliemežvāku, koķets zāļu skapītis pie sienas, čikstoša grīda un viena neizdeldējama blakts tapešu plīsumā. Vienīgajā istabas logā rēgojas kā veca gravīra mūžam pelēka apsūbējusi Vecpilsētas ainava ar dažādu slīpumu un nokrāsu jumtu kaudzē iesprūdušo Pēterbaznīcas torni.

Šī istaba bija arī vienīgā svētnīca, kur Salmiņa kundze varēja pagātnes tēlus atcerēties un pielūgt, jo vīra un jaunākā dēla kapi atradās tālu projām Krievijā, mazā miestīnā Saratovas apkaimē: tur bēgļu gados abus bija nāvē aizrāvusi tifa epidēmija; bet vecākais dēls jūrnieks bija noslicis vētrā pie Zviedrijas krastiem. Viņas pašas un vīra vecāki jau sen bija miruši. Vīra brālis kara laikā bija emigrējis uz Brazīliju; nekādas ziņas no viņa jau ilgu gadu nebija pienākušas: diezin vai arī tas vairs bija starp dzīvajiem. Viņas cilts bija izplēnējusi kā pieneņu pūkainis. Viņa bija pārdzīvojuši visus, bet pati dzīvoja tikai pagātnē. Katra sekunde atnesa kādam laimi vai nelaimi tālajā Javas salā vai tepat Āgenskalnā, bet viņas mūža smilšu pulkstenī visi graudiņi bija iztecējuši un laiks beidzis pastāvēt.

Kā skolotāja atraiķne viņa saņēma nelielu pensiju, piepelnīdama mazliet klāt ar maisu un darba drānu šūšanu, šo nodarbošanos viņai bija pagādājušas dzīvokļa saimnieces — divas klusas vecmeitas, kas arī pašas ar to pelnījās. Tas bija labs darbs: ne tādēļ, ka sevišķi atmaksātos, bet tādēļ, ka aizņēma daudz laika un neļāva palikt dikā viņas rokām, kas bija radušas pastāvīgi un veikli kustēties. Viņa pati bija maza auguma, sīciņa, runāja ātri, vienmēr ar tādu kā pussmaidu uz lūpām. Arī visas viņas kustības bija ātras un sikas, kā tai šujammašīnas adatai, ko viņa katru dienu dzenāja turp un atpakaļ caur rupjo drānu. Pārējie irnieki — filoloģijas students un jauna skolotāja — savā starpā mēdza viņu dažkārt saukt par melno vāverīti, tādēļ ka viņa tik ātri skrēja augšup pa nama trepēm un pastāvīgi valkāja melnu kleitu.

Abas vecmeitas bija sākumā mēģinājušas viņu piedabūt līdzī pie baznīcas apmeklēšanas, kas viņām aizpildīja katru svētdienas rītu, arī pēcpusdienas un vakarus, jo tad viņas pārsprīda mācītāja sprediķi, salīdzinot to ar daudziem citiem sprediķiem un mācītāja balsi ar daudzu citu mācītāju balsīm, ko viņas bija savā mūžā dzirdējušas. Bet pretēji viņu cerībām Salmiņa kundze nepieķērās reliģijai. Gan viņa nebija nekāda neticīgā, bet baznīcas velvju plašumā viņu apņēma savāds saltums, ļaužu pulkā viņa jutās sveši un tālāk no saviem dārgajiem nelaiķiem kā jebkur, ilgodamās pēc iespējas ātri atgriezties savā istabā pie trim

Ilustrācija — Reinis Pētersons

ģimētnēm, kur neredzami un netraucēti staigāja viņas atmiņu tēli un citiem nedzirdami skanēja viņu balsis. Tā nu viņa izrādījās mazliet savādniece, un abām vecmeitām bija drīz jāsamierinās ar to, ka viņa pamazām sāka atrauties no svētdienas dievkalpojumiem.

Toties viņai pašai bija savs nerakstīts svina-mo dienu kalendārs. Tur bija viņas vīra un bērnu dzimšanas un nāves dienas, viņas saderināšanās un kāzu dienas, vecākā dēla iesvētīšanas un aizbraukšanas dienas, un vēl daudzas citas, kas kaut kādā ziņā bija viņas dzīvē ievērojamas un kuras sīksti glabāja viņas atmiņa, šinīs dienās viņa mēdza likt puķes ap nelaiķu ģimētnēm.

Vasarā gan to nekad netrūka viņu tuvumā, bet ziemā, kad puķes bija dārgas, viņa nevarēja sev šo prieku biežāk atļauties kā tikai minētājās izcilajās dienās. Tad viņa arī mēdza pārcilāt nedaudzās pa kara un bēgļu gadiem saglabātās piemiņas lietas: mazā puisēna nogrieztos matiņus un pirmo izlūzušo zobīņu, vīra un vecākā dēla vēstules, kuru pārlasīšana nebija ik dienas atļauta, un vīra skolotāju semināra diplomu. Visas šīs lietas glabājās vienā skapja plauktā, viezdamas ap sevi aizskanējušo dienu zelta putekļus, no kuriem viņas atmiņa saauda simtiem mirdzošu glezniņu. Ziemsvētku vakarā visas šīs lietas stāvēja ap mazu eglīti, ko viņa vientulībā dedzināja, klusi sēdēdama nomaļus un vēroda-

ma sveciņu zeltaino atspulgu vieglo šūpošanos triju ģimētnu stiklos, kamēr, tām dziedot, galva slidēja gurdi lejup kā uz neredzamu atmiņu dūnu spilvena.

Bez tam divas reizes gadā — rudenī un agrā pavasarī — Salmiņa kundzei bija gaišas jo gaišas dienas. Tas bija lielā kaktusa ziedēšanas laiks, šis kaktuss bija nelaiķa vīra dāvana viņas dzimšanas dienā, vienīgais dzīvais liecinieks, kas bija redzējis ap sevi visus nelaiķus. To viņa bija atvedusi līdzi no Krievijas vēl gluži mazu, baiļodamās par to gluži kā par trešā bērna dzīvību, kad lielinieki robežas tuvumā bija izvilkuši kaktusu no poda un izkratījuši tā saknes, pēc paslēptām dārglietām meklēdami. Patiesi viņi bija drusku izbrīnījušies, nekā tur neatrazdami. Bet cik tas atkal prasīja rūpju un pūļu uzturēt stādiņu pie dzīvības!

Tagad tas bija jau pavisam pieaudzis un ziedēja lieliem sarkaniem ziediem, kas sniedzas no palodzes saulei pretim kā ugunīgu zvanu koris. Satraukuma un rūpju pilnas bija šī kaktusa ziedēšanas dienas, viņas trauslais miegs kļuva vēl īsāks un trauslāks, kaut arī tas bija prieka pilns satraukums, kas to īsināja. Kad parādījās pirmais pumpurs, sākās zilēšana, kad tas būs galīgi izplaucis. Dažreiz viņa cēlās no gultas jau tikko svīstoša rīta gaismiņā, lai aplūkotu, cik daudz tas pavēries kopš vakardienas. Jo šīs gaidas bija kā viņas jaunības dienu laimes gaidas, pilnas ne-

Pēc pēdējās ziedēšanas ziemā uz kaktusa lapām sāka parādīties dzeltenī plankumi ar tumšām maliņām

skaidri dedzinošas jutoņas un bērnišķas nepacietības. Viņas prieks un rūpība auga ar katru jaunu ziedu.

Tad bija jālūkojas, lai pašam jaunākajam, vārgākajam būtu vairāk gaismas, tas bija jāgriež tuvāk loga rūtīm. Bet arī vecākajam, kurā sāka iezagties tumšais vītuma gurdenums, nedrīkstēja pāri darīt. Arī tas bija jāapkopj un jāaizvada kā miļš aizgājējs. Kad kaktuss ziedēja pilnā košumā, viņa mēdza piebīdīt savu šujammašīnu tā tuvumā un strādāja, allaž ziediem acis uzmezdama, šujammašīnas adatas šaurajam celiņam līdzī aižklīda viņas domas pa atmiņu takām. Viņa redzēja ap sevi vīra un bērnu smaidošās sejas un klausījās viņu valodā. Un pašas seja kļuva gluži maiga un gaiša, it kā katrā no tās sikajām krunciņām būtu attinies kāds paslēpts gaismas stariņš. Istabā staigāja uz puķu kājām izdzisušo dienu tēli, tanī bija silti un mierīgi, tikai šujammašīna dūca kā medus piesūkusies kamene. Aiz loga kā no lielas tālienes uz samta riteņiem vēlās tramvaji un autobusi, bet pie aizsalušā loga rūtīm trim ugunīgiem ziediem pretim spīdās leduspuķes, šis mirušo ziedu dvēseles, kas ziemā kļaiņoja apkārt un prasījās siltumā, apskaudzamas savu dienvidzemju adataino biedru, kas košs un nesatricināms ziedēja uz palodzes, sapņodams par savas dzimtenes oāzēm un teiksmainām kamieļu karavānām. Tās bija Salmiņa kundzes mierīgākās un laimīgākās dienas.

Bet visai radībai pravietīgi ir Zālamana mācītāja vārdi: savs laiks piedzimt, savs laiks mirt, savs laiks dēstīt un savs laiks dēstīto ravēt. Pēc pēdējās ziedēšanas ziemā uz kaktusa lapām sāka parādīties dzeltenī plankumi ar tumšām maliņām. Tie palika arvien lielāki, to vidū ieradās gluži melni traipi, un kaktusa cietās lapas sāka nokalst cita pēc citas. Salmiņa kundzes sirdi žņaudza nemiers, skumji viņa sēdēja blakus kaktusam, vērodama divainos plankumus. Vēl bija dažas neskartas lapas, un pats stāds vēl likās vesels, bet slimība pamazām sagrauza arī tās. Tad Salmiņa kundze nostaigāja uz kādu dārzniecību un izstāstīja tur savas bēdas. Viņai pateica kāda šķīdinājuma recepti. To sagatavojusi, viņa nogrieza slimās lapas un ritos un vakaros apslacija stādu. Kādu laiku likās, ka slimība būs pārvarēta, kaktuss cīnījās varonīgi par savu dzīvību. Bet tas nebija ilgi; no kaktusa tomēr bija maz kas atlicies. Viņa atkal aizgāja uz dārzniecību, paņemdama šoreiz arī kaktusu līdzī. To ielika kurvī un apsedza ar siltu lakatu. Viņa gribēja aprunāties ar pašu galveno dārznieku. Jā, viņa gribēja samaksāt, cik nu būtu nepieciešami, ja vien kaktusu varētu glābt. Dārznieks, pajauns kustīgs vīrs, domīgi pagrozīja galvu: nezin vai te vairs ko varēšot līdzēt. Kaktuss arī liekoties pārāk vecs, lai slimību pārceistu. Vai taču kundze nevēloties jaunu kaktusu? Te viņam esot vairāki tādi paši, taisni pilnos ziedos, un tie nemaz nesot dārgi!

Nē, Salmiņa kundzei rūpēja taisni šis kaktuss un neviens cits. Nu jā — dārznieks viņā domīgi nolūkojās — varot jau vēl pamēģināt. Bet viņa balss neskanēja īsti pārliecinoši. Viņš nogrieza slimās lapas un piesātināja zemi ar kādu šķīdrumu, pagrozīja kaktusu rokās, noklepojās un beidzot skaļā balsī teica, ka nu gandrīz varot cerēt uz kaktusa izveseļošanas. Lai vēl turpinot aplaistīt ar to pašu šķīdinājumu. Jā, viņš esot gandrīz pārliecināts, ka viss iznāksot labi. Samaksu viņš nevēlējās: tas esot tāds nieks. Viņš rīkojās gluži kā ārsts, kas mierina neārstējami slima bērna vecākus: kādēļ laupīt pēdējo cerību; gan jau rūgtais mirklis pats no sevis pienāks. Un ļaudis taču allaž mēdz vēl ticēt brīnumiem.

Sākās nemiera un skumju pilnas dienas. Stundām Salmiņa kundze sēdēja pie slimā kaktusa kā pie mīla mirēja gultas, vērodama, kā tas izdila no dienas dienā. Viņa bija pavisam zaudējusi miegu. Pat viņas gaita, ko nebija nokausējuši ilgie mūža gadi un daudzie likteņa triecieni, bija kļuvusi nedroša un lēna.

Kādu ritu mājnieki, kas zināja viņas bēdas, ienesa viņas istabā jaunu kaktusu. Tas bija spīrgts un zaļš, patlaban tam brieda iedzelteni sārts pumpurs. Viņa pateicās par dāvanu, tā viņu aizkustināja, bet viņa tomēr tikko spēja valdīt asaras. Jā, šis kaktuss bija zaļš un spēcīgs, bet tas bija cits. Blakus šim zaļoksnējam stādam mirējs šķita vēl nožēlojamāks un dārgāks.

Un tad pienāca diena, kad vecais kaktuss bija tikai sakaltis stumbrainis. Dažas dienas tas tā stāvēja uz palodzes. Salmiņa kundze ļāva viņam tur palikt. Viņai nebija nekādas apņemšanās izsviest ārā nokaltušo veco stādu, kas tik daudzus gadus bija viņas uzticīgākais gaišo stundu draugs. Viņa raudzījās tanī un nelaiķu ģimetnēs, un viņai likās, ka arī to acis raugās skumjāk un grūtsirdīgāk nekā parasti. Viņa bija kļuvusi pati nevarīga, tikko spēja vēl uzpost savu istabu un iedzert kādu glāzi piena.

Šis kaktuss bija pēdējais mazais nelaiķis viņas dzīvē, pie kura stingrajiem dzeloņiem balstījās arī viņas varonība. Bet tas bija pēdējais un visgrūtāk aizvadāmais.

Pēc dažām dienām kādu ritu Salmiņa kundze atrada mirušu. Viņa gulēja gluži sīciņa un sarāvusies lielajā atzveltnes krēslā pie loga blakus nokaltušajam kaktusam, galvu uz viena pleca noliekusi, mazliet skumju, bet mierīgu sejas izteiksmi, it kā būtu tikai uz brītiņu iesnaudusies.

Tanī rītā jaunā kaktusa zieds bija pavēris savu sarkano zvanu saulei pretim. Pār pilsētu tvanēja mikla pavasara dvaša, no jumtu lāstekām cita pēc citas saulē iemirdzēdamās bira lejup zeltainas blāvas pērles. Skolas bērni, mājās ejot, čaloja skaļāk nekā parasti, raudzīdamies pasaulē nepiedzīvojušām bērnišķas iekāres pilnām acīm: viņu liktenis vēl slēpās tālu pavasaru dūmakās. ■

Lauris Vanags

Labās rokas likums

Stāsts

Lauris Vanags ir blogeris (pseudonīms TR Notārs), uzņēmējs, veikbordists. Šovasar klajā nāca viņa pirmais stāstu krājums *Belašs jeb vilcienā lasāmā grāmata*.

Plenārsēdes laikā deputāts N., kā daždien gadās atbildīga darba darītājiem, iemīga un redzēja divainu sapni: viņš bija nomiris un, mantinieku priekšpilnas pateicības asarām slacīts, stāvēja uz deputātu paradīzes sliekšņa, aiz kura ikkatru svarīgu vīru gaida septiņpadsmit dažādu sieru, pilngadību tikko sasniegušas baudkāras jaunavas un nebeidzami prieki.

Jaunpienācēja ceļu aizšķērsoja vārtu sargs Pēteris.

— Atvilkies, ja? — tas laipni pavaicāja.

Deputāts N. nemēdza iegrimt pārmērīgi garās sarunās ar šveicariem un oficiantiem, tādēļ, noburkšķējis kaut ko nesaprotamu, stūrēja vīram ar atslēgu saišķi garām — uz lieliem, spožiem vārtiem, no kuriem vēdīja septiņpadsmit dažādu sieru smārds un jaunavu smieklī.

Vārti bija cieši aizslēgti. Pēteris smīnēja un virpināja ap pirkstu atslēgu saišķi.

— Eu, atver! — deputāts N. uzstāja.

— Tu, grēkumaiss, laikam kaut ko nesapрати, — vārtu sargs pacietīgi skaidroja, — šeit galvenais esmu es, nevis tu.

— Kā, — sašuta deputāts, — tavs pienākums taču ir mani ielaist pie tiem sieriem un jaunavām!

— Pienākums, ne pienākums, — Pēteris bija apcerīgs, — es laižu tikai tos, kas no grēka nastas atbrīvojušies.

— Ā, grēki, — deputāts N. šo to zināja par liturģiskām procedūrām, — esmu grēcīgs, jā, grēcīgs. Bet tikai mazliet. Ar mēru, vai zin. Tu jau saproti, veču lietas. Tas bija sen, tagad esmu nožēlojis un praktiski svēts, tā ka laid mani iekšā, — viņš ierasti pastiepa Pēterim pirkstu starpā iespraustu banknoti.

Pēteris sašķobīja ģīmi.

— Blēņas, par grēku nožēlu tu vari gvelzt baznīcā, — viņš teica, nevērīgi pieņemot naudaszīmi, — bet paradīze ir solīda iestāde, ar grēku nastu te neielaiž, tādēļ šo, — viņš norādīja uz deputāta

N. labo roku, — vajadzēs atstāt ārpusē. Protams, ja vēlies tikt tur, — kraupainais pirksts vērsās uz vārtu pusi.

Te nu jāsaprot, ko deputātam, ja vien viņš nav neglābjams kreilis vai vismaz idiots, nozīmē labā roka: ar to viņš ne vien glāsta viedtālruņa ekrānu un ceļ karoti pie mutes, bet arī balso par nodokļu palielināšanu un māj elektorātam, priekšvēlēšanu mītiņos solot nodokļu sloga atvieglošanu. Vilku, kā saka, kājas baro, deputātu — labā roka. Paliekot bez šī neatsveramā instrumenta, valstsvīrs ir kā ceļš bez bedrēm — gluds un neinteresants. No otras puses raugoties, paradīze nav domāta darbam, tā ir kā atvaļinājums pie Vidusjūras, kad «viss iekļauts».

Brīsnīņu sentimentāli pasvārstīties, deputāts apņēmīgi nometa roku, devās pa vārtiem paradīzē iekšā un attapās plenārsēžu zālē. Viņš bija pamodies. Siesta beigusies. Daži kolēģi gan vēl snauduļoja, citi flirtēja ar žurnālistēm vai planšetdatoros eksperimentāli pārbaudīja pornogrāfijas nelabvēlīgo ietekmi uz dzīva cilvēka psihi; tribīnē vārijās apnicīgs opozicionārs.

«Dumjš sapnis,» nodomāja deputāts N. un sniedzās pēc viedtālruņa, lai dalītos pārdzīvotajā ar sekotājiem sociālajos tīklos. Taču nekā — roka neklausīja.

«Notirpusi, maita,» — tautas kalps sprieda un stiepās pamasēt atņēmušos ekstremitāti. Un atkal nekā. Sev par lielām šausmām viņš konstatēja, ka rokas vairs nav.

Nav labās rokas! Darba rokas.

Deputāts drudzaini apčamdīja tukšo piedurkni, paskatījās apkārt, iemeta aci zem soliņa un, sapratis, ka instruments nekur nav atrodams, skrēja uz tribīni. Esošajam runātājam bija iebildumi pret oratoru maiņu, tomēr pēc trešā kūleņa viņu nodarbināja vairs tikai rotācijas apturēšanas problēma.

— Kolēģi, kolēģi, *hālō!* — sagrābis mikrofonu kreisajā rokā, auroja deputāts. — Lūdzu, kolēģi, pievērsiet man tūlītēju un nedalītu uzmanību! Ir notikusi liela nelaime. Kaut kur šajā telpā esmu pazaudējis labo roku. Iespējams, tā ir ļaunprātīgi nozagta, — viņš uzmeta greizu skatienu opozīcijai atvēlētajā kaktā sēdošajiem. — Palūkojieties, vai tā kur nemētājas. Un, apsardze, nevienam ar trim rokām nelaist ārā, kamēr manējā nebūs atradusies!

Kādu brīdi valdīja klusums. Noticējuši cietēja gaudām, klātesošie ar interesi pētīja deputāta N. plecu joslu, taču stipri vilās: no labā pleca nokarājās nevainojami lieliska roka. Ar tādu tik darboties un darboties valsts un personiskajās interesēs.

— Tu ko šņauc, mudak, — vēlējās zināt kāds politisks pretinieks, — iedod man ar!

Daži iesmējās.

Lai pārtrauktu nelabvēļu inversās empātijas uzplūdus, deputāts N. ar joni norāva žaketi un pastiepa gaisā neesošo labo roku.

Ierašanās brīdī lecinātājs Viktors darbojās gar liela, spalvaina plušķa mantību

■ Lauris Vanags

— Re! Nav man rokas, nav! — viņš triumfēja. — Nav! Tā pazuda šeit, pilnīgi nemanot pazuda! Un tas var gadīties katram! — ievilcis elpu, viņš turpināja. — Tādēļ pievērsiet šim gadījumam visnopietnāko uzmanību un atrodiēt taču to roku! Kā lai es bez tās strādāju?

Parlamenta priekšsēdētājs čukstus deva rikojumu izsaukt mediķus un apsardzei sagatavoties traka likumdevēja savaldišanai, bet pārējie tautas kalpi drudzaini metās apspriest dažādu psihotropo vielu ietekmi uz valsts aparāta darbu. Vēlāk trauksmainais vienrocis tika operatīvi savanģots un, ignorējot pretestību un draudus, nogādāts psihiatrijas centra stacionārā.

Apsēstības pārņemtā pacienta asinis, urīns un izkārnījumi neuzrādīja būtiskas novirzes no caurmēra normas. Kardiogrāfija, ultrasonogrāfija, datortomogrāfija, encefalogramma un endoskopiskā izmeklēšana arī neko aizraujošu neatklāja. Redze perfekta — pat nemiedzot acis, deputāts N. spēja piecu metru attālumā nosaukt visus ciparus banknošu sērijas numuros.

Pacients tika nosūtīts uz psihosomatika kabinetu.

Noklausījies stāstu par paradīzi, sieriem, nevāldamai dzimumdzīvei nobriedušām jaunavām un piekasīgo vārtupēteri, dvēseļu tulks eksplozēja smieklos un asarainiem vaigiem pameta kabinetu.

Ārsti sanāca uz konsiliju. Saruna sākās nopietni: ārstējošais psihiatrs klāstīja slimības vēsturi, deputāts N. didījās auditorijas vidū uz cieta soliņa un, enerģiski vēzējot likumrades darbos trenētu labo roku, demonstrēja tās trūkumu. Medicīnas spideklī no dažādām klinikām dziļdomīgi murmināja un skrībelēja blociņos. Viss bija solīdi līdz brīdim, kad viens no profesoriem iespurdzās. Kāds tūdaļ reaģēja ar situācijai atbilstošu mediķu skarbā humora pērli. Auditorija nozvedzās, līdz zviegšana pārvērtās neslēptās ņirgās un netaktisku joku festivālā.

Konsiliju sasaukušais psihiatrs pamāja asistentam, lai atnes spirtu no procedūru telpas.

Uz rīta pusi, sapinusies alkohola promilēs, smadzeņu vētra aprīma. Auditorijas solos rātni snauda nācījas veselības tēvi un mātes; asistents katram priekšā novietoja glāzi ūdens un piracetāmu ar paracetamolu saturošiem preparātiem. Pacients, pirmo reizi mūžā pēc ballītes skaidrā, sēdēja kaktā uz grīdas un raudāja.

Pusdienlaikā, kad vairums augstas raudzes speciālistu bija modušies brokastīm, tie, satvēruši plaukstās smagās galvas, cilāja apkaltušas mēles un nosprieda, ka cietējam jānozīmē no formālās medicīnas viedokļa pretrunīgs regresīvās hipnozes seanss pie visai slavēta homeopāta pūšlotāja, arī nepārspējamās suģestijas meistara.

Diemžēl atklājās, ka deputāts N., politiskajās cīņās rūdīts melu un ietekmēšanas vecmeistars, nebija pakļaujams hipnozei. Tieši otrādi — tīri neviļus, varētu pat teikt — refleksiīvi, deputāts

■ Labās rokas likums

vispirms pakļāva homeopātu savai ietekmei un vēlāk ievadīja tik dziļā hipnotiskā transā, ka samaņu zaudējušais upuris bija jāved uz miega traucējumu centru pieslēgt atpakaļ realitātei.

Atstāts savā vaļā, tautas kalps saprata, ka atliek vien ļauties pļēgurošanai. Bakhanālijas uzplūdi viņam uznāca laiku pa laikam. Iemesli varēja būt dažādi — sākot no zaudējuma derībās vai politiskajos cīņos līdz strīdam ar miļāko, sievu, bērniem vai visiem reizē. Tad viņš parasti iepirka lielu apjomu stipro dzērienu un brauca pie bērniņas drauga Viktora, kurš pārsvarā dzīvojis pa māju un pelnīja naudu ar legālu sutenerisma paveidu — suņu lecināšanu. Rokas zaudēšana likās gana spēcīgs motīvs kārtējam apciemojumam.

Ierašanās brīdī lecinātājs Viktors darbojās gar liela, spalvaina plušķa mantību — sunītis pats, būdams jau sešus gadus vecs lamzaks, ne reizi nebija ticis kucei kažokā un, nesaprazdams, kas no viņa tiek gaidīts, kritis panikā. Kad no pavadas noraujas apjukusi, skraidīša gaļas mašīna, drošības līmenis apkārtņē strauji kritās, tādēļ Viktors, palīdzot suņa saimniekiem, turēja to ciešā kampienā un vardarbīgi atbrīvoja no iekrātajām ģenētiskās informācijas rezervēm. Kad klients, pirmo reizi mūžā piedzīvojis šo brīnišķīgo atvieglojuma sajūtu, kad tevi pamet miljoniem potenciālu pēcnācēju, gūrdi saļima voljera kaktā, speciālists atlieca muguru un uzslavēja sevi: «Labs darbs!»

— Ko nu? — satraukti jautāja suņa saimniece, — manta vējā. Vai arī jūs domājat, ka šis drīz atgūsies un ies pa otram lāgam?

— Cienītā, — Viktors samāksloti aprāja saimniecei, — ļaujiet taču vīrietim izbaudīt mirkli! Tik laimīgs viņš savā dzīvē vairs nekad nejutīsies. Lai atpūšas pāris dienu, tad spersim nākamo soli.

— Bet tad mums atkal būs jābrauc un jāmaksā, — «suņmāmiņa» meklēja atbalstu pie vīra, bet tas tikai smīnēja bārdā.

— Liec puiku mierā, — viņš atbildēja, lūkodomies uz suni, — nav viņš tev nekāds čipendeils. Atbrauksim parīt. Samaksāsim, mums vai ta' naudas trūkst.

Ieraudzījis deputātu ar somu, Viktors steidzīgi atvadījās no kundēm — esot steidzams gadījums — un aicināja viesi uz dārza lapeni.

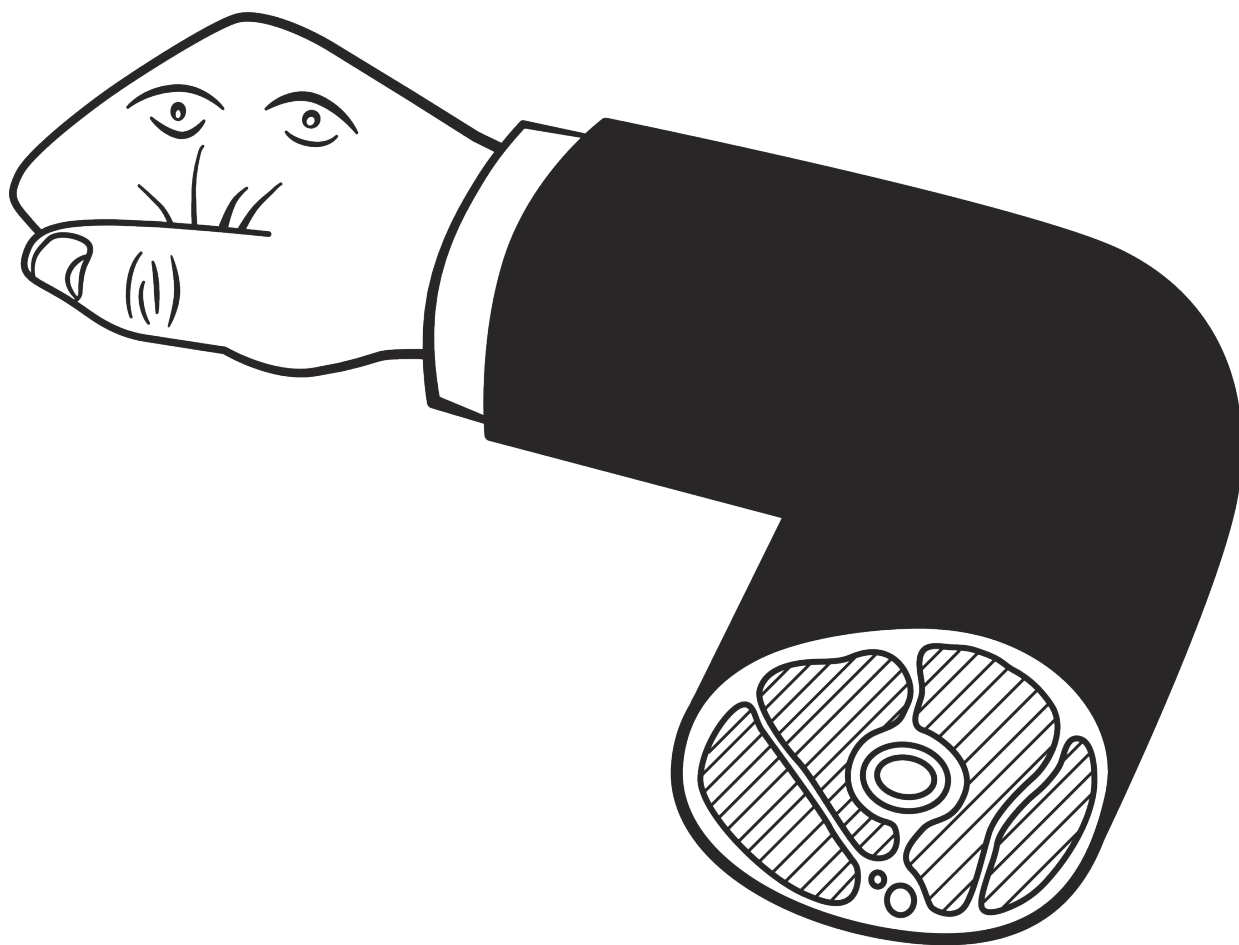
— Kas tev ar roku, — suņu un arī cilvēku dvēseļu speciālists vaicāja, raudams viskija pudelei nost vāku, — karājas kā slima suņa aste. Neesi savainojis?

— Tur jau tā lieta, — deputāts pašķielēja labā gurna virzienā, — visi saka, ka tā roka tur esot, bet es skaidri zinu — tās vairs nav.

— Kā nav?

— Nu tā, — un nelaimīgais jau simto reizi izklāstīja bēdu stāstu.

Viktors malkoja viskiju no kakliņa un uzmanīgi klausījās. Viņš ne reizi neiesmējās, pat neiespurdzās — suņu kamasūtras guru grūti pārsteigt

Ilustrācija —
Ernests Kļaviņš

ar sapnī zaudētu roku.

— Bet es varu apzvērēt, ka tava roka ir vietā, — beidzoties stāstam, viņš apčamdīja drauga ekstremitāti no pleca līdz pat delnai.

— Zinu. Visi var apzvērēt, pat rentgena aparāts apzvēr, ka tā roka tur karājas. Nu un tad? Man vienalga tās nav, — deputāts N. ieņēma pamatīgu malku brūnās žļurgas.

Viktors kādu brīdi apdomājās.

— Zini, ja tu būtu suns... — viņš iesāka un aprāvās, bet pēc brīža turpināja. — Nu, labi, bet tu neesi suns, — sekoja nopūta, vēl viena pauze, un tikai pēc nākamā dziras papildmalka lecinātājs atsāka runāt, — man šķiet, tā ir sirdsapziņa, kas izspēlē ar tevi ļaunu joku. Nekādas drapes tur nelidzēs.

— Un ko nu, — sašuta deputāts, — man tās sūda sirdsapziņas dēļ visu mūžu bez rokas jādzīvo? Labāk sirdsapziņa būtu pazudusi, nevis roka. Nav šīs, un viss. Varu mierīgi strādāt.

— Tās lietas ir *kudī* sarežģītākas, — iebilda draugs, — tev šķiet, ka esi veiksmīgi atslēdzis bremzes, bet patiesībā tu tikai saveļc atsperi, un, kad tā iet vaļā... — Viktoram nedevas rokā pietiekami iespaidīgs salīdzinājums, tādēļ doma palēca sāņus, — padomā, varēja beigties arī citādi. Tu būtu sagājis pilnīgā sviestā un sācis pliks skraidīt piepilsētas vilcienos, uzkāpis tornī, vicinātu pirātu karogu, pieprasot eklēru, gala beigās saķertu vēzi, gulētu sagraizīts, bez matiem un čurātu pilē.

Bet nē, tev tikai karājas roka. Citiem tā neveicas.

— Nu, tādā aspektā es nebiju domājis.

— Redzi nu, — suņu savedējs jutās tikpat apmierināts ar paveikto, kā būtu vēl vienu četrkājaino draugu atbrīvojis no sēklas nastas. Dvēseļu dziedēšanu varēja uzskatīt par viņa otro specialitāti: visādi smalki cilvēki bija sākuši aicināt viņu par kouču, komandas saliedētāju un stratēģiskās perspektīvas ierādītāju bezjēdzīgiem biznesiem. Jautāts par nodarbošanos, Viktors gan allaž uzsvēra, ka ir fotogrāfs. Bildēja viņš draņķīgi, taču varēja palepoties ar superdārgu aprīkojumu, savukārt izslavētā spēja saprasties ar suņiem tikai vairoja viņa personības pievilcību, nodrošinot atzinīgu ņurdoņu paša organizētajās «personālizstādēs».

— Vienalga sūdīgi, tā, bez rokas, — burkšķēja deputāts, — kā es tagad strādāšu?

— Zini, es teiktu, met tās štellītes pie malas! Sāc dzīvot saskaņā ar sirdsapziņu vai vismaz tā, it kā tev tāda būtu! Tici man, pēc kāda laika roka būs atpakaļ.

— Varbūt labāk izģērbties un paskraidīt pa elektrovilcieniem?

— Tas nelidzēs.

— Vecīt, vai bez tavām cietsirdīgajām gudribām ir arī kāds normāls veids, kā varu atgūt roku?

— Es tādu nezinu.

Abi vīri iegrimta grūtsirdīgā apcerē.

Kalējs Miervaldis vairāk līdzinājās laika prognozei nekā cilvēkam: apmācies, vietām saulains, pārsvārā pielējies, brīžiem skaidrs

— Un vispār, kādēļ mēs dzeram šito mēslu, — deputāts N. pēkšņā sašutumā uzsprāga, skalinādamas pret gaismu viskija paliekas pudelē, — kopš kura laika mēs vairs nedzeram šnabi? Laikam no tā brīža arī viss sāka iet šķērsām šajā pasaulē.

— O, šnabis! — stiprais vārds izrāva suņu lecīnātāju no transa. — Zini, ko, — viņš kļuva rosīgs, — nupat ieskrēja prātā. Pazīstu vienu kalēju, Miervaldi. Šnabi lok spaiņiem, bet ir reāli palīdzējis cilvēkiem burtiski bezizejas situācijās. Viņš ir šītais, nu, tautiskais tīrradnis, dabisks ģēnijs. Starp citu, ar «akuškas» diplomu.

— Nu, nu, — deputāts neticīgi novilka, — tas Miervaldis man jaunu roku uzkalš, vai?

Viktors cieši ieurbās drauga acīs.

— Nevis jaunu roku tev vajag uzkalš, bet tavas smadzenes ir jāpārkaļ, — viņš burtiski kļiedza, — taisies, es tūlīt izsaukšu taksi.

Deputāts N. neko daudz neticēja visādiem kaktu speciālistiem, pat kalējiem un santehniķiem ne. Tomēr doma piedzerties kopā ar kalēju un aizmigt netīrā smēdē vairs nemaz nelikās derdzīga.

Kalējs Miervaldis vairāk līdzinājās laika prognozei nekā cilvēkam: apmācies, vietām saulains, pārsvārā pielējies, brīžiem skaidrs. Viesus sagaidīja ārā pie durvīm, čurādams lielā toverī. Tā viņš rikojās ne tādēļ, ka mazā, stūrainā auguma dēļ nespētu aizsniegt izlietni, nē. Būdams tradīciju cilvēks, viņš turējās pie ieskata, ka dzelzs detaļu vislabāk aprūdit urīnā, tādēļ tovera uzpildīšanai bija dziļa tehnoloģiska jēga. Miervaldis jau trešo dienu bija skaidrs un saulains kā februāra pusdienlaiks. Tam nebija nekāda īpaša iemesla, vienkārši tā šad un tad gadījās.

— Sveiks, mīzāl! — viņš sumināja suņu draugu. — Sen neesi redzēts. Kas jauns?

Viktors aizvainojošo uzrunu laida gar ausīm, jo labi zināja, ka Miervalža mutē šis vārds nozīmē apmēram to pašu, ko cienījamu cilvēku aprindās uzruna «kungs».

— Pats jauns, — viņš atbildēja ar standartfrāzi, — labāk paskaties, ko es pie tevis atvedu!

Kalējs deputātu ilgi pētīja.

— Nepazīstu, — viņš beidzot secināja, — noteikti kaut kāds zaglis. Tev visi draugi zagļi.

— Ei, nu Miervaldi! Vai kāds no viņiem tev ko nozadzis? Visi solīdi cilvēki, trūkumu necieš. Kam viņiem zagti? — Viktors iebilda.

— Jā, jā. Kā tad viņi pie savas rocības tikuši, tie solīdie? Sūrā darbā, vai? Vispirms sazagušies, tagad solīdi.

— Nu nav tā, nav. Šis, reku, par piemēru. Deputāts, likumus raksta. Viņam darbā tikai papīrs un pildspalva ir. Ko viņš var nozagti?

— Deputāts, — kalējs izgaršoja vārdu un sagrāba likumu pavēlnieka kreiso plecu, — pasaki vēl, ka nekad neko neesi nozadzis!

Kalēja plauksta ar stangu spēku iespiedās miesā, likās — vēl mirklis, un arī kreisās rokas nebūs.

— Nu. Es... Visādi ir gadījies, — deputāts caur sāpēm stomīgi izspieda.

— Esi vai neesi zadzis?

Sāpes kļuva neizturamas. — Jā, jā, esmu. Laid mani vaļā!

— Tā, mīzāl, — Miervaldis atlaida tvērienu un rādīja apmierinātu vaigu, — es taču tādiem redzu cauri.

— Eu, Miervaldi, — iejaucās Viktors, — cilvēks pie tevis pēc palīdzības atnācis, bet tu viņu tā.

— Kā?

— Neviesmīgi.

— Ja nepatīk, lai lasās! Neesmu viņu aicinājis.

— Būs jau labi. Ejam, parunāt vajag, — lecinātājs rāva kalēju aiz piedurknes smēdē iekšā.

Kārtējo reizi izskanēja stāsts par roku. To noklausījās gan pats kalējs, gan viņa mācekļi. Viņi nemaz nesmējās par dīvaino misēkli: kalējs ķimerējās gar dzelžiem, bet mācekļi, būdams nelaimīgs jau trešo dienu no vietas — tieši tik, cik netika dzerts —, bija vienaldzīgs pret visu.

— Zaglis, bezjūtīgs vienrocis tu esi, — kalējs konstatēja, kad stāsts bija galā, — varētu strādāt kazino par spēļu automātu.

— Kādēļ bezjūtīgs, — deputāts nesaprata. Par zaglīgumu viņš vairs neizteicās.

— Būtu tev jūtas, neturētu tautu badā, — Miervaldis atcirta manierīgās dusmās.

Deputāts N. nevēlējās diskutēt ar vulgāro smēdes saimnieku, sabozās un nožēloja, ka piekritis braukt šurp, jo neizskatījās, ka te kāds taisītos uz dzeršanu.

— Beidz moralizēt, Miervaldi, — iejaucās suņu Viktors un pastiepa aizdzertu šnabja pudeli no ceļā iegādātajiem krājumiem, — labāk pasaki, vari vai nevari cilvēkam palīdzēt?

— Kapracis viņam var palīdzēt.

— Tad nevari?

Miervaldis likās neredzam piedāvāto dziru, tikai iezvēlās vecā, dzirksteļu apdedzinātā ādas klubkrēslā un sakrustoja rokas aiz galvas.

— No banālās erudīcijas viedokļa... — viņš iesāka un padomājis turpināja, — katra indivīda augšējo ekstremitāšu eksemplāru summas dalījums ar divi ir viens. No tā mēs secinām... No tā secinām mēs... Mēs secinām no tā...

Klātesošie sastinga gaidās.

— Aizmirsti veco roku, mēs tev tūlīt iedosim vietā citu! — Miervalža acis iedvesmā zibeņoja.

— Ko? — deputāts un Viktors iesaucās vienā balsī.

— Ko, ko, — viltīgi smīnēdams, mēdījās kalējs, — kam tev vecā grēkpilnā roka? Tā tikai velk pie zemes, tādēļ arī to nometi. Tev vajag jaunu, bez grēka un kauna zīmoga.

— Tu esi arī ķirurgs, vai? — Viktors neticīgi grozīja galvu.

— Šodien esmu.

Miervaldis pielēca kājās un iegrūda savā vietā deputātu.

— Sēdi, tūdaļ pielaiķosim tavu jauno roku, —

Vispirms Tutura labā roka tika noskūta un viscaur nozieķēta ar briljantzaļo no aptieciņas

viņš izrikoja. — Nāc šurp, Tuturi! — Tas tika adresēts māceklim, kura vārdu Miervaldis nebija papūlējies iegaumēt, tādēļ uzrunāja par «tu tur», un galu galā palama nostiprinājās.

Sagrābis Tutura labo roku, Miervaldis to piespieda pie deputāta pleca.

— Roku redzi? — kalējs jautāja.

— Nu, redzu, — deputāts N. nopētīja pielikto roku. Tā bija muskuļota un spalvainā. Apakšdelma virspusē shematiski uzteļotais saulriets jūrā un kuģītis. «Плыви туда, где нет закона!» vēstīja pusloka uzraksts virs attēla.

— Laba roka, — piekrita arī Viktors, — spēcīga.

— Bet tas tetovējums... — saminstinājās deputāts.

— Nav tur nekāda tetovējuma, — Miervaldis kategoriski iebilda, — tas tev tikai rādās. Kad samainīsim rokas, ar laiku izzudīs. Varbūt pat uzreiz.

Zinādams, ka savai redzei vairs nevar īsti uzticēties, deputāts neiebilda, tikai kļuva maķenīt trauksmais par gaidāmo operāciju. Noderēja Viktora lielajā somā ievietotie trauksmi mazinošā šķiduma krājumi.

Sākās operācija.

Vispirms Tutura labā roka tika noskūta un viscaur nozieķēta ar briljantzaļo no aptieciņas, kur šis neaizvietojamais pirmās nepieciešamības līdzeklis izsenis glabājās lielā burkā. Vietu ar likumdevējam nepiedienīgo tetovējumu aizlīpināja ar plāksteri. Tādas pašas darbības atkārtoja ar deputātu, un, lai arī viņš pats to nespēja redzēt, ņemšanās ar «zeļonku» un plāksteriem pa «tukšu gaisu» viņu stipri uzjautrināja. Pēc tam Miervaldis lika abiem nosēsties uz grīdas kā bobsleja kamanās — deputāts priekšā, Tuturis aizmugurē. Piespiedis mācekļa roku pie deputāta pleca, pastiepa to nelaimīgajam valsts darbiniekam priekšā.

— Roku redzi? — kalējs jautāja.

— Redzu, — māja deputāts, — pamatīga roka. Ar tādu tik strādāt un strādāt.

— Drīz tā būs tavējā.

— Nu, labi. Un tavs māceklis paliks bez rokas?

— Par viņu tu neuztraucies! Tā ir mana problēma.

— Okei, okei! — deputātam neko daudz nerūpēja Tutura liktenis.

Kamēr viņš apbrīvoja savu nākamo roku, Miervaldis nemanāmi pastiepās pēc neliela metāla gabala un iesvieda kaudzē pie līdzīgiem. Troksnis pievērsa operējamā uzmanību.

— Laikam žurka, — vienaldzīgi paskaidroja Miervaldis, veikli samainot vietām mācekļa roku un deputāta N. paša roku un piemiedzot ar aci Viktoram, lai tas klusē un nenodod mānīšanos.

Deputāts nolamājās un atsāka apbrīnot zaļo muskuļu vālus, kaut gan tobrīd tas jau bija viņa paša kampšanas rīks.

— Nu tad sākam! — Miervaldis svinīgi pasludināja un aplika ap pacienta pleciem ādas priekš-

autu tā, lai redzams būtu tikai zaļās rokas apakšdelms un plauksta. — Skaties kārtīgi uz roku, — viņš piekodināja, — iedomājies, ka tev tā jānosargā!

— Labi, labi. Skatos. Sargāju.

Kādu brīdi kalējs—ķirurgs dūšīgi ņēmās zem improvizētā pārsega. Viņš arī nosaitēja Tutura labo roku tā, lai darba drēbēs izskatītos, ka tās vairs nav.

— Tagad uzmanību! — ticis galā ar mācekļa rokas ietīstīšanu, satraukti sēca Miervaldis, — veicu pārvienošanu.

— Mm, — reaģēja deputāts.

— Nu, mēģini pakustināt pirkstus!

Pieci zaļi pirksti paklausīgi nospēlēja do—re—mi—fa—sol uz iedomātām klavierēm.

— Cel roku, mīzāl, roku cel!

Roka pacēlās cēlā romiešu sveicienā.

— Man ir roka! Man atkal ir roka!

— Nevis atkal ir, bet jauna ir, — Miervaldis izlaboja, — palūkosim, kas noticis ar tetovējumu! Gan jau būs sācis bālēt, — viņš norāva plāksteri.

Nekāda saulrieta, nekādu uzrakstu — tikai zaļa roka!

— Tu esi ģēnijs! — deputāts N. atbrīvojās no ādas priekšauta, piesvempās kājās un apkampa savu glābēju, ar vienu aci šķielēdams uz nabaga Tuturi, kas sēdēja zemē bezgala saskumis.

— Jā, jā, — roku mainīšanas speciālists tīstījās ārā no laimīgā pacienta skavām, — neaizmirsti atstāt uz laktas pateicības monetāro emanāciju.

— Cik?

— Cik nav žēl.

Deputāts N. izķeksēja no kabatas biezu maku un ar «jauno», zaļo roku nevēriģi uzmeta uz laktas banknošu kaudzīti.

— Pietiks?

— Būs jau labi, — Miervaldis pieņēma samaksu ar kokainu pokera spēlētāja izteiksmi sejā, lai gan, godīgi vicinot āmuru, viņam šādas summas nopelnīšana prasītu mēnesi vai divus. — Un skaties, negrēko vairs un nemētā apkārt ķermeņa daļas, — viņš deva pēdējos padomus, pavadot viesus līdz ārdurvīm. — Un nezaudē galvu! — tas bija pēdējais novēlējums.

Pacēlušī pudeles kā teleskopus, suņu lecinātājs Viktors un deputāts N. draudzīgi soļoja uz takometru, Miervalža skatiena pavadīti.

— Re, jauna roka, un lieta darīta, — ieņemto malku starplaikos irgājās tautas kalps, — bet tu teici, smadzenes jāpārkaļ, smadzenes jāpārkaļ.

— Nu priecājies, ka tik lēti tiki cauri. Parasti tā nenotiek, — caur šņabja klunkšķiem atbildēja suņu Viktors.

Pēkšņi deputāts N. nosvieda vēl neizdzerto pudeli, sāka klapēt sev pa pleciem, krūtīm, vēderu; nokrita zemē, valstījās kā negudrs un biedējoši gārdza.

— Nevajadzēja man par to galvu teikt, nevajadzēja, — vērodams baiso skatu, pie sevis norūca kalējs Miervaldis. ■

Alēns Froidigers

Vecais filozofs

Novēle

Alēns Froidigers (dzimis 1977. gadā Lozannā), studējis kino vēsturi, Šveices rakstnieks, kinokritiķis, redaktors, performanču līdzautors. Raksta fabulas, dzeju, noveles, hronikas, eksperimentē ar lasījumiem muzikālā (vai skaņu) pavadijumā. Viesojoties Ventpsils Starptautiskajā rakstnieku un tulkotāju mājā, sacerējis poēmu *Tobago*, kas Šveicē tiek atskaņota radiofonā un kuras fragments publicēts krājumā *Sirds ir jūras vārti*. Alēns Froidigers stilizē, parodē, pastišē pazīstamus franču literatūras klasiķus. 2007. gada romāns *Bižārs un Panšo sasauca ar Gistava Flobēra Buvāru un Pekušē, savukārt novele *Vecais filozofs* mūsdienās pārceļ Voltēra *Kandida* ideju par «sava dārziņa kopšanu».*

Agrākos laikos viņš ceļoja. Viņš bija redzējis daudz zemes, valstis, apvidus. Bija kuģojis, kāpis kalnos un arī krustu šķērsu izstaigājis neskaitāmas pilsētas. Cilvēkus viņš bija saticis vairāk, nekā vēlējis, bija ticis ar turpat vai visas pasaules ļaudīm. Reizēm viņš bija iejaucies Lielās Vēstures satricinājumos, katapultējies gadsimta virpuļos. Viņš bija milējis, meklējis, mēģinājis. Galu galā – viņš bija dzīvojis.

Un tad viņš bija sajutis nogurumu, mugura bija salikusī. Nu reiz viņš nolēma apstāties, iekārtoties, ļaut izveidoties pieraduma garozai.

Vecais filozofs vairs nenodarbojās ne ar ko citu kā sava dārza kopšanu.

Protams, tas nebija privātais dārzs, filozofija viņam nekad nebija ļāvusi dzīvot pārticībā, un, protams, viņš nekad nebija varējis tikt pie īpašuma. Tomēr viņš irēja no Pilsētas vienu no kooperatīvajiem dārziņiem uz zemes gabala, kur tādu bija simtiem.

Sākumā zemes gabals atradās ārpus pilsētas, taču, pilsētai attīstoties, dienas gaismu ieraudzīja jaunās celtnes, un mazdārziņi atradās jau dzīvojamā kvartāla pašā centrā.

Vecais filozofs cēlās agri un katru dienu devās apstrādāt savu zemes pleķīti. Tur viņš satika cilvēkus, kas, tāpat kā viņš, kopa savus dārziņus: maķedoniešu strādnieki, portugāļu ģimenes, veci šveiciešu pāri, jauni ekologi. Tomēr viņš par tiem neko daudz neinteresējās; viņam pietika, ko darīt dārzā, turklāt cilvēkus viņš savas agrākās dzīves laikā bija saticis pietiekami daudz.

Ar cilvēkiem bieži vien saistās nepatīkšanas.

Vecajam filozofam ļoti patika begonijas, tās viņš īpaši lūtināja. Protams, paša patēriņam viņš audzēja arī pupiņas, tomātus vai salātus – kā visi. Un tad, juzdams vecuma sāpes aizvien vairāk laužam kaulus, viņš ņēmās stādīt arī ārstniecības augus, atvēlot dārzā vietu zāliņu sējumiem. Bet visvairāk viņam patika puķes un eleganti ap-

cirtu krūmu formas: jā, šai lietai viņš bija patiešām pieķēries.

Kādu prieku sagādāja komplimenti viņa dārziņam!

Nu jā, tas gan nenotika bieži, jo viņa tiešie kaimiņi ne vienmēr bija draudzīgi, pat laipni ne. Vispār viņam ar tiem bija maz kontaktu, tikai sasveicināšanās, pēc tam viņi cits par citu nelikās ne zinīs. Retumis gan kādas īpaši patīkamas vasaras dienas beigās itālis viņu uzaicināja iedzert aperitīvu uz sava zemes gabaliņa, taču arī tad viņi maz sarunājās, aprobežojoties ar saulrieta vērošanu un veiktā darba apceri.

Tā tas turpinājās dienu pēc dienas, gadalaiku pēc gadalaika. Viņš kopa savu dārziņu un jutās labi.

Tad kādu dienu viss beidzās.

Patiešām, kādu rītu, kad viņš atstāja dzīvokli, lai dotos uz dārzu, pastnieks atnesa ierakstītu vēstuli. Protams, viņš nojauta ko nepatīkamu, maz iespējams, ka tā būtu kāda laba ziņa. Bet ne laba jušana neko tai lietā nemainītu, tāpēc viņš atvēra vēstuli.

Tā bija vēstule no Pilsētas, kas paziņoja, ka saskaņā ar administratīviem apsvērumiem un citiem liktenīgiem argumentiem tiek lauzts kooperatīvo dārziņu zemes nomas līgums, un lēmums stājas spēkā nekavējoties, pēc triju mēnešu brīdinājuma termiņa.

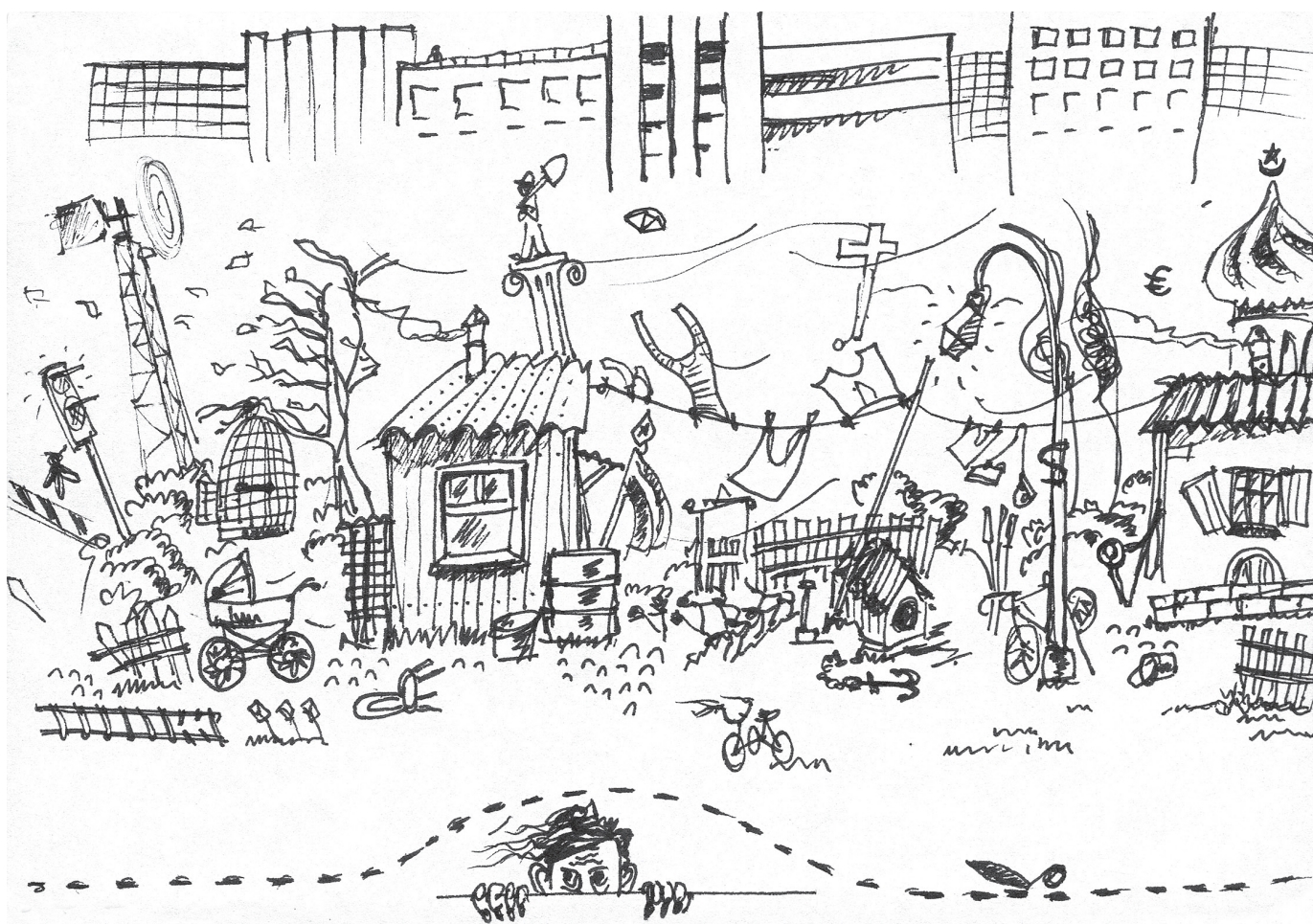
Pavasaris tik tikko bija sācies; protams, tas viņam aiztaupītu sējas darbu pūles. Tomēr vecais filozofs bija kā apstulbis. Kā, viņam tika atņemts dārziņš?

Viņš pārslasīja vēstuli. Pilsēta vēlējās nolīdzināt mazdārziņus, lai būvētu jaunu dzīvojamo māju masīvu, kas būtu dzīvošanai draudzīgs un atbilstu visstingrākajām ekoloģijas normām. Urbānisma attīstība bija absolūti nepieciešama, jo pilsētas apkaimei vajadzēja absorbēt nemitīgu iedzīvotāju pieaugumu.

Pilsēta kooperatīvo dārziņu zaudētājiem nepiedāvāja kompensācijas; likums to neparedzēja, turklāt pilsēta ievēroja brīdinājuma termiņu – trīs mēneši. Tomēr tiem, kas to vēlētos, tika piedāvāts reģistrēties zemes gabaliņiem jaunajos kooperatīvajos dārzos, ko plānoja veidot tālākā perifērijā zem ātrgaitas šosejas pārvada. Protams, zemes gabaliņš būtu daudz mazāks, tajā nebūtu vietas visiem. Tāpēc, ja kāds vēlējās iegūt jaunu apstrādājamu zemes platību, Pilsēta ieteica pieiekties pēc iespējas ātrāk.

Vecais filozofs bija noskaities. Viņš devās uz zemes gabaliņu, purpinādams drūmākās domas. Tur viņš pamanīja tādu kā pulciņu, neparasti lielu šai vietai: dažādie dārziņu nomātāji dzīvi diskutēja par Pilsētas lēmumu. Izskatījās, ka vecais filozofs nebija vienīgais, kas saņēmis šādu vēstuli. Viņš pievienojās ļaužu pulītim.

Tas bija ļoti satraukts. Neviens nevēlējās atstāt savu zemi. Daži tomēr padevās, jo tur neko nevarēja darīt, tā viņi teica. Citi, gluži pretēji, vēlējās

Ilustrācija — Pēteris Buks

reaģēt, neļaut tā izrikties. Vēl citiem bija vien-alga, viņi aizbildinājās ar drīzu atgriešanos savā valstī pēc pensijas saņemšanas vai arī ar aiziešanu uz veco ļaužu māju. Tomēr balsis nekļuva kļū-sākas, pūlis vārijās, šūmējās un laiku pa laikam uzsprāga. Vecais filozofs arī negribēja padoties.

Tika norunāts sagaidīt vakaru, lai sapulcinātu pēc iespējas vairāk dārziņu kooperatīva irnieku un tad kopīgi izlemtu, ko pieklātos darīt.

Diena pagāja īpaši lēni. Vecais filozofs bez lie-las aizrautības kopa savu dārziņu. Tomēr viņš šo un to arī pārdomāja.

Vakaram iestājoties, kooperatīvo dārziņu ir-nieki, tie, kas bija pavadījuši dienu uz vietas, kā arī tie, kas bija ieradusies pēc garas darba dienas, sanāca kopā lielā pulkā. Viņi runāja; īpaši izcē-lās vecais filozofs. Beidzot sapulce sašķēlās; daži atstāja ciņas lauku, tomēr mazs vairākums pie-nēma lēmumu, paceltām rokām nobalsojot cīnī-ties pret Pilsētas lēmumu. Kontīni kundze viņu tiesību aizsardzībai piedāvāja iesaistīt advokātu. Salgado vēlējās doties uz Pilsētas domi, lai pie-prasītu tikšanos. Fibišeri ieteica novilcināt laiku un kuplināt opozīciju. Austrālietis Brūss bija ga-tavs bruņoties, lai aizstāvētu viņu zemes. Milēna, Dans un Gaetāns vēlējās celt trauksmi biedrībās, lai tādējādi aizstāvētu savu lietu. Petresku noslie-

cās par labu tam, lai rīkotos tā, it kā nekas nebū-tu noticis, neņemtu vērā Pilsētas vēstuli un lik-tu tai pretī vienkāršu inerci. Visbeidzot vecajam filozofam ienāca prātā uzrakstīt Pilsētai protes-ta vēstuli ar kopiju deputātiem un medijiem, de-konstruējot pašvaldības argumentus un saceļot skandālu ar betonēšanas atmaskošānu, piesaucot par lieciniekiem iedzīvotājus.

Lieta ieguva politisku pavērsienu.

Pilsēta bija gatavojusies uz pretsparu, taču to sanikvoja fakts, ka reakcija nekavējoties tiek me-diatizēta un vēl turklāt ekoloģiskā pagrieziena. Tā metās argumentētā ciņā pret dumpīgajiem maz-dārzniekiem, precizējot ekokvartāla ideju, uzsvē-rot vēlmi izveidot jaunus kooperatīvos dārziņus, pastāvot uz nepielūdzamo pilsētas izaugsmi, pie-minot iespējas oponentiem, kas tad varētu iz-mantot zemes gabaliņus par mazāku cenu nekā iepriekš.

Dažas nedēļas argumenti un pretargumenti bez mitas tika krauti cits citam pretī. Vietējie me-diji kārī tvēra ziņas šai lietā. Televīzija izveidoja reportāžu, dodot vārdu oponentiem. Pilsētā tika noorganizētas debātes. Lasītāju vēstules applu-dināja avižu rubrikas, cilvēki iedegās, iesaistījās, uzbruka cits citam, aizrāvās, apsūkāja cits citu par biežādājiem konservatoriem, bezjūtīgiem

Pilsēta apgalvoja, ka tai jau kopš agrīnajiem viduslaikiem esot vara pār laukiem

betonētājiem, mazattīstītiem atpakaļrāpuļiem, aseptizētiem tehnokrātiem, novēlojušiem sešdesmit astotā gada dumpiniekiem, korumpētiem biznesmeņiem.

Dumpīgie dārziņieki iebilda, ka dārziņi tur bijuši jau pirms pilsētas. Pilsēta atbildēja, ka dārziņi var pastāvēt tikai apbūvētā zonā, jo citādi būtu runa par pavisam ko citu, piemēram, laukiem. Vecais filozofs toties iebilda, ka dārziņi zināmā mērā Pilsētai nepiederot: tā kā tie nekad nav bijuši apbūvēti, tie drīzāk veidojot lauku paliekas pilsētas iekšienē. Pilsēta apgalvoja, ka tai jau kopš agrīnajiem viduslaikiem esot vara pār laukiem. Vecais filozofs iebilda, ka laukus veidojot neapbūvējamās lauksaimniecības zonas. Pilsēta paziņoja, ka dārziņi neesot vis lauksaimniecības, bet gan urbānisma zona. Vecais filozofs atbildēja, ka tad, kad tie tikuši izveidoti, tā bijusi piepilsētas zona, un, ja tas bija mainījies, tad Pilsētas vainas dēļ, jo tā izpletusies līdz dārziņiem, toties dārziņi no savas puses nekad neesot mēģinājuši iekarot teritoriju un izplesties uz Pilsētas rēķina, iekarojot tās centru; ka līdz ar to visiem ir skaidrs, kurš ir agresors un kura vaina ir acīmredzama. Pilsēta atteicās ko iebilst un paziņoja, ka šāds arguments esot smieklīgs. Vecais filozofs atgādināja Pilsētai, ka kara laikā publiskie parki un sīkākie apstādījumi bijuši pārveidoti par dārziem, lai tur audzētu kartupeļus, un ka mērķis un zonējums nemaz neesot tik cieši noteikti.

Beidzot Pilsēta pagura, izstājās no ciņas un ķērās pie darbības; tās pusē bija likums, tāpēc tā uzlaida mazdārziņiem būvmašīnas.

Daudzi no irniekiem, nogurdināti un zaudējuši dūšu, pameta ciņas lauku, vai nu pieņemot Pilsētas nosacījumus un jaunu dārziņu zem ātrgaitas šosejas, vai nu aiz noguruma pavisam atsacījās no domas par dārziņu. Tomēr mazs grupas kodols atteicās piekāpties.

Vajadzēja lemt, kā rīkoties, turklāt ātri.

Fibišeri teica, ka, ja dārziņus apstādītu ar tūju dzīvzogu tāpat kā dzīvojamās kvartālus, tie tiktu paslēpti, un, iespējams, Pilsēta, tos neredzot, aizmirstu par to pastāvēšanu. Milēna, Dans un Gaetāns vēlējās pieķēdēties pie krūmiem un pupu stīgām, lai aizkavētu mašīnas sākt darbu. Austrālietis Brūss vēlējās pagriezt attīstības gaitu pretējā virzienā un mudināt pilsētniekus atgriezties pie zemes; ja katrs no viņiem kļūtu par dārzkopi, Pilsēta kā uz burvja mājienu, tāpat kā tās nelikumīgā vara, izzustu. Kontīni kundze ierosināja veidot gaisa dārzus; tādējādi mašīnas nevarētu tos aizsniegt. Salgado vēlējās nodedzināt zemi, lai tur nekas nepaliktu pāri un lai Pilsētas uzvara būtu tās sakāve. Petresku ieteica nedarīt neko, jo nekas neesot stiprāks par inerces spēku.

Vecais filozofs šai apvienībā beidzot ņēma vīrsroku ar piedāvājumu atdalīties no Pilsētas, sastādot Neatkarības deklarāciju.

Kooperatīvie dārziņi ar šo dienu svinīgi pasludināja sevi par neatkarīgiem. Vecais filozofs tika

ievēlēts par jaunās Valsts prezidentu. Jaunā Valsts nekavējoties pasludināja par nelikumīgu visu Pilsētas būvdarbu mašīnu klātbūtni savā teritorijā un piebilda, ka tā tiek interpretēta kā agresija.

Kooperatīvie Dārziņi, kļuvuši neatkarīgi, tāpat vairs nebija Pilsētas sastāvā. Tomēr, atrauti no pilsētas, viņi vairs nebija arī dārziņi, bet gan zeme: izejot no šī paradoksa, Petresku paziņoja, ka viņi tomēr esot zaudējuši; tagad viņiem esot zeme, valsts, tēvzeme, taču dārziņu vairs neesot. Brūss bilda, ka viņu jaunā Valsts būšot ekskluzīvi lauksaimnieciska. Bet Petresku atbildēja, ka lauksaimniecība neesot tas pats, kas dārzkopība. Flibiskēri jautāja, kur viņi turpmāk iegādāšoties sēklas un dārza rīkus. Kontīni kundze atbildēja, ka vajadzētu nodibināt diplomātiskās attiecības ar citām Valstīm un veidot ar tām tirdzniecības saites. Salgado teica, ka neviena nopietna Valsts nevēlēšoties atzīt Kooperatīvos Dārziņus. Kontīni kundze teica, ka tad būtu jārēķinās ar mazāk nopietnām Valstīm — Piedņestru, Kaimanu salām vai Vatikānu. Milēna, Dans un Gaetāns papildspēku iegūšanai piedāvāja celt trauksmi biedrību, skvoteru, autonomistu un ekologu vidū; cilvēku ķēde ar spēku aizkavētu mašīnu ienākšanu, un daži aizsardzībai sviesti bruģakmeņi pierādītu jaunās Valsts vēlmi aizstāvēties. Fibišeri jautāja, kur lai viņi tagad dzīvo, jo dārziņu mājiņas neesot diez ko ērtas, lai tajās dzīvotu visu gadu. Kontīni kundze atbildēja, ka vajadzētu padomāt par izturīgāku māju būvniecību un tādā veidā varētu nonākt pie sava veida Pilsētas–valsts–dārza. Petresku teica, ka tā viņi būtu zaudējuši, jo tas aprīņojami līdzinātos ekokvartālam, ko vēlējās būt Pilsēta.

Beidzot diskusijas pārtrauca iedarbinātās mašīnas: buldozeri, betonētāji un arkli bruka virsū jaunajai Valstij. Mediji tika brīdināti, policijas kordons neļāva iekļūt teritorijā, un, neskatoties uz vairāku pilsētas iedzīvotāju atbalstu, dažās minūtēs neatkarīgo pretošanās tika sagrauta.

Jaunā Valsts uzvarēta gulēja zem kāpurķēžu sliedēm, betona vaģām un arklu apvērsta zemes. Sarūgtināti, uzvarēti, vilušies Petresku, austrālietis Brūss, Flibiskēri, Kontīni kundze, Salgado, Milēna, Dans un Gaetāns, kā arī vecais filozofs padāvās. Kooperatīvo dārziņu neatkarība bija vairs tikai atmiņas.

Atmiņas par šo sakāvi ilgi dzīvoja tās varoņos; viņi zaudēja kontaktu cits ar citu, daži saīga un ierāvās sevī, citi atstāja pilsētu; neviens nepieņēma jaunos nosacījumus, neviens nepieņēma zemes gabaliņu zem šosejas.

Kad sarūgtinājums par sakāvi bija rimis un ekokvartāla būvniecības darbi bija apstājušies, vecais filozofs laiku pa laikam atgriezās savā vecajā zemes pleķīti — naktīs, nedēļas nogalēs.

Viņam bija ideja; apakšā, zem zemes gabala, viņš raka un stiprināja nevienam neredzamu alu — pazemes dārzu: tur viņš audzēs sēnes. ■

Katja Ketu

Pīpju plaukts

Stāsts

Katja Ketu (Katja Kettu; dz. 1978) ir somu rakstniece un animācijas filmu režisore. Viņas romāns *Vecmāte* (2011), kura tulkojums 2014. gadā saņēma Latvijas Literatūras gada balvu, tulkots jau 18 valodās, šoruden pirmizrādi piedzīvos filma pēc romāna motīviem. Nosacīti par stāstu krājumu uzskatāmajā grāmatā *Pīpju plaukts* (2013) parādās vairāki jau *Vecmāte* iepazīti tēli, motīvi un vietas, kā arī valodas reģistrs. Šajā publikācijā ietverti divi fragmenti — ievads, kas atklāj grāmatas ideju, un stāsts par kolekcijas pīpi nr. 7.

No somu valodas tulkojusi Maima Grīnberga

PĪPJU KOLEKCIJA

Mīlo meitiņ!

Šie trauksmainie un fantastiskie vēstījumi ir mans piemiņas raksts un dāvana tev. Tie ir stāsti par jūras krastā izskalotām pīpēm un to īpašniekiem. Līdz šim esmu stāstījis par karu, kas elso fjorda iejomā, un par bailēm, ko tas trenc sev pa priekšu, par šeit uz zemes ložņājošajām sāpēm un nelaimēm, ko cilvēks cieš, kad ticis atrauts no dzimtās puses un trenkts pa visu zemeslodi. Jā, bēdas un žēlabas ir mūžīgas un mums visiem līdz kaulam vienādas. Taču pastāv arī kas cits, un par šo citu gribu tev pastāstīt. Kā tava māte bieži teica: nav jāsēro par mirušajiem. Jāsēro par tiem, kas dzīvo nāves bailēs. Jo mirušie jau atdusas, un viņu mieru nepiedien aizskart.

Pret dzīves spēku jāizturas ar godbijību. Tās plūdums ir mānīgs, un tā ir neparedzama kā pati jūra.

Tagad pastāstīšu, kā sāku krāt pīpes.

Mirušā vīra fjords, Elles priekškambaris. Toreiz biju pārdzīvojis pirmo ziemu, taču iedzīvojies nebiju. Gluži pretēji, šķita, ka apkārtnē viss mani atgrūž. Zeme kaila, zem pūķādaiņu šiferu klājiena. Selga trauksmaina, biedējoša un atbaidoša. Rēja jūras suņi, un mani šausmināja mākoņu ķernes, jūras gunis un naktis no debesīm zvērojošais mēnessdārzs. Tajā pašā laikā klāt taisījās karš, pasaule bruka un juka. Iemācījies peilēt ar sekstantu un hronometru un nemitīgi uzraudzīju raidītāju, nepalaidu garām nevienu kuģi pie horizonta, to nepierakstījis. Jebkuru vaļa strūklku bija izraisījusi zemūdene, debesmalā redzēju iznīcības putnus un patrolēju krastos kā mazais bruņinieks koka zirdziņa mugurā. Sūtīju garus un skaidrojošus ziņojumus par savu darbību. Taču, kad mēneši sakusa pelēkā plančkā iebklus Elkuklintij un gadi nodeldējās par stuburainām nikulčūkšņām fjellu pakājē, sapratu, ka šķeļos nost no pasaules un kāpju pāri vājprāta robežai.

Atslābu. Vēl aizvien gan pārtvēru ziņas, atšifrēju tās, taču rakstīju ziņojumus, kuros

vairs nebija ne kriptiņas jēgas. Mani apmeklēja nacionāli noskaņotie, NKVD rokaspuisi un gess-tapo pakalpiņi, un katru reizi, atvērdams muti, baidījos, ka vairs nerunāju cilvēku valodā. Un visu laiku šķita, ka jūra ārā šņac un snaicās pēc manis kā iezālgans un ilkņains simtnagu briesmonis.

Tad kādu dienu staigāju pa pēcvētras bēguma pamesliem. Krastā bija izskaloti jūras izspļauti eksotisku koku zaru stuburi, dienvidjūru koraļļi, ar pērlēm rotāta stāvlampa un kurpes izava. Klinšraga galā gandrīz paklupu aiz gramofona. Tāda senlaicīga uzvelkamā daikta, sabojāta, protams. Taču tam līdzās mētājās pīpe. Apaļiem vaigiem, liku kātu, jūras vilku acuraugs. Mirkļa iegribas dēļ pīpi pacēlu.

Melni apsvilusi, svētbijībā pīpēta. Virškoka kātā bija iegravēts «*Titanic, 10.4.1912.*». Aizvēru acis un piepeši biju tur. Izbraukšanas diena, Saut-hemptonā. Uz plakstiņu ādas virsmas redzēju kuģi kāpjošo, pilnīgā nezināmībā zēģelejošo ļaužu cerīgumu, akmeņogļu ostas grubuļus, urravotājus piestātnē un gaisā lidojošu serpentīna kāsi. Krastā paliekošā tuviniēka skumjās mikro seju, tēvu tirgotāju, kurš bija vēlējies dot lielajā ceļojumā līdz piemiņlietu. Redzēju jaunu māti, kam vajadzēja ceļot uz Ameriku pie sava līgavaiņa. Pēc tam ūdens strūkļu, kas tecēja no sienas uz potītes. Līdzīgi sūnām žļekstošos koridoru paklājus, pa kuriem šurpu turpu joņoja ļaudis, ar ūdeni aizvien pilnākās kajītes un māti, kas ar kokaina klepus zālēm iemidzināja savu bērnu. Patiešām ieraudzīju to visu, tikai pieskardamies pīpei. Satrūkos, un mirkli šķita, itin kā selgā būtu pavērusies nez kāda ļauna pasaules piltuve, virpuļotu pie manis, rautu sevi kā grimstoša okeāna lainera pēcvilkme. Baidījos, ka dvēsele atplisīs no miesas un līdz ar brāzmu aizžvīgos jūrā. Tomēr tā nenotika. Dzīli ieelpoju. Aizvēru acis. Milzīgā rikle aizvērās. Atkal biju krastā, sauszemē, kur jūra mani nevar dabūt savos nagos. Uzvarīju tēju un piešļācu klāt kapteini Morganu. Sapratu, ka noticis kas nozīmīgs.

Pēdīgi aizmigu, un, kā par brīnumu, mani sapņi bija mierīgi.

Sāku klist gar krastiem un meklēt jūras dāvātās bagātības. Aptvēru, ka lēnprātīga var būt pat jūra, ka, labā omā būdama, tā daļā savas veltes un ka arī šeit, pasaules malā, man ir saskarsme ar pārējo pasauli.

Klimtu turp atpakaļ pa bēguma pamesliem, izbaudīju domas, kas bija vienlaikus plašas kā apvārsnis un niecīgas kā mazākais apgrauslis fjordā. Pamazām iedzīvojos ainavā. Mazo alku bari, sullu ierindas, kas izjuka un atkal sakārtojās, Elkuklintis kairu brēkājotā pilsēta, kur ar dukuriem ķēru putnus kā istabas mušas. Iemācījies jūru milēt, šo lielo, neparedzamo milzeni. Reizēm tā izmeta savas veltes kā pavasara laumiņa, bezbēdīgi un aušīgi. Reizēm tā izturējās kā alkatīgs un skopolīgs zaglis, paņēma vīru ar

Lapzemietis velta savu dzīvi tam cilvēkam, kuru izvēlējies, viņa dēļ ir gatavs uz visu

Katja Ketu

visu kuģojamo, norija un apsūkāja, un, tikai rūpīgi apkrimtusi kauliņus, izmeta balot kaut kur aiz Pummankiem.

Pipes kūpināšana man vienmēr šķitis teju vai pamatpierādījums tam, ka cilvēki ir līdzīgi. Ir pīpes, kuru cildenā vēsture ir ilgāka nekā spāņu mauzeriem un ķīniešu džonku priekšburām, pīpes, kuru mūžsenie aizsākumi ir maiju izraktajās māla bedrēs. Ir indiāņu miera pīpes, skurbinošas zālītes baudošo mongoļu māla pīpes no Kalahari tuksneša, mežonīgo serbu karaļu zobenlikās, taures veidola pīpes, ar zelta važiņām rotāti kaljani un dakas pīpes, ko sūca gurdenas, timeklplānos šķīdrautos satinušās indiešu sievietes pirms laiku skaitīšanas sākuma un joprojām, kad saule aizgājusi dievā. Aizmieg-dams acis, es to spēju saskatīt.

Iemācījos, ka visus stāstus var izstāstīt no viena pasaules punkta. Šeit esmu pievienojis tikai sīku daļiņu no tiem. Šie ir vēstījumi par pirmokeānu un ugunskarstām smiltīm. Par fosforspulgām zivīm, par to, ka cilvēks spēj mīlēt tikpat bezgalīgi, kā pieķeras Lapzemes suns. Šie stāsti notiek Āfrikas vergu kuģos, Rio favelās, Volgas likumā čeremis zemēs, pirmsrevolūcijas Pēterburgā, Berlīnes Kristāla naktī. Tie stāsta par mīlestību un ilgām pēc tās, par mokām un uzticību. Taču ir arī citādas mīlestības, leknumleknas. Ļumošas miesas, apsēstībā kaistošas ciskas, neķītra, sprakstoši svīlstoša, grābstīga un zivju irbiem pietuvena snaicīšanās pret debesu eņģēm. Tajās cilvēks ir siena iepretī otram, taču vajadzības gadījumā paveras kā durvis, šajos stāstos sievietes, savus vīriešus gaidīdamas, ierokas smiltīs, un raudošī drošminieki spēj kailām rokām nožņaupt aitu. Tie, kas piekāpušies, tie, kas ķepurojas pretī, tie, kas padodas jūrai un pasaules dimai. Šie stāsti ir no jūras izcelts šķirsts, kur starp aļģēm, rūsu un gliemežvākiem var atrasties izlūkusi zelta ķēde vai zāļu pudelītē izeieģelēta atvadu vēstule.

Atminos, ko man reiz teica tava māte, baltkalkīte. Ka cilvēka prātu iespējams atkopt, glāstot ar mīlestību. Manu meitiņ, šo esmu tev rakstījis ar tādu domu. Ka mīlotā cilvēka dvēsele ir kā raupjš akmens, kuru okeāns ir pulējis, līdz tā kļuvusi kā putna oļiņa, un šādu domu ir mierinoši lolot un uzlūkot.

Tagad gribu mirkli pasēdēt un paraudzīties Ledus okeānā. Būdas logā deg no sprāgušas kairas izlietās tauku sveces. Varbūt man izdevies tev izstāstīt vismaz kaut ko labu par pasauli. Paplest to smago vērti, kas cilvēkam būšanu šķir no viņpuses.

Kūpināšu pašu mīļāko pīpi, kuru man reiz iedeva tava māte. «Piedod grēkus» tur iegrebt. Grastos šeit sēdēt, līdz jūra aprims un es manišu, kā zilie dūmi pārņem prātu, un sajutišu tavas jau sen mirušās mātes maigo pieskārienu pie pleca. Gaidīšu viņu atnākam. Gaidīšu, līdz iestāsies tumsa.

Pietari Kuttilainens, 9.7.1945.

Mirušā vīra fjords

Pīpju plaukts

Pīpe nr. 7

Pīpe ar akmens galviņu, koka kāts, ieplaisājusi iemute.

Bijušais īpašnieks: polārpētnieks Rūalls Amundsens

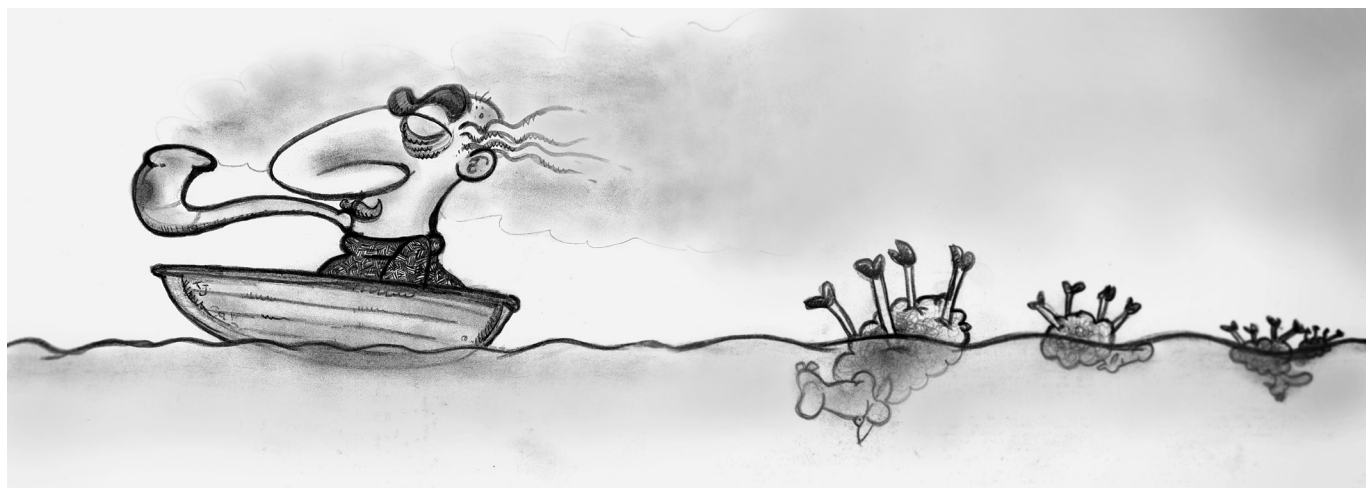
LAPZEMES SUNS

Kas padara cilvēku par bendi? Domāju par to, petrolejas lampas gaismā pārskatot savu pīpju kolekciju. Brāzmas, kas dzenas no jūras, lēniem vēzieniem lāpsto pāri būdai sniegu.

Kara laikā bieži esmu redzējis šīs pārmaiņas. Kā no rātņa bodes zeļļa, bērņus mīloša kāpostu audzētāja vai bikla ziemeļbriežu zagļa izšķīlās aukstasinīgs slepkava. Lielākoties šādas pārmaiņas notiek ārkārtīga spiediena apstākļos un pēc tam, kad nosvīlinātas mājas un jūrā iesviests liesmojošs pirmdzimtais. Šādas pārmaiņas notiek vienīgi tad, kad cilvēks ticis sistis tik ilgi, ka viņam atlicis pats dzīvības mazumiņš. Tad uzliesmo naidis: arī citiem jācieš. Taču ir ļaudis, kuros elles suns tikai gaida uz izklūšanu ārā. Miera laikā nezvērs guļ klēpja sunīša miegu, snauž cilvēkā, un šis cilvēks ir šķietami nekaitīgs. Viņš var būt jebkāda ļaužu tipa pirstāvis, jo patiesi es šajos biezokņos esmu redzējis dažnedažādus malstīklus, sākot ar nogribējušos paunu vaņķu, beidzot ar vienaci mērnieku.

Tirgoni Bjērni vienmēr tiku uzskatījis par labu cilvēku. Viņš ir no tās izzūdošās ziemeļnieku slakas, kurā apvienojas metropoles cilvēks un pilnīgs dabas bērns. Viņš ir tas izņēmums, kas ar savu zinīgumu par atomiem un viedīgumu dabas lietās samulsina frīci vai englanderī, kuri ierodas šajos aizkaktos, iedomājušies, ka sastaps tikai asinsgrēka apgānītus aplamskrējējus un roņu pisējus ar sagandētām asinīm. Viņa personības pretrunīgumam piedien, ka ar uzpučētu bārdu viņš jebkāda Berlīnes vai Londonas cigāru salonā varētu iederīgi sarunāties par depozītiem vai citām finanšu būšanām, un nūdien jābrīnās, kur viņš savas zināšanas rāvis. Vienlaikus tomēr ir saprotams, ka jautājot viņā iespējams uzrakt tikai nākamo virskārtu. Viņa dzīvo Ledus okeāns, tāpat kā viņš dzīvo Ledus okeānā, ne tā krastā, bet gan selgās, līdzīgi Jūras Klusajai Karadraudzei, un viņš slepus nes ēdienu uz senajām svētvietām, aizmirstās valodās runā uz aizmirstiem padieviem un ieplakās izvairās no vietām, kur, dzīvi aprakti, var gulēt zemes gari.

Tovakar siltā smidzekli kleknēju būdas priekšā un dedzināju dokumentus. No jūras izcēlusies mākoņdriska laiski zvilnēja virs kalnu strupučiem, taču tālāk selgā jūra bija balta un debesis kā augsta kolonnu zāle. Dokumenti, ko dedzināju, bija samērā maznozīmīgi. Nebeidzami novērojumi par kuģiem šur un tur, par kustību tuvējos fjordos un pārtvertas gadījuma rakstura ziņas no zvejnieku kuģiem. Tie oda pēc mitruma un lakas, un malās zaļi sačokurojās, pirms kā pelnu putekšļi izzuda debesis. Gaiss trīsuļoja un šņāca tajā vietā, kur lietūs lāses sastapās ar karstumu.

Ilustrācija —
Tronds Jakobsens

Spārdīju zemē nokritušās koordinātu čaulītes un domāju kaut ko vispārīgu par skudrām un to, vai gan nav savādi, ka tad, ja skudru paņem vienalga kādā pasaules vietā un novieto citā vietā pie sugas māsām, tā tūlīt zina, kāds ir tās statuss un kā sākt rosīties. Domāju par šo savādību, kad man priekšā uz izskalota koka nogūla roka un rokā bija pipe.

— No Svālbaras spēķakmenc.

Nez no kurienes bija uzradies Tirgonis. Tam klamzam ir neaptverama spēja kustēties bez kādas skaņas un nomaskēties klajā apvidū, kā tik vajadzīgs. Dažiem Ledus okeāna krastu iemītniekiem ir šādas spējas. Tāds cilvēks ir kā purva virskārta. Gluda, neizdibināma. Ja paveicas, līdz augšai nekad neuzvandās nekas pret-dabisks.

Parasti Bjērnes ierašanos tomēr varēja dzirdēt, jo viņa Lapzemes suns Edda bija visai runīgs radijums. Cerīgi pavēros uz tukšo nogāzi. Esmu ievērojis, ka šuneļa vai kādas citas kustoņas tuvums uz brīdi padara esību vieglāku. Daži Eddu uzskatīja par apgrūtinājumu, jo nekāds klusais krancis šī nebija. Un viņai nebija gana tikai ar riešanu. Viņa pauda par savu esamību gaudojot, sēcot, piržot, smīklot, urkšķot un ņurdot. Turklāt jau daudzu metru atstatumā no viņas plūda mencu un slapja kažoka smaka, un viņas aste un ausis veica nemitīgu reģistrācijas darbu attiecībā uz pasauli. Šķita, ka viņai bija smejošs viedoklis par visu, kas ap viņu notika.

Nogāze bija un palika tukša, Edda nerādījās.

Bjērne uzvālēja kāju uz siekstas un sāka raustīt zābaka stulmā iešlukušo vilnas zeķi. No šoktu zoles uz koka palika rūšaini sarkans nospiedums. Pats viņš smirdēja pēc asinīm un izdalījumiem. Tagad pazinu arī pīpi. Vēderā noplunkšķēja kaut kas auksts ar asām malām un sāka plosīt māgu. Bjērnes acis neredzēju, taču tās mani jau biedēja. Kā tiek pārkāpta robeža? Esmu par to domājis bieži. Kas saposta prātu tā, ka cilvēcības saites satrūkst, virskārta izgaist un ārā izlien asinis žlakstinoša rikle? Jo, lai gan zināju, ka Bjērne nogalinājis cilvēkus arī agrāk, līdz šim viņš to bija darijis negribīgi un lai aizstāvētu tēvzemi.

Paņēmu pīpi un, neko neteicis, iegāju iekšā. Pagalmā palika gruzdošs ugunskurs. Palīdzēju Bjērņem novilkēt asiņaino vamzi un, neko nejaudājais, aplēju ar petroleju un iebāzu kamīnā. Bjērne novietojās galda galā. Skatiens lēkāja pa sienām, balsi jautās spīts:

— Nogalenāju to fričiem vēderližņu.

Tad Bjērne cirta galdā savu guvumu. Suņa ķepa. Un kaut kas spalvains, gluži kā kažoka gabali. Nevīžoju skatīties.

— Vienīgais, kurš jekad biš man uzticīgs. Visi citi nodo. Nodo bābas un nodo biedri. Ij tu mani reiz vēl nodosi.

Papurināju galvu, un Tirgonis bārdā pazibināja zobus. No aukstumbedres zem grīdas dēļa izvilkta pāris zīriņolu un uzcepu mums omleti. Pēc tam dzērām kapteini Morganu. Bjērne ar dunci čakāja zīmējumus galda virsmā. Jutos kā skatīdamies uz kādu saplusušu priekšmetu, varbūt uz dzeramo ķipi vai skalū grozu.

Neticu, ka Tirgonis jekad milējis kādu cilvēkbūtni. Ar sievietēm apieties viņš neprata. Reiz no Altas līdzī bija paķērusies tāda iekārīga platgūžu saimniece, no zemes urķētājiem, ieradusies šī tūlīt sāka vāļāties pa gultu un staipīties. Zvejot viņu nevarēja piedabūt neparko, un ļaudis runāja, ka izprieču dēļ šī pa tundru trenkājot ziemeļbriežus. No tā bija noredzams, ka viņa ilgōjas pēc lauku ciemiem, un ilgs laiks nepagāja, kad šī aizbēga kopā ar bučmūļainu inženēru. Inženērs vēlāk kaut kur dienvidos noslika veļas baļļā. Tad sieviete it kā esot atgriezusies un sametusies kopā ar gestapo vēderližņu, Sarkangalvu, kad šamējā paša sieva bija aizvesta uz lēģeri. Neticu, ka par savu sievu Bjērne būtu dikti skumis. Taču savu suni viņš milēja, par to esmu drošs. Edda bija no Somijas atvests Lapzemes suns, māņacu purnainis. Veikalā tas bija ieradies, būdams knapi plauksts lielumā, un, līdzko ieraudzīja Bjērni, tūlīt pameta iepriekšējo ipašnieku un kļuva par biedru šim.

— Šunels i biš no visiem tas uzticīgākais, — Tirgonis nolāgoja pēc trešā šņabja ķipiša.

Man sametās slepkavnieka žēl. Lapzemietis ir uzticīgākais no suņiem, taču mokains dzīvnieks,

Un atkal sievietē ar skaleni padusē un spaini uz elkoņa nāca uz krastu, tikpat bezbailīga kā citus vakarus

jo mīl savu īpašnieku bezgalīgi. Labturēts tas mierīgi var nodzīvot simt gadu, ja vien pirms tam nenomirst bēdās, no kā viņi parasti arī atmet ķepas tā ap trīsdesmit. Lapzemiem nav nekādu tādu tuvradniekiem krustojoties iedzīmtu vainu kā Sallas savrupniekiem vai selektierētājiem suņu šķirnēm, tādiem zīdā turētiem pūdeļiem, kuri no kājsoliņa atšķiras vienīgi ar to, ka ķēzās. Lapzemiētis ir no citas sugas. Tam nav ne gūžas kaites, ne aplama sakodiena. Tas labprāt guļ ārā trīsdesmit grādu salā un diezokņos izdzīvo tāpat kā polārlapsa. Taču iemesls, kāpēc tas vienmēr agri vai vēlā nomirst, ir mīlestība. Jau kā kucēns tas izvēlas cilvēku, kuru mīlēs, un var gadīties, ka tas nepavisam nav viņa likumīgais saimnieks. Tas var būt gadījuma rakstura jūrnieks vai vēja atzīvgots dezertierpimpuls, daudzlaulāts paunu vaņķa vai karavāneris. Pārējo acīs šis cilvēks var būt nevērtīgs paklīdenis, visviens kāds krešļu pērklis, taču lapzemiētis viņā ierauga kaut kādu būtisko kodolu, pieņem par labu un iemīlas. Un, ja lapzemiētis iemīlas, šī mīlestība ir mūžīga. Lapzemiētis velta savu dzīvi tam cilvēkam, kuru izvēlējis, viņa dēļ ir gatavs uz visu. Vai! tam, kuru suns izvēlas. Jo tad šim cilvēkam vairs nav miera. Lai kur viņš arī ietu, lapzemiētis seko. Un, ja to atstāj, seko atmiņās. Par to, kā tas gaida, gaida un dzīvo tikai tad, kad redz savu iemīloto.

Un, noskatīdamies tur Tirgoni, arī pats jutos līdzīgs sunim. Miļo meitiņ. Mana vienīgā mīlestība bija tava māte, baltkalklīte, vienīgais cilvēks, kuru esmu caurcaurēm mīlējis. Arī tevi esmu, taču slepus un nenovērtīgi, jo tu ar savu piedzimšanu atņēmi manai dzīvei gaismu un jēdzīgumu. Pēc tam neesmu savienojies ne ar vienu istu sievieti. Tirgonis Bjērne apgrozīja pipi rokās un pasniedza man.

— Jem tu. Piemiņai, lai. Tā i Rūallam Amundsenam pīpe.

Paņēmu akmens pipi, un tā šķita smaga. Arī pie tās bija asinis un spalvas. Apskalināju pīpes galviņu lietus ūdens kubuliņā un zagšus noraudzījos uz sola sēdošajā virā. Bjērne grozīja rokā dunci, glaudīja tā asmeni un klusām dungoja. Uzliku vārities tēju. Atkal piedāvāju kapteini Morganu. Bjērne sāka spurgt. Neuzdrikstējos jautāt, par ko.

— Es to sātanu nogalenāju kailām rokām. Visprimš sašāvu ceļiem kauliņus. Šis jēmās diedelēt žēlastību.

Tirgonis izskatījās uzjautrināts.

— Pavēlēju šamam novilkēt bikses, un takš nejēdza turēties preti, kauč gan municija bija beigusies. Abet laikam jau i tā, ka nāvei priekšā atklājas patiesā cilvēkam daba. Šis bija biš glēvuls. Tiesa, i jau gan tā, ka spuroties preti, ja ceļgali kitē, i sūdiem būšana.

Bjērne nejauši bija dzirdējis, ka viņa sieva atgriezies no dienvidiem. Kāds mēlgālis veikalā bija bazūnējis un ņirgdams vēstījis pārējiem plunduriem. Viens no pludinātājiem bija brīnījies,

nez vai polārlapsa pavisam atkodusi Tirgonim pautus, vai kas par lietu, ka Bjērne nespēj noturēt sievu grožos. Šī tak deva visiem, ciskas papletusi, dalīja savu precī visgar fjordiem, bija vārstījusi pežu pat tam Oslo inženēram, kaut gan tam ūsas bija rešas kā vecas maukas pīzdverķa spalvas un viena acs pastāvīgi raudzījās uz Trumsi. Pat tam šī bija devusi un tagad vispēdīgi šitam Tergenam Knepsam, Sarkangalvam, visiem zināmajam gestapo vēderlīžņam. Kas Bjērne par veci, ka nenoliek sievu tur, kur pienākas, proti, četrpūs pie plīts, ar pliku dirsu gaidīt pludināmo baļķi. Bjērne sākumā nebija ne ausu cilājis par visām runām, taču pēc dažām dienām tas bija atgriezies atmiņā. Un tad atkal no jauna un no jauna, līdz ne par ko citu viņš nespēja domāt. Ak tad tā viņa godu apņirdz visa Ziemeļnorvēģija? Aizvien vairāk šķita, ka ik vietā viņam aiz muguras rāda ar pirkstu un tūjūnās. Tas aizķēra, vienkārši tāpat.

— Nojēmos paskatīt, ku ta tā bāba slapstās.

Bjērne viegli noskaidroja, ka viņa sieva nūdien dzīvo maukurībā ar citu vīrieti. Tergenam Knepsam nebija diez ko patikama cilvēka slava, un man bija šķitis, ka esmu nokārtojies, lai viņš Trumsē tiek izmests pa gestapo kantora logu. *Bankgata* trīspadsmit, trešais stāvs. Taču nekā, nešķīstenis tomēr bija izsprucis no liktens ķetnas un mitinājās Vadsē. Ej nu zini, kā nopircis savu drošību, droši vien ar savu novadnieku dzīvībām. Vispār viņš nevienam nepatika, taču Vadsē vēl piemita pa kādam palīgam. Viņa radi bija smalku ļaužu, turējuši kuģu patvaru un kaut kad gadsimta sākumā pieskatījuši Rūalla Amundsena gaisakuģi *Norge*. Amundsens mēģināja ar to nonākt Ziemeļpolā. Neatceros, kā tur pēdīgi izgāja, gan jau slikti galu galā. Taču aizbraucot Amundsens dzimtai dāvanā bija atstājis pipi un desmit pārakmeņojušās zvīņrāpuļu olas, ko bija atradis savos ceļojumos. Olas Sarkangalvas radus neinteresēja, tās viņi lielākoties izmantoja kā tiklu atsvarus un durvju stutes, līdz, fričiem atnākot, olas pazuda. Pīpe spītīgi noturējās goda vietā uz kamīna malas. Tagad savos nomelnējušajos pirkstos to grozīja Bjērne.

— Šamā i Ziemeļpola lidotājam un Ziemeļrietumu jūrasceļā atradējam pīpe!

Bjērne bija grasījis tikai aizbraukt pamest acis uz sievu. Nekādu ilgu viņam pēc šās nebija. Mūžīgā kurnētāja, gultā auksta un negribīga plekste. Bjērņem bija nodoms atmaksāt pa kādam zivju parādam un iemaukt Sarkangalvam pa purnu tāpat vien, dvēseles miera labad un lai ļaudis runātu, ka Tirgoņa Bjērnes sievu neviens vis nesodīts nenolaupis.

Bjērne bija iekrāvis somā kaltēto gaļu un kapteini Morganu, ielicis kabatā bundziņu darvas ziedes Eddas ķepu jēlumiem un aizpuksķinājis ar savu laivu. Galā nonācis tā ap dienasvidu un sākumā palicis aiz paugura nogaidīt. Varbūt sievietei būtu darišanas pie aitām, varbūt viņa nāktu iemest tiklus. Būda bija mazliet nomaļ,

un to ietvēra zālaini paugureļi, kurus skrubināja taukastes aitas. Nebija nedz kādu nožogojumu, nedz aizsega no skatieniem. Tikai būda un siksika aitu kūts. Bjērne lika Eddai gulēt un lavijās tuvāk. Viņš nonāca līdz mājas stūrim, kad izdzirda smilkstu. Vispirms nevedās aptvert, kas tā par skaņu. Tā bija vienlaikus bērnišķīga ķiķināšana un pieaugušas sievietes vairs. Tad Bjērne apjēdza, ka īdoņa ceļas aiz vaļējā loga, aiz mežģīņu aizkariem. Tur bija divi cilvēki – viens otrā, miesu miesā. Gaišā dienas laikā, itin kā nebūtu kara! Sieviete kunkstēja un virietis ņurdēja.

Bjērne klausījās sievietes elsās. Tur bija kāda krāsa vai tonis, vai varbūt tikai sajūta, kas bija atmiņā no jaunības gadiem, brīdis, kad gulēji uz klints kā no mātes miesām nācis, zāle durstīja, un tu juties mežonīgs un nesavažots. Tur bija atkailināta gaisma un tas pats uzbudinājums, kādu var just, pirmo reizi redzot pārojamos vaļus. Zem viņa šī sieviete nekad nebija tā dūdojusi. Tikai garlaikoti gulējusi un ļāvusi tikt galā pašam, kā nu sanāca. Pavīpsnājusi, ja viss neizdevās, kā vajadzēja. Un tur nu šī tagad gaudoja. Jodsviņrrrāvis! Tirgoņa krūtis sagrāba agrāk nejūsts niknums. Tur iekšā notika kaut kas svešs un nepazīstams, kas tāds, ko pielaulātā sieva nebija atvēlējusi viņam, toties atvēlēja tam rudmatainajam gestapo sīkpirdim.

Kad sieviete vēlāk pievakarē iznāca ārā, Bjērne gaidīja pie aitu kūts stūra. Pat ja viņa satrūkās, ieraudzījusi savu vīru, tad nekādi to neizrādīja. Gluži pretēji, pamāja kā jebkuram sveicināmam paziņam un gāja savu ejamo, nesdama zivju ķidas un kartupeļu mizas. Katru vakaru vienā laikā sieviete nāca un iešāca atkritumus aītām nosukāšanai. Vēlāk vairs pat nesveicināja, izlikās, ka Bjērni nemaz nemana. Pagāja garām tā, ka virietis pāri atkritumiem varēja saost ar purva zālēm iebraucītās paduses un no kājstarpes vērsmojošo sievietes aicinājumu.

Kādu vakaru sievietei mugurā bija dzeltenī svārkus, kas vilkās pa zemi. Kad viņa cēla spaini, lai dasniegtu aitas, svārkus stērbele aizķērās aiz aizgalda tā, ka atsedzās baltie stilbi un strēķis pēcpuses loka. Sieviete kā ķircinādamās pastiepās augstāk un pacēla otru kāju, un starp ciskām pazibēja tumšums. Bjērņem uzkusāja asinis. Sasodītā kuce staigāja ļaudis netikli, pežu nepiesegusi. Bjērne paliecās paskatīties. Un nudien. Sieviete pa cisku iekšpusi tecēja kaut kas vizošs.

Tas bija par daudz.

Bjērne sakampa sievieti. Piespieda pret retajiem sienas dēļiem, un viņai nācās skatīties uz aitu kūpošajiem kažokiem un mierīgi gremojošajiem purniem. Sieviete nespīrinājās pretī. Tirgonis nolaida bikses un pacēla svārkus, un zem tiem patiešām nebija nekas vairāk par pliku pakaļu.

Šajā stāstījuma vietā man sametās šķērmi. Aizgriezios, lai samaisītu kaltētās gaļas zupu.

– Tas meitiec nepretojās. Ne toreiz, ne vēlāk.

Nepretojās. Nekliedza. Necentās noraustīt

svārkus uz leju. Nespieda kopā kājas. Neraudāja. Nē, kaut gan Tirgonis viņu sagrāba aiz skauستا un piespieda viņas galvu pie sienas tā, ka no neēvelētā dēļa vaigā un kaklā sadūrās skabargas. Nē, kaut gan Bjērne uzgramstīja viņas svārkus līdz viduklim un iestūmās iekšā, un viņa kodiēni atstāja uz sievietes skauستا zilsarkanās, asiņojošās pēdas. Aitas krimta savu krimšanu, Sarkangalva ārā nerādījās. Bjērne atcerējās miesas skaņas, ko bija klausījies aiz loga ierašanās dienā, viņš atcerējās ķiķināšanu un elsas, aizvien kaislākās stenas un lādēšanos, un domāja: to es jums atņemšu. Bjērne ierēkdamies pabeidza un palaida sievieti vaļā. Taču, kad Tirgonis bija nolaidis, nekādas uzvaras sajūtas nebija. Prātu krenta aizdomas, ka viņš nav nonācis pietiekami tuvu tam, ko bija klausījies aiz loga.

– Kābēd viņa nekārpījās preti?

Bjērni šausmināja sievietes vienalīdzība. Viņa tikai nolaida svārkus, savāca skalenī un negriļodamās devās uz māju.

– Ka takš viņa būtu... kauč iebērkusies.

Bjērne izlēma atgriezties. Viņš ieradās pie būdas uz mata tajā pašā laikā kā iepriekš, un atkal sieviete ar skalenī padusē un spaini uz elkoņa nāca uz krastu, tikpat bezbailīga kā citus vakarus. Un Bjērne viņu sakampa. Nu viņš saplēsa skrandās svārkus stērbeli un saspārdīja spaini, iebraucīja sievietes kaklu un krūtis ar kartupeļu mizu un mencu pļuru un gaidīja reakciju. Sieviete tvarstīja gaisu, taču neko neteica, un Bjērņem arī šoreiz nācās nolaist klusējošajā sievietē.

Trešajā vakarā uz būdas trepēm parādījās vīrieša stāvs. Uz dzidrajām nakts debesīm tas izcēlās kā melns apveids, rēgojās tur nekustīgi un neiejaukdamies. Bjērne nopriecājās. Viņš tiks pie savas atmaksas.

– Paskatīties uz seusievieti. Tā šī do visiem! – Bjērne sauca, turēdams roku pie mutes kā ruporu. Atbilde neatskanēja. Virietis pagriezās un nozuda no durvju atveres, tikai rudie mati brīdi pavizēja no iekšas spīdošajā blāzmā. Bjērne kļuva nopietns, un viņam bija ko ņemties, lai nodarītu visu līdz galam, un tovarakar viņš ilgi sēdēja uz akmens, vilkdams pipi un juzdamiem divaini iztukšots.

Tad pazuda Edda. Bjērne to pat nepamanīja, pirms bija aizklenderējis līdz savai naktsmītnei zvejnieku ciemā un dabūjis priekšā uz galda kausu silta alus. Tad roka uztaustīja tukšumu līdzās ciskai, kur uzticīgais purns parasti gaidīja, kad drikstēs iegult Bjērņem klēpī. Tagad roka taustīja pa tukšo. Bjērne izgāja ārā un paūjināja, viss velti. Sākumā viņš neraizējās. Šunelis tak drikstēja iet savus ceļus, reizēm tas ilgojās pēc vientulības. Tiesa, tikai tad, kad labi zināja, kur atradīs Bjērni. Visus šos vakarus tas bija gulējis pie Sarkangalvas mājas stūra. Reizi par visām reizēm bijis pavisam kluss un blenzis debesīs tā, kā tikai lapzemieši prot izlikties vienalīdzīgi, ja vēlas. Kad Bjērne, degunu slaucīdams, bija slājis

Reizēm gandrīz vēlos, kaut mani būtu tādas pašas taisnīgas dusmas kā Bjērnē

lejā no mājas uz fjordu, tas, ne urkstu neizgrūdis, bija nācis laizīt roku.

Raizes sāka krimst naktī. Tik ilgi Edda nekad nebija bijusi prom. Visu tumsas brīdī Bjērne gulēja nomodā un ieklausījās, vai neatskanēs pārmetoši ierējieni aiz loga vai varbūt aiz durvīm jūsmīga sēkoņa. Gulta bez suņa kažoka siltuma šķita drēgna. Un tagad, kad Eddas dvaka neienesa telpā mājīgumu, te smirdēja pēc svešuma, ziepēm, pernicas un bailēm. Visu agra rīta cēlienu Bjērne nočurnēja pie loga, sūkdams pīpi.

Pievakarē sieviete atkal iznāca ārā. Taču Bjērne apjauta, ka atšķirībā no iepriekšējiem vakariem viņš teju vai cerējis, ka tak nebūtu nākusi. Vai tad sieviete nebūtu varējusi palikt iekšā, vismaz šodien. Būtu ieguldījusi galvu otra virieša klēpi. Būtu aizslēguši durvis un aizsītuši logus ar dēļiem, turējušies iekšā, drošībā no viņa, Bjērnes. Taču ne. Sieviete pārtieši nāca uz aitu kūti, pabēra savu nesamo aitām un palika gaidām.

Bjērnem gandrīz bija bail sievietei pieskarties. Viņš aizgāja tai aiz muguras, pacēla svārkus un sāka gramstīties gar siksnas sprādzi.

Tad sieviete pirmo reizi ierunājās. Viņa ieslidināja roku krekla kakla izgriezumā un izvilka kaut ko ārā:

— Es teu gribēju iedot šito.

Bjērne apjucis paņēma priekšmetu un aptaustīja. Tas bija spalvains un miksts, iekšā četri kauliņi. Pagāja brīdis, pirms viņš saprata, ka tur rokā suņa ķepu.

Edda. Māņacu suņnieks, kurš reiz bija izvēlējies Bjērnī, izlēcis no somu zvejnieka eļļas jakas kabatas un ar mazajām kājelēm klumpačojis pāri dēļu grīdai, kritis, taču spītīgi turpinājies, turpinājies tik ilgi, līdz bija nonācis pie Bjērnes. Neparko nebija ar mieru doties prom, neparko, kaut gan bija mēģinājuši ar kaltētu gaļu un mencu galvām. Tas bija izvēlējies Tirgoni Bjērnī, kuru līdz tam nebija izvēlējusies neviena dzīva radība, un kļuvis viņam par suni un biedru, un uzticīgi pildījis šo pienākumu. Septiņpadsmit gadu, vai tik daudz bija kopš tā brīža? Bjērne nosvieda nogrieztu kāju un iesmilkstējās.

— Sveika būšana.

Tirgonis ar pūlēm pagriezās pret namu. Tur kā tumšs apveids stāvēja Sarkangalva. Pacēla roku. Tajā kaut kas bija uzmaukts.

— Kur i Edda? — Bjērnem izlauzās, un balss izklausījās kā pārbiļa pāņemtam bērnam.

Sieviete blakus Bjērnem sakārtoja svārkus un norādīja uz Sarkangalvas rokām.

— Cimdi no suņam ādas. Lielais paldies. Labu labie sanācīši.

No Eddas slēdzējmuskuļa Sarkangalva *alias* Tergens Kneps bija uztaisījis savai nesievai matu turētāju.

Bjērne blenza uguni, un ģimī atkal bija tāda izteiksme, ka neuzdriktējās griezīt viņam muguru. Piepeši Tirgonis sagrāba mani aiz plaukstu

locītavas un sažņaudza. Vai es saprotot, kāpēc tā vajadzējis darīt. Tā vajadzējis darīt tēvzemes un karaļa dēļ.

— Es šamam atkodu pautus kā nasteniekam ziemeļbriežam. Uz muguras par godu karaļam ar dunci uzzīmēju H7.

Tā vis nebija noticis.

— Devu laiku pusi dienas.

— Patiešām?

Bjērne apklusā un izskatījās pēc knauķa, kas pieķerts zādzībā pie mencu kaltējamiem irbiem.

— Iedevu. Citāž man tamo... nebūtu gribējies darīt.

Un tieši tajā brīdī man atausa, ka Bjērne bija ļāvis Sarkangalvam aizbēgt, tieši devis laiku. Un līdz ar laiku arī šaušalas un bailes. Jo tā Bjērnem bija gribējies to darīt. Medīt. Tvarstīt. Man bija grūti par to nedomāt. Kā Tirgonis bija dzinis pēdas, trencis upuri dienām ilgi, iedzinis savu medijumu panikā. Izbaudījis nogalināšanas priekšgaršu, dungojis drīz izlejamo asiņu vārdus. Gulšņājis akmenājā un sakodis krumšļus līdz asinīm, ar mūžseniem rītiem izlobījies no cilvēka ādas, iešķēlis vaigos atriebes zīmes, vērtījies pelnos un visu laiku zinājis, ka panāks savu upuri, un tad spīdzinājis un plosījis, kodis, rijis un lacis, no cilvēka pārvērties nezvērā sumpurni.

Vēlāk uzzināju, kā izgājis Bjērnes sievai. Varangerā visi baidījās no friču atriebes, un tas apvienoja gan nacionāli noskaņotos, gan desantu paligus. Sarkangalvas liķis vienprātīgi tika nogremdēts, namam pielaida uguni. Tika stāstīts, ka aiz Tānabrū uz rietumiem atrastais vīrietis miris, lāča saplosīts, taču tam neviens neticēja, jo tajā pusē nav lāču un mugurā ar dunci bija iegrebtas H7, Norvēģijas karaļa Hōkona piekritēju un pretestības kustības zīme. Savas aitas sieviete pati iedzina Ledus okeānā, kur tās, sasmēlušās pilnas ar ūdeni, noslika, jo aita ir čābiski uzbūvēta un tās taisnā zarna netur ūdeni. Tāpēc tās ir kā milzīgi, spalvaini ādas dzeramā maisi, mirkli pašūpojas virs ūdens un tad burzguļodami nogrimst.

Nu jau pagājis labs laiks, taču joprojām domāju par notikušo. Jo sevišķi šādās ziemas naktīs, kad šķietami dzirdu Jūras Klusās Karadraudzes čukstus. Tad domāju par Bjērnī. Kaut gan man nav žēl Sarkangalvas un viņš neapšaubāmi bija pelnījis, ka tiek nogalināts, tomēr prātu bieži nodarbina tas nāids, ar kādu Bjērne viņu medīja. Un kā suņa nāve lika viņā pamosties slepkavniekam. Prātoju arī par atriebi. Nezinu, vai man tik briesmīgi gribējies kaut ko atriebt. Vienmēr esmu sapratis, ka šo pasauli groza par mani lielākas idejas un nesalīdzināmi prāti. Tāpēc esmu kļuvis tāds, kāds nu esmu: jebkādas idejas nodevējs, lunceklis, slepusnīdējs, mugurādūrējs un falšmanis caurcaurēm. Reizēm gandrīz vēlos, kaut mani būtu tādas pašas taisnīgas dusmas kā Bjērnē. Tad es droši vien būtu varējis mainīt likteni ne vienam vien, varbūt arī savai mīļajai meitai. Tagad neesmu uzdriktējies. ■

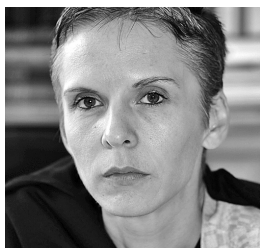
Kāpēc izdodat komerciāli maz ienesīgo latviešu literatūru?

Renāte Punka

Inguna Cepīte

Dace Sparāne-Freimane

Aija Rozenšteine

Izdevēju izraugās gana pragmatiski

Renāte Punka, SIA Jāņa Rozes apgāds direktore Izdevniecībā dažkārt prātojam, kā autori izraugās, kuram izdevējam sūtīt pabeigto manuskriptu vai informāciju par savu iecerī. Nereti secinām, ka ne tikai lasītāji, bet arī autori zina pavisam šauru izdevniecību loku un viņu izvēli nosaka priekšstati, kas isti neatbilst reālajai situācijai. Tomēr, šķiet, vairums latviešu autoru savu izdevēju izraugās gana pragmatiski – atkarībā no tā, vai izdevējam ir pietiekams mārketinga budžets un pieeja kādam no mediju tīkliem un vai tas spēj pats nodrošināt pieklājīgu honorāru vai piesaistīt līdzfinansējumu no Kultūrkapitāla fonda vai korporatīviem jeb privātiem avotiem. Izdevēja zīmols un izvirzītie kvalitātes kritēriji, darba iederīgums izdevniecības kopējā portfeli, protams, arī ir viens no argumentiem, ko dzirdam, saņemot manuskriptu, taču ne tik bieži, kā gribētos. Tā kā ar autoru pārvilināšanu un «pārpirkšanu» nenodarbojamies, tā nu iznācis, ka pēdējos gados vairāk izdodam latviešu autoru dokumentālo prozu un – par to esam patiesi gandarīti – arī nedaudz ļoti labas dzejas. No latviešu oriģināldarbu izdošanas neatteiksimies arī turpmāk.

Grāmatnīcu plaukti neapšaubāmi «dzeltē»

Inguna Cepīte, apgāda Pētergailis vadītāja un galvenā redaktore

Man laimējies jau no bērnības atrasties izcila latviešu un pasaules mūzikas vidē, savukārt latviešu literatūra, it īpaši dzeja, pie manis atnāca ne vien kopā ar izlasītajām grāmatām, bet arī ar izdziedāto mūziku. Atmosferas laika daudzo stāstu vidū mans ir šāds: es, kora *Latvija* dziedātāja, tiku aicināta vadīt Iekšējās laikrakstu, kurā izveidojām arī dzejas nodaļu. Neatkarības deklarācija bija parakstīta, laikraksts *Pētergailis* zaudējis sākotnējo aktualitāti, bet redakcijas portfeli vēl daudz nepublicētas dzejas. Jānis Baltvilks ieteica laikrakstu turpināt apgāda formātā.

Pirmā izdotā grāmata bija Elzas Ķezberes dzejas krājums. Arī vēlāk latviešu dzeja un proza nekad nav izņemtas no izdodamo darbu klāsta. Nenoliedzami – lai cik komerciāli veiksmīgs būtu kāds latviešu autora darbs, latviešu grāmatu metienus nevarēs salīdzināt ar tulkojumiem dižpārdoļiem. Atceros, kāda latviešu izdevēja reiz teica: «Ir pilnīgs neprāts izdot latviešu literatūru. Ja apgalvojat, ka jūs interesē kas cits, ne tikai peļņas rādītāji, tā vienkārši ir liekulība.» Lai gan grāmatnīcu plaukti neapšaubāmi «dzeltē», labai latviešu literatūrai tajos jāatrodas goda vietā.

Apzināti iet satura ceļu

Dace Sparāne-Freimane, SIA Dienas Grāmata direktore un galvenā redaktore

Grāmatu izdošanā un droši vien izdevējdarbībā vispār pamatā būtu izdalāmi divi kardināli atšķirīgi uzstādījumi: vai izvēlēta bākas gaisma ir peļņa vai saturs? Kas ir tas, kā dēļ esi gatavs iet caur uguni un ūdeni? Kas ir tas, kam redzi jēgu veltīt savu laiku? Tomēr uzreiz jāpiebilst, ka, manā ieskatā, neviens no abiem otra priekšā nebūtu nopiecināms, jo katrs pilnīgi noteikti nes savu labumu. *Dienas Grāmata* jau kopš darbības sākšanas apzināti iet satura ceļu un maksimālu enerģiju iegulda finanšu plānošanā, lai šis saturs spētu sevi vismaz atpelnit. Turklāt diezgan maldīgs ir uzskats, ka uzkrītoši atvieglināta plašpatēriņa lektūra vienmēr būtu komerciāli veiksmīga, un tāpat arī nosacītā nekomerciālā literatūra ik palaikam sevi pierāda kā vēra ņemamu tirgus spēlētāju.

Dibināts, lai izdotu latviešu literatūru

Aija Rozenšteine, SIA Apgāds Mansards izpilddirektore

Mansards pirms vienpadsmit gadiem tika dibināts, lai pirmām kārtām izdotu latviešu literatūru. Esam laiduši klajā virkni debijas grāmatu (J. Joņevs, K. Želve, V. Lācītis, D. Tabūna, V. Kasims, A. Foma, I. Ratinika, A. Ostups, T. Treibergs, K. Zelģis, A. Viguls, H. E. Zēgners, J. Janpaule), jo bez autora pirmās grāmatas, pat ja tā nav izcila, nebūs spožas otrās vai trešās. Pricējāmajies, ka autori mums uztic arī nākamās darbus un ka varam izdot jau plaši pazīstamu un atzītu rakstnieku darbus (M. Zālīte, N. Ikstena, J. Kronbergs u.c.). Tagad, kad Latvijas publiskajā telpā tiek skandēti jēdzieni «identitāte», «nācijas pašapziņa», «kolaborācija», «lustrācija» u.c., pārāk niecīga uzmanība pievērsta jau paveiktajam – izdevumiem, kuros šis tēmas risinātas pēdējo 25 gadu laikā. Te minēšu *Mansarda* izdotos Z. Skujiņa *Rakstus*, V. Kacenas un citu autoru darbus, klasiķu K. Skalbes, E. Ķezberes vai J. Medeņa *Rakstus*, kur līdzās daiļliteratūrai pieejami arī daži komentāri un laikmeta atspoguļojums. ■

Iveta Ratinīka

Gaišas debesu strēmeles

Iveta Ratinīka ir dzejniece, literatūrkritiķe, latviešu valodas un literatūras skolotāja, filoloģijas doktorante Daugavpils Universitātē. 2011. gadā publicēja pirmo dzejas krājumu *Rūgts*, kas tika nominēts Literatūras gada balvai labākās debijas kategorijā.

Foto — Jānis Deinats

alte aquam

I
man patīk šī pilsēta lietū
draudzīgi samirkušiem krekliņiem,
pirms tā baidās
no tumsas un bailēm
un uzskaita zaudējumus
man patīk šī pilsēta lietū,
mazi, apjukuši japāņu tūristi,
neizprotoši,
kur tagad labāk slēpties,
un sievietes basām pēdām
brien laimīgi peļķēs
man patīk šī pilsēta lietū
un gaišas debesu strēmeles
pastā

II
vientulība ir bruņuveste,
kas nesargā tikai
sapņos.
vasaras ezerā metāmajiem
gandrīz kaili un gandrīz
laimīgi.

siltas straumes,
zemes un debesu ūdeņi
dziļāk par ādu,
kaut kur kreisajā parībā.
dziļāk sapnī
vairs vienkārši nevar.

ūdens, viens vienīgs ūdens.
neiznirt. nemosties.
pienākt.

III
man patīk šī pilsēta lietū.
sēru ziņas vēl nepienāk.
un tie, kas izlien no zemzemes,
ir vēl vairāk dzīvi
par mums.

viņiem pieder
mūsu apcirsto sakņu izjūta.

šajā sapnī es iestādos
tavā zemē.

IV

mūs elpo un izelpo viens tas pats ūdens.
kad es skatos sava loga miklajā plaknē
es redzu to pašu upi,
kam pieskārs tikko tavas acis.
kā pelēka zīda lentes
vēra smagi pielijušajā zaļumā
dienas, stundas un minūtes saveras
smagos lietus mākoņu pinekļos
man patīk šī pilsēta lietavās,
kad ķermeņu kontūras ietinas
mikli siltā izelpas dūmakā
un mēs iznirstam,
pārvērsti pilienos
un pirkstu klauzēšanā
pret stikla
un taustiņu
plaknēm

čau tavam logam
un novītušajam pelargonijām,
kuras nebija kam glābt,
kamēr lolojām savas miesas,
kas bēga no laika, gravitācijas, atmiņu upēm.

(laiks izārda mūs kā zeķes,
līdz pavisam čauganas, drupenas
kļūst reiz tik
rožaini tvirtās
līnijās)

šķiet, puse no pilsētas divaiņiem
saskrējuši parasti tukšajā kafejnīcā
slēpties no lietus.

(ja lietū stāv zem ziedošas liepas,
šķiet, dvēsele piesūcas remdenas tējas,
bet joprojām nedaudz baida
viss, kas mērens)

nedraudzīga paskata vīrietis
māca otram
neatpazīstamu valodu,
trīs dāmītes gados
bez talanta apglezno krūzītes,
divi skūpstās somiski,
lai neatzitos,
ka viņiem jau sen
nav nekas sakāms.
un es rakstu tev kārtējo vēstuli,
lai gan vienkāršāk būtu pāriet
bezgalību platai bruģētai ieliņai,
ja vien ne šī
lipīgi saldā,
dzeltenā gaisma

Sintija Kampāne

Izkāpt

Sintija Kampāne
dzimusi Jēkabpilī,
pašlaik dzīvo Rīgā.
leguvusi maģistra
grādu baltu filoloģijā.
Raksta un recenzē
dzeju. Pirms gada
pedalījusies
Jāņa Rokpeļņa
vadītajā dzejas
meistardarbnīcā.

Mēmi suņi tālumā putni
Pārputo laukus sikspārnisks vējš
Perlamutra auzu mākuļi
Šņac kā sūkļi virs tekošiem jumtiem
Sausa ir pērnā pelašķu vērtslīta
Ratu iespiestie zobi
Melnā zemes mutē
Saimnieks pie divām pusaugu priedēm
Domā par nāvi

četri lieli vīri,
kas pazīst kara cirvjus
kopš dzimšanas,
starp viņiem kaila nimfa,
kas pazīst spoguļus
kopš pirmā nāves gadījuma.

starp viņiem, pie neapbruņotas sienas,
uzliesmo zvaigžņu spoki —
jaunās aktrises pitā galva
kļuvusi melnbalta,
aplāusu lentes aizsedz
pamazām dziestošo augumu.

četri lielie vīri
salabst mieru,
viņu rokas noslēdzas
pie baltā pazodes kuba.

tur neviens nenāks viņus traucēt.
zāles plankumiņiem aizķepuši metāla stobri ir
viņu mutes.
tik tikko viņi spēj elpot.

Viņa nāk kā saldkrējums putojoša
Ar somiņā iešūtiem piecdesmit pavasariem
Šaursliežu urgas divdesmit denos
Viņa paceļas paklājā virs pilsētas
Viegli plucinot soļu samtu
Rievas ap mūžīgi skaudīgām lūpu mušelēm
Aizsien viņu ciet atstāj vienu pusi

Kādu dienu viņa saka es tevi milu
Virtuve stenēdama šauj cepešus
No rūpju kamolu kontaktligzdām
Viņas cimdētās rokas ir turējušas taukainus
šķīvjus

Es tevi milu viņa iet uz darbu
Es tevi iešūšu somiņā viņa paceļ mēteļa malu
Nē eļļainā elpa viņa salst
Un izplūst turpat viksnu likumā

Ar sejas piegriezni palagos
Viņa nevar pārvarēt krītošās gaismas robežu
Viens stars preti otram ar tūkstošu jautājumu
šķērēm

Pret logu notriektais putns sāk pārtapt ligzdā
Kāds stiepj vadu pret neizprotamu acumirkli
Nažu pikselis ieķeras ļaunu smieklu griljāžā
Viņas asinis pret pirkstu platleņķiem

1
sieviete ar kazādiņām
ar seju kā pergaments
nožāvē gaidošos paklājus
lēni ceļas matu tvaiks
vēl neviens spelgonī viņai nav zvanījis
kašmira saulesriets ledains debesu briļļu maks
viņa turpina gaidīt
mēma nezvana pirmā
kazādiņa brēc klēpi zem kabatas
skūšanās losjons nomierina
nedzimušo bērnu

2
sieviete ar ādiņām skumīgi stāv
pie aizslēgtiem plastmasas vārtiem
sarmas tikli kažokādas cepurē
somā kā nojauta dzīvības sakustēšanās
pergamenta teksts uz viņas mēteļa veras
sieviete svētais raksts
kad cilvēki ceļ graustus
kad paradīzes kapsētas ir lauztas

gaisma ir lēzenais šķivis
no kura lec klajumi ceļi
traktori apzāgē minūtes
aizkavējušies putni laukā
tos apviļā spēles kā niekus
viņu knābjos vēl pēdējās mušas
un ceļi kā dzeltenas bulciņas
uz mušu spārniem tik klusi
traktori aiznes un izsīkst
paņemot ainavu rāmi
kamēr tu neaizej prom
kamēr tu esi zem gaismas

Ruta Štelmahere

Māt, tās ir debesis

Ruta Štelmahere ir latviešu dzejniece un gleznotāja. Skolo jaunos māksliniekus Jēkabpils Mākslas skolā. Publicēti divi dzejas krājumi: *Ieskaties sēklai acīs* (1998) un *Klēpis* (2011), par kuru saņemta Latvijas Literatūras gada balva. Atzīmējot dzīves apaļo gadskārtu, Jēkabpilī šovasar atklāta vērienīga Rutas Štelmaheres gleznu izstāde *Viņi dzīvoja ilgi un laimīgi*.

*Ir svētdiena. Un kādu jāsatiek,
Pret kuru salūst paštaisītā izkaptis.
(J. Rokpelnis)*

Te krasta pieri pieplok pirmais snieg,
No miega kuģa samulsis tu nokāp,
Bet jūra aiziet neatskatoties.
No miglas izslid kāpas nesakoņas.

Tu atceries, te auga sarkans koks
Ar alfabētu, iegravētu mizā.
Tev kaut kas svarīgs bija jāsaprot,
No burtu taustiņiem tev jāuzraksta ziņa.

Zem nokaltuša koka burtu irbes snieg,
No vārdiem izkaldušiem roka izkalst.
Ir svētdiena. Un kādu jāsatiek,
Pret kuru salūst paštaisītā izkaptis.

upmalā ganās kolhoza zirgi
māte sēž krastā un notrauc mirkļus
kā spēres tie sēstas uz pieres un uzšvirkst
virs laipām ap meldru lokaniem pirkstiem

viņa ir pavasarī uzarta irdne
tajā iesētie vārdi joprojām dzirdami
dzīve kas notiks vēl pakrūtē notirpst

māte vij margrietīņu un ozolu virtenes
tad peldina zirgus sartos un sirmos

tu esi klusuma upes gultne ūdenszāļu matiem
tinas meldri ap krastiem spēres ap akmeņiem
tu esi manas vientulības laiva
ūdensrožu lapu mākoņos
mums pārlaižas garkaklu stārķi
vārdi no siltām zemēm
ligzdojuši Pedro Salinas mutē
siltas to skumjas,
šeit atdziest kā zeme rudens lūpās
kā zvaigznes dziest debesu ķekaros

pirms sabirst tev klēpī
es noskūpstu tevī visu
kas atspīd bet nepāriet

pēc ābola pagāršošanas inde lēni iesūcās viņas
asinīs un dvēselē
vēsture par to klusē bet Sniegbaltīte paspēja
pārgulēt ar septiņiem rūķīšiem
tagad viņu var atrast uz vientuļas salas kristāla
kalnā elegantā stikla zārkā
mīklaini avoti ziņo ka mazos stikla zārciņos upē
peld princeses septiņi nedzimušie bērni
kad princis atdzīvinās Sniegbaltīti viņa cēla un
nevainīga nokāps no kalna
princis to sēdinās sudraba laivā viņi domās, ka
dodas uz laimīgo karaļvalsti
tomēr īstenībā paliks turpat
vērojot zelta ūdensrozēs virs ūdeņiem un domā-
jot
ka mazās sejiņas ūdenī ir viņu atspīdumi stikls
būs nenojaušams

stīdz karalienes efejas gar izžuvušām akām,
gar plaisājošām vitrāžām, kas atstaro kaktos
kur patvērušies zirnekļi ar sakrustotām kājām
pil saules medus rūgts un sastingst Klimta
skūpst
uz sienas lapenei kam nolupušas krāsas

spindz mušu perlamutra kaklarotas stiklos
krīt laiski karalienes baltās matu šķipsnas
pār pālī izžuvušām lauvmutišu dobēm
pār nokaltušām lefkojām un rozēm
un melnu upi kurai āda lobās

tas nevainojami elegantais namiņš Ložu ielā
pa atvērtu logu no rietumiem
virtuvē ielido monotona brokastu servīze
caur atslēgas caurumu izvijas
skumju izsmalcinātais jūgēds
bet neskaties atpakaļ neej tai namā

kanārijputniņi klausījās radio
klasiku laikam Karmenas āriju
saimniece fonā cepa un vārīja
gaidīja ciemos celtnieku Hariju
kanārijputniņi aizmirsu barību
Karmena šķīta tik ļoti vārīga —
miesīgā laime tai nebija svarīga
bet tikmēr Harijam galdu klāja Ārija

dzērveņu pulksteniši rādīja vienādu laiku
bija jāceļas jāiet līdz egļu jaunaudzei taisni
pārlecot kritušo kareivju palsajām ēnām
starp divi purviem pa ciņiem un sakņu dejām
jā toreiz tie dejoja sūnās tos apskāva šāvieni

gaisma

līdz nāves akmens izsita caurumu gaisā
caur saplaisājušu laiku viņa redzēja mīlotā seju
vienumēr jaunu sūnās uz skudru ceļa

viņu atrada mežā blakus skaistai vācieša ēnai
priēžu saknes savienoja pusgadsimtu pārrautās
saites

naivām vabolītēm slidot pār krunkaino vaigu
viņa sēž ūdens krēslā un virpina pirkstos gaisu
kājas tai ieaug zemē kā grimušas laivas
viņa izelpo klusumu viņoņas bēgums un pai-
sums

viņa satausta ieelpu sadala gaisu daivās
nosūta savam mīļajam kas dzelmē bez elpas
svaidās

Ne pārāk klusa daba. Ventspils Rakstnieku māja

spāņu valodas stunda gaspačo saullēkta krāsā
dzirkst burgundijas vīns guldz indietes smieklī
latviešu tautas dziesmas mēļie zvaniņi
pār pagalma tikko nopļautu zāli
pār jasmīnu un peoniju ziedlapiņām
klaviermūzikas vēja brāzmas sakuļ straumi
drīz jau valodu upe ietek jūrā
straume caurstaigā Bābeles torņa drupas
apmet loku kolonnām izslid caur balkonu
margām
pār kritošām jūras zvaigznēm un koraļļu
dārziem
līdz Dievs izgāž saules bļodu kas sadalās uguns
mēlēs
jūra pilna liesmu kā augšistaba

es tagad staigāju Rembranta Pazudušā dēla
nodilušajās koka korpēs
Viņš dzird vienalga cik tālu aizeju
kad šūpoju kājas šūpolēs virs aizas
kad noliecos pacelt suņiem nomesto maizi
saraujos dzirdot Viņa balsi. tā ir purpura

klunkurē klumburē musturiem musturiem
rūsgani prusaki risos un putraimos
māte ir akla nespēj tos izdzenāt
pakaisa sāli novelk ar kritu
ap plauktu pa grīdu
māt tās ir debesis
zvaigžņu putraimi
drīz būs rīts

ko darīt ar mūsu pārlietu vijīgām rokām
ar roku žņaugiem kad apvijam kaklu viens otram
varbūt satīt tās kamolā uzadīt mīļajiem zeķes
un sadilt zem viņu kājām klusi un piedodoši

mūžīgais pavārs galda galā
asteru fileja priēžu stilbiņi
sniega irbites saulrieta mērcē
pielej viņš naktīm saldo krējumu
pielej viņš dienām upeņu balzamu
kaktusu kotletes smilšu omletes
baiļu biskvīti asaru rīsi
klusas sarunas kāds šeit ir miris
no galda nopil izdedžu vīns

frizierīt, lūdzu, es maksāju baložos,
izķemmējiet man rudo kažoku
ūsas un uzacis lai nav ažūras
piezvaniet lūdzu Jelgavas važoniem
pasūtiet braucienu līdz pat Majoriem
jāapciemo tur tēvocis vājredzīgs
lai nenoraksta tas mantu švāģerim
sestdienās tirgo pelītes kārbīnās
sestdienās tirgo putniņus krātiņos
dāmām jau allažiņ patik kārumi
svētdien man tikšanās Dubultu vārtrūmē

krēmīgi balta gaisma pa auduma spraugām stidz
vijas gar vasarnīcu un ziemeļu pusē vist
verandā Aspazija kā sudraba lejkanna nīkst
gaidot uzplaukšam puķi to zilo kas rūti dīgst
pār rakstainu tapešu sienu vilciena ēna slid
sačukstas plauktos mīti mušiņa tiklā sīc
aizsalst Lielupe, jūra, kafija aizsalst un vīns
dārzā pār veļas auklu sidraba šķidrauts likst
neizsalst sidraba lejkanna tajā gaismas straume
līst

dzejniece piespiežas kaķim kas murrā kā malkas
plīts
sievietes tiesības ietīties. sega un sapnis ir miksts
atlidis zeltputniņš nakti. būs cekuls tam
sabrūzīts

zaļš gaismas kupols nosēžas baznīcas laukumā
Šopēna sonāte apjūk paklūp pār taustiņiem
nav nekā ko tu nezinātu tomēr turpini klausīties
kā es elpoju klusumu pēdējā vakara klausulē
kā uzzied baznīcas torņi nu tie ir pašā plaukumā
mākoņi pārvietojas mērķtiecīgi kā spēles kauliņi
tad mūsu lūpas ir atrisušas un es kļūstu par tavu
flautu

Krišjānis Zelģis

Kā lai pasaka

Krišjānis Zelģis pieder pie jaunās latviešu dzejnieku paaudzes. Dzeju publicē kopš 2003. gada, bet 2010. gadā debitēja ar krājumu *visas tās lietas*. Darījis dažādus darbus dažādās pilsētās un valstīs. Studējis ģeogrāfiju. Pērn kopā ar domubiedriem īstenojis alus darītavas ieceri. Top otrais dzejas krājums.

Foto — Eds Šoutens

Grūtā pilsēta

žurnālā rakstīts kāda pilsēta ir
ir ielas kā parasti
mājas ierasti lielas
vidū upe vai ezers
vai līcis ūdeņu mala
parasta lieta tā pilsēta

bet tad ir arī grūtās pilsētas
lielas un plakanas
un iekšā tukšas
bez ūdens un parkiem kā
balts kabelis
par eiro deviņdesmit metrā
uzvīts uz paša centra

xxx
klepus

biezs mētelis vecāku siltie stāsti
ir vēl tikai jūnijs
dēli skrien pa tuvējo ceļu
pie galda pieaugušo atlikumi
daži gaida citi jau guļ
ielas nogulumi lēni veļas sētā
satraukti acis uzmeklē avotu
un redz
kā ieslēdzas vaktējošās dežūrgaismas

xxx
degošu nervu smaka
dienu pirms darba neguļ
sasprindzis
kabatās savilkta dūres
pleci uz augšu
savilkta pierē
it kā ēd
bet nekas neienāk
guli tāpat kā
uz parāda vai
gaidot mirkli
kad atslābst pirksti
kad silti ir

xxx
pamošanās šausmas

kur šis ķermenis nonācis ir
siltās dūnu krokas svilina sānu
mēmas šausmas
par piedzimšanu šajā divainajā
un vienlaicīgi tik parastajā
nācijā
kuras apsēstība ar sevi ir tik kaitinoša
pamošanās kad neviens nav
un dzīvokļa klusums
rauj savā bezdibeni

sarunu vietā pulkstenis ņurd pēcpusdienu
tik smaga smacējoša sega
dabīga dūnu pirmatnība
miegainā augstprātībā
pieprasu lai atver logu
bet neviens jau nav
gaisa malks tik vienkārši
palicis pāri

xxx
kāzas

noguru
spokainas ēnas lokās
ap auksto galdū
trīs veidu zupas secīgi
dziest
muzikanti dragā
sesto stundu
bez apstājas
list šņabis
nav ūdens
vīna vai viskija

xxx
regulāra un maza dzīve
raugs sabiris iekšā
pušu plēš
nevis maza bet pārāk trula
dzīve ar
klusuma vajātām vēnām
biedri pakrituši
aizbraukuši uz
vakareiropu
vai mazām nicīgām
mazpilsētām
ar sakārtotu pamatotu
nākotni
nāk trīsdesmit
un raugs lēni plēš
zarnas kā pārpūstu balonu

xxx

aizvēru acis un iekāpu
senā aizmirstā tukšumā
ar neticamu skaidrību
beigu sākums jau tur
lēna sabrukšana kas
neved uz skaistu izdzišanu
bezgalība kā mašina
kas ada tumsu
un nerimstas
vienmēr atgriežas
ar pieņemami precīzu intervālu
neko nepaskaidrojot
nevedot neko jaunu sev līdzī

xxx

kad viņas apskaujas
skaidri redzams tas nav draudzeņu
vieglais gaisīgums
tas ir divu milnieku ciešais izmisums
šķīroties
skūpstas nav mūsu atkalredzēšanās buča
tas ir skūpstas kādu sniedz cilvēkam
kuru negribi atlaist
es nemaz negribu skatīties
bet es esmu stulbs
heteroseksuāls baltais vīrietis

xxx

mums viss ir pagaidām
lielākoties jau tikai man
ķīlis sekli maļ piekrastes ūdeņus
aktuālie jautājumi tiek aktualizēti
bet nekā paliekoša
es ne par ko nedegu
daudz svarīgāk ir izžaut veļu
vai vaktēt ka nelist
pagaidām

xxx

A. M.

braucot domāju par bērna vārdu
man liekas Astrīda skan labi
sevišķi
ja klusām pie sevis atkārto

gabaliņš ziemeļu krasta
kur var dzirdēt kā laiva sitas pret krastu
uz tilta ledains vējš un seju kapā lietus
vietām nevar pat pabraukt
Astrīda gan lēnām jau tuvojas
berzējiet rokas plaukstu siltumam

Sala**1**

ļauj lai zem zvīņām
uzkrājas balti ziemas tauki
balts slēdzitis ieslēdz dienasgaismu
tukša sala labāk redzama
vējš rēc ausis laukā

vai tās ir bailes no dieva vai
patīkamas tikšanās priekšnojauta

2

gar ietvi un bmw spoguļi ir 30 cm
tāds pats kā attālums starp mūsu plaušām
guļot
cilvēki paši ir sākums un gals
to es saku bez iedomības

3

mazo dzīves sīkumu saņurcīta diena
slapja brienamā kāja
aiz žoga suns pacietīgi sagaida
mirkli
un rej
cik vaļīgās eņģēs turas ķermenis

xxx

atrašanās

satur
savu velkošu iešanu satur
jauna
ģeogrāfiska vieta
no vienas būšanas
gandrīz citā
pavisam īsi
vēlreiz

tad kad tu atceries
ir svarīgi palikt

xxx

pildspalvas saļu saēsts rokraksts
centos
trinas kā kamolītis
kas noticis
beidz rakstīt un
pasaki
ka nekas nav pavisam slikti
pavisam ne slikti
ja skatās apkārt
tad pat īpaši
bet labi nepaliek
tas ir labirints vai kas
kaut kur sākumā laikam izkrita
aizmirsu izdrukāt

xxx

vairāk tā
vadi vai noslēdz vakaru viens
turp kā nemiens virpinās pa iekšu
sitas dundurs vai cits lidonis
siltums visu saliks skaistāk
nemāku pastāstīt kā
vai tik
ne vienmēr tā
sākas
labākās dienas

Pateicoties Semjona Haņina ieteikumam, piedāvājam iepazīties ar diviem savdabīgiem un interesantiem krievu dzejniekiem

Anna Glazova (1973) ir dzejniece un tulkotāja. ASV aizstāvējusi doktora darbu par Osipu Mandelštamu un Paulu Cēlanu. Izdevusi četrus dzejas krājumus. Par autori: «Glazova ienesa krievu dzejā modernistisku praksi, noārdot sintaksi un metru iepriekš nepieredzētā pakāpē. Ar šo praksi atgriezās (..) Rietumu modernisma tradīcija no Malarmē līdz Cēlanam.»¹ Par savām zinātniskajām interesēm dzejniece saka: «Es cenšos pētīt valodas skandālu: kā, kāpēc, pēc kādām likumībām veidojas pateiktā jēga un ko iesākt ar to faktoru, ka jēga nav statistiska, ka vēsture to pārraksta ārpus autora ieceres un reizēm pat pretēji tai.»²

Anna Glazova

mīnotauris

es mediĵu sevi ar mīnmetēju
tīkami vēsina roku sievietes falls
savvaļas zvēri man saplēsa vateni un batista veļu
kailajai ādai piesūcies dievavērsis no jūras
aizgaiņāšu to ar virtuves smaržu zem nagiem
no stobra vēl ceļas karamēlu dūmi,
bet cilvēkvērsis piespiež ar nagu
iespridzināto degzīmi iesmilkstēdamies;
mēdejas sīvā sula vēl kutina man dzemdi,
un krūtsgalūs savelk zelta aunāda;
es mediĵu sevi, svešus varoņdarbus veikdama.

vietu mērīt ar metāla gultām,
laiku — ar skropstām,
vecā slimnīcā gulēt uz grīdas,
milējoties ar ģipsi, šinu, medmāsu un brāli.
zini, kāda tur zilā krāsa? redzēji?
es nezvanīšu uz tavu telefonu,
tu tak jautāsi, ko esmu salauzusi.
ko salauzu, to arī salauzu.
kā plaisa tavā balsī, ne zvans, vējrādis.

vējrāži, vējrāži. jums pārsieti pleci,
jums piekārtas svaru bumbas, vējā tev klusēt,
guļ gan brālis, gan māsa, es logā,
lai nomērītu ar soli, kur gaisma neizies.

No krievu valodas atdzejojis Arvis Viguls

vīģes lapā ietīta lauru lapa,
mēs uzlējumā mērcējām atgrieztu riecieni,
pārtaisot nedz koksni nedz miltu tārpu
uzmīcītam gūsteknim.

atbrīvojām
no etiķa saelpojušos sēra cilvēkus.

un, uzrāpušies uz zariem, aizmīga, saplūstot
atpakaļ
koksnes gropē un saknēs, un zobā, no
kura, kā sēts, kā pļauts,
saasno dobumā,
savācot atpakaļ gan herkulesu, gan lapu,
un lauru,
un vilnu,

ne aitādu — šķipsnu (kā ietītu
lauru lapu kļavlapā jūras otrādo)
šķipsnu.

es pinu,

tā nav sproga un auss,
tā ir punktā satīta
apaļa maize.

No krievu valodas atdzejojis Ivars Šteinbergs

Leonīds Švabs

Nakts. Filips iznāk. Tumsa nīka, akla.
Salst ielu krustojumos patruļas.
Nav dzīve ļaunvēlīga. Tālā taka
Dreb, trisuļo un zemei neskaras.

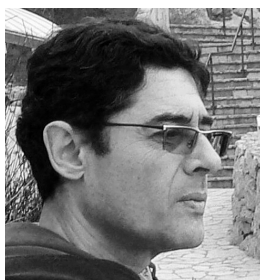
Un Filips klie dz. Skrien putni izbiedēti,
Šķeļ, spārniem čīkstot, debess klajumus.
Šauj gaisā patruļa, gaiss sudrabaini rēto,
Un logos ļaudis paver aizkarus.

Tad mēness krīt, un, redzams, kļūst jau gaišāks,
Un tādēļ jāiegaumē, jāatkārto viens —
Kad Filips klie dz, tad patruļa šauj gaisā,
Un, paldies Dievam, nenomirst neviens.

Aizbraucu uz Mongoliju, lai noticētu jautram
sapnim,
Pavadīju karavānu militarizētu,
Helikoptera kāpslis gar deniņiem noslidēja,
Uz mūžu palika violeta rēta.

Pusaudži ar auklu lāpīja voiloka bumbu,
Gani laida pa apli šauru glāzi un ieturējās.
Es paliku pie pilnas apziņas, lai dzirdētu pavēli.
Ceļu sazarojumā dieveklis slējās.

Pret nakti putekļi nosēdās, es izskaloju rikli,
Sirdspukstus par paroli uzskatīju,

Leonīds Švabs (1961) dzīvo Izraēlā un ikdienā strādā informācijas sistēmu jomā. 2005. gadā izdevis krājumu *Поверить в ботанику*. Recenzijas par viņu lasām: «Leonīda Švaba dzejoļos sapņi pārtop dzejas formā. Dīvaini monotonajā balsī jebkura pieredze, iespaids, aina, lai cik reāla, iegūst to stiklaino sapņa atbalsi, kuru mēs reizēm dzirdam 20. gadsimta 20. gadu Austrijas vācu un krievu prozā zudušajās impērijās. Un mokoši nesaprotamie realitātes fragmenti piepeši kļūst caurspīdīgi un skaidri, kā jebkurš sapnis, kamēr to vērojam.» Vai arī: «Leonīda Švaba dzejā (..) sižets neveidojas, bet sabiezina kā neliels mākonis; mainās kā gaiss pēc komandantstundas iestāšanās. Tikai laiks un vieta, ko kopā saved neskaidri, bet draudīgi apstākļi.»³

¹ Глазова А. Петля. Невполовину. Maskava, 2008.

² Skat. <http://archives.colta.ru/docs/20918>

³ Шваб Л. Поверить в ботанику. Maskava, 2005.

Un, no plecu siksnām atbrīvojies,
Lepns par savu aizņemtību biju.

Un ietīnies deķēli plānā, kā mācīja pavadonis,
Bezbedīga sapņa soļus šķītu dzirdam,
Taču parādījās mans vecākais brālis un dziesmu
neaizsāka,
Aizsmacis klepoja un zuda kā mēness mirga.

Es saucu viņu un neklausīgām rokām tvarstīju
gaisu,
Piepalīdzot nakts ugunij, apkārtni pārmeklēju,
Un biedri, nāvīgi pārguruši no pārgājiena,
No manis atbrīvojoties piedraudēja.

Un kareivis atskatījās, izdzirdis sievieti kliežam,
Un akmeni kā spoguļi lūkojās.
Diedziņos karājās reaktīvie lādiņi,
Un lietus izvēla alvotu akmeni
No augsnes treknuma.

Kareivji ar nazi sagrieza apelsīnu,
un drudzis atkāpās,
Vissvētā jaunava Marija staigāja pulkam pa pēdām
Ar nedzīvu tauriņu uz pleca.

Un kareivis kāds, pacēlis mērnieka cirkuli,
Iecirta durkli iedomātajā zemes centrā,
Un kravenieks sadeg apdomīgi,
Teju vai formāla skaistuma pēc.

Krišna neraud.
Lāči dārzā vajā angļa meitu.
Briest negaiss, meitene patvērusies aiz akmens.
Aiz nožogojuma pieņemas augumā petūnijas.
Jo mazāka planēta, jo ilgmūžīgāks zibens.

Rītausmā mājup klaudzinās līdz ar biedriem
anglis,
Meitene guļ zālē, lietus pārgājis.
Lāču vietā mēs redzam kokvilnas novācējus.

Atdzejojis Māris Salējs

Valsts vistas buljons tukšums,
Transformatora būdiņā mitinās nelieši.
Pārpurvojušās sarkanās pļavas nāk tuvāk
priekšpilsētām,
Un paipala, paipala staigā kā ievainots kara
lidotājs,
Ar šķībo knābi ieskrāpē akmeni:
Mīla ir karš ir mīla.
Kad varbūt avārija notiks
Un galvenais dīzeļmotors izjauks lūžņos apakš-
staciju.
Puišelis palidos garām zirgā nikni niknā,

Viņš ir svešais, viņš ir Lielais Lācis.

Mimoza nodzēsis uguni. Priekšpilsētnieki viegli
atdzīvojas.

Jaunā degviela būs amorfa, bez smaržas.
Puišelis lido, izšaudams no medību ieroča, kur
pagadās.

Purvājs sarec par lupatu cietu,
Elektrība veltīgi aiziet podzolaugsnē.

Nē, nekad nevar gadities,
Ka elektriķis jauns
Nenoliegtu dabaszinātņu pamatus,
Neriskētu ar dzīvību.

Viņš stāsta par karu,
Nesaskatāmu ar neapbruņotu aci.
Radio traucējumi bez mitas iejaucas viņa runā,
Ardievu, elektriķi.

Bija pieredze pilsētībūvniecībā,
Būvēja Polijā,
Pie sākotnējo izmeklējumu robežas
Izjutu riebumu kā profesionālis,
Noslēdzās sevī,
Atbilda visaugstākajām prasībām.

No krievu valodas atdzejojis Arvis Vīguls

Meitenes ar akmeņiem spēlēja briljantus,
Beidzās Trīsdesmit gadu karš,
Un gluži kā kabatas nazītis
Pa tiltu ripoja zivs galva.

Tālas aizas fosforiscēja.
Pārtikas glabātuves tika rūpīgi uzraudzītas.
Sargi skandēja komiskas kuplejas
Kā tādi mākslinieki.

«Ak, Kungs, — čukstēja namos, —
Mēs kaut kā nejutamies īpaši labi.
Mēs, taisnību sakot, uz vietas nogalināti,
Kā pasaka priekšā sirds.

Liktens lemtais netop precīzi pildīts,
No tā šausmīgs juceklis rodas.
Mēs, apmetot kūleni, Habsburgi kļūsim,
Mums labpatik mirdzēt, zaimot.»

Priekšpostēnos vēl retumis šāva,
Brīvi pārvietoties bija aizliegts.
Armijā bez mitas žēlojās par pašsajūtu:
«Mēs nejutamies īpaši labi.»

No krievu valodas atdzejojis Ivars Šteinbergs

Zvans bez mēles zvana

Ar Noru Ikstenu sarunājas Osvalds Zebris

Nora Ikstena ir latviešu rakstniece, vairāk nekā 20 grāmatu — romānu, stāstu krājumu, biogrāfiju — autore. Desmit dokumentālo filmu scenāriju autore. Latvijas Literatūras centra, Ventspils Starptautiskās Rakstnieku un tulkotāju mājas, atjaunoto Prozas lasījumu dibinātāja. Viņas grāmatas tulkotas un izdotas Lietuvā, Igaunijā, Zviedrijā, Dānijā, Itālijā, Krievijā, Gruzijā, ASV un Kanādā. Saņēmusi Literatūras gada balvas, *Dienas gada balvas kultūrā*, Baltijas Asamblejas balvu literatūrā, kā arī daudzas starptautiskas rakstniecības stipendijas. Piedalījies literatūras festivālos un lasījumos Eiropā, Amerikā un Kanādā. Kopā ar vīru rakstnieku Levanu Beridzi dzīvo Latvijā, Gruzijā un Vācijā.

17 gadus pēc Noras Ikstenas pirmā romāna *Dzīves svinēšana* iznākšanas vēsturisko romānu sērijā *Mēs. Latvija, XX gadsimts* izdots viņas jaunākais darbs *Mātes piens*. Teksts par 60., 70. un 80. gadu Latviju, kurā Nora turpina *Dzīves svinēšanas* tēmu. Romāna centrā ir viņas lielais jautājums par spēkiem un varām, kas veido mātes un meitas attiecības. It kā viena miesa, viena asins, bet, lai sastaptos, neviens vien jūra jāpārpeld. Turklāt peldētājs ir tikai viens. Otrs cilvēks, kurš nespēj «pieslēgties» pasaulei, nespēj pieņemt dzīvības dāvanu, ir kā zvans bez mēles un no aprūpētāja, gādātāja un sargātāja drīz pārtop aprūpējamajā, un var tikai gaidīt pats savā krastā. Un tomēr cilvēks. Zvans, kurš Noras tekstā zvana pats savā — absolūtas brīvības alku — balsi.

Mātes piena stāsts sākas 1969. gada 15. oktobrī — tavā dzimšanas dienā. Cik daudz romānā ir no pašas Noras Ikstenas un no cilvēkiem, kas bijuši un ir tavējie?

Tā vairāk ir literāra spēle, atsaucē uz manu mīlo Džoisu un viņa 16. jūniju. Stāsts man dabiski sākās ar šo datumu, un tā arī palika. Es gribēju iekodēt, ielikt literārā darbā reālu datumu, reālu notikumu, vienlaikus spēlējoties ar šo realitāti un konkrēto dzīves faktu. Nenoliegšu, *Mātes piens* ir daļēji dokumentalitātē balstīts darbs, taču ar daudzām atsaucēm uz literatūras vēsturi.

Ir sajūta, ka no dzīves rakstīti.

Nekad neesmu noliegusi, ka rakstu no savas dzīves un novērojumiem. Neredzu iemeslu izlikties un teikt, ka pilnīgi visi tēli un situācijas grāmatā ir izdomātas. Romānā ir tādi vārdi: melnbalts, godīgs stāstījums. Tā arī ir, tas ir melnbalts, godīgs stāstījums. Protams, tekstā ir ienākuši dzīves un dokumentalitātes iedvesmoti tēli, bet jau pārāguši, izgājuši ārpus šī dokumentālā apļa. Man šis ir īpaši interesants jautājums, par ko domāju, strādājot par

scenāristi pie dokumentālajām filmām par Annas Rancānes ģimeni un par Daini Īvānu. Ļoti labi redzams, kā, filmējot dokumentālu faktu, režisors to padara par mākslas faktu, skatot caur savu subjektīvo pasaules redzējumu. Kur ir robeža starp dokumentalitāti un režisora ieceri? Tieši tāda bija mana sajūta, rakstot *Mātes pienu*. Protams, tie ir reāli piedzīvoti notikumi no 1969. līdz 1989. gadam — laika, kuru esmu pieredzējusi un izdzīvojusi. Sirreāla sajūta, rakstot vienlaikus reālistisku un arī savas iztēles radītu darbu, un starp šīm abām pieredzēm ir jāsaglabā līdzsvars. Tā, lai realitāte organiski pāraug simbolā. Romānā ir divi šādi tēli, kuri aizved simbolu līmeni — Serafīma un Jese, kas daļēji ir dzīves iedvesmoti tēli.

Dzintars Sodums tev reiz esot vēlējies: «Ļauj vaļu sēņu vecenei, kas tevī. Tai būs kas cits sakāms, ne vien *daydreaming* tēli.» Vai *Mātes pienā* esi ļāvusi vaļu šai sēņu vecenei?

Jā, tas ir vēlējums atbrīvoties no visa liekā. Rakstot šo darbu, es jutu tādu gluži vai nenormālu brīvības pakāpi. Tā ir tā sēņu vecenība — ka tu no tiesas ļauj vaļu, sajūti brīvību it visā. Tevi neierobežo ne valoda, ne forma, ne vēstījums. Neticama brīvības sajūta, bet vienlaikus emocionāli tas bija ļoti smags laiks, romāns tapa veselu gadu, un man tas ir daudz. Brīnos, ka spēju sevi disciplinēt, dozēt spēkus, strādāt strukturēti, atgriezties pie tā emocionālā stāvokļa, kurā tekstu esmu iepriekš atstājusi. Šis man ir rakstīšanā absolūti jauns piegājiens, jo parasti rakstu, izšaujot visu uzreiz un vairs pie tā neatgriežos.

Mātes pienu simboliski uztveru kā *Dzīves svinēšanas*¹ otro daļu. Ir pagājuši 17 gadi, un pieļauju, ka kādreiz varētu tapt arī trešā daļa. Pavediens, kas vieno šos darbus un kas mani nepārejoši interesē, ir attiecības ar māti. Man tā ir īpaša tēma, īpašs jautājums, ko laikam jau līdz galam neesmu sapratusi.

Romāna kodols — māte, meita, nāve — paplašina un padziļina arī tavā stāstā *Klusā daba ar nāvi* aizsākto tēmu. Kas tevī tik dziļi aizskar šajā trijstūrī?

Pēc *Klusās dabas ar nāvi* zināju, ka pie šīs tēmas atgriezīšos. Kas man neliek mieru? Redzi, esmu cilvēks, kam piemīt milzīgas dzīves alkas. Jo dzīvība ir liela dāvana, un man ir pārliecība, ka cilvēkam ir jādzīvo, jādzīvo. Manas mammas stāsts ir pilnīgi pretējs — viņai šo dzīves alku nebija. Tā man ir mīkla. Kāpēc cilvēks dzīvības dāvanu nepieņem, nespēj pieņemt un dara visu, lai nedzīvotu? Viņš it kā nespēj stāties sakaros ar dzīvi.

Par tādu cilvēku tu raksti, ka tas ir zvans bez mēles. Bet zvans taču ir zvans arī bez mēles. Tikai — kur tās mēles paliek?

Jā. Kurš izrauj šiem zvaniem mēles? Tieši to es cenšos saprast, iespējams, tās mēles nav bijušas jau no paša sākuma. Iespējams, tā ir tikai nejaušība, kur redzamas paralēles arī ar mūsu piedzimšanu. Jo no miljona mazo kustīgo ķermenīšu, kuri dodas uz savu mērķi, tur nonāk tikai viens. Vai arī

Foto — Jānis Deinats

neviens. Tā jau ir dzīves mistērija. Manā gadījumā tas ir noticis manu acu priekšā un palicis kā dzīves vissvarīgākais jautājums. Kāpēc tas tā bija? Jo romāns noteikti nav par to, ka kaut kādi konkrētā laikmeta apstākļi sagrauj cilvēku. Laiks un tā nospiedums ir gana būtisks, taču tās varētu būt arī citas dekorācijas un cita iekārta.

Kā jau teicu, šis *Mātes piena* laiks – gads – man emocionāli un psiholoģiski bija smags, bet laikam jau tikai tā tas varēja rasties. Tagad gan ir tāda sajūta, ka pēc ilgiem laikiem es kā kumeliņš varu atkal damsīt pa pļavu. Ļoti laba sajūta, uzelpoju.

Romānā ir ļoti reljefas, dzīvas ainas no Pēterburgas. Vai tu esi dzīvojusi Ļeņingradā, sastapusi tādu Serafimu, kurai ir spilgta loma tekstā?

Esmu bijusi, bet dzīvojusi neesmu. Caur atmiņām no noklausītiem stāstiem, caur izlasīto, man tā Pēterburgas sajūta atnāca. Serafimas tēls nav reāls, tas veidots no daudzām detaļām un sajūtām, bet ar viņu saistītā pareizticības līnija tik tieši romānā parādās, iespējams, ticības pieredzes dēļ, kas man atnākusi diezgan vēlu. Man bija 38, kad Gruzijā nokristijos pareizticībā. Tā man ir jauna pieredze, jo manā ģimenē nav bijuši dziļi ticīgi cilvēki. Esmu laimīga par šo jauno dāvanu, tas dod arī jaunu skatu uz pasauli un dzīvības mistēriju.

Runājot par ticību – 1995. gadā tavā pirmajā stāstu krājumā *Nieki un izpriecās Rūriks* saka: «Dievs ir asaras.» 2011. gadā stāstā *Paradīzes āboli* lasāms: «Ko tas Kungs mīl, to pārmāca un šausa.» Tagad *Mātes pienā* tu saki: «Man vēl nav iznācis viņu satikt.» Tātad – jo tālāk, jo mazāk skaidrības?

Abi pirmie ir absolūti un apaļi citāti. Viss it kā skaidrs. Taču, kad saki: «Man vēl nav iznācis viņu satikt,» tad saproti, ka tagad tu runā par istu lietu. Kad tēvs Jesaja man pirms kristīšanas vaicāja, vai es patiešām ticu, atbildēju, ka šaubīšos visu mūžu. Viņš 15 minūtes domāja, kristīt mani vai ne. Un tomēr nokristīja, paldies viņam!

Vai rakstot tev arī jāšaubās?

Nē. Strādājot pie *Mātes piena*, nešaubījos par to, ko daru. Ir jābūt iekšējai pārliecībai, ka dari pareizi. Tas vajadzīgs pašam, ne citiem.

Kāpēc romāna galvenajām varonēm – nedz mātei, nedz meitai, nedz mātes mātei – nav vārdu?

Gribēju, lai tie vienlaikus ir gan konkrēti tēli, gan arī attiecināmi uz mums visiem. Viņas ir palikušas ar personvārdiem neierobežotas, taču «māte» un «meita» – tie taču ir pamatvārdi. Ar to pietiek, neko vairāk nevajag.

Mammas ciņa par savu brīvību, neveiksmīgi mēģinājumi izlauzties no būra tavā stāstā ir vienlaikus gan drosmīga ciņa,

Esmu cilvēks, kam piemīt milzīgas dzīves alkas. Jo dzīvība ir liela dāvana, un man ir pārlicība, ka cilvēkam ir jādzīvo, jādzīvo

gan egoistiska nodarbe, kas dragā viņas tuvākos.

Precizēšu — cīņa ir par savu radošo brīvību. Jā, tā ir egoistiska un arī nežēlīga cīņa. Kaut vai situācija, kurā Rainis strādā pie sava *Jāzepa*. Nenormāls, patoloģisks egoisms, kas jau robežojas ar sev tuvu cilvēku «noēšanu». Es pēc dāvas esmu izteikti altruistisks cilvēks, tāpēc šajā radošajā cīņas procesā jūtos slikti. Jo tajā brīdī esmu it kā cits cilvēks, egoists, kurš gatavs apēst visus sev apkārt, lai dabūtu spēku uzrakstīt. Tāpēc es atļaujos šādus īpašos brīžus, bet tad atkal aizeju no tā, jo jūtos labi savā patiesajā būtībā. («Ūbeles atlidoja,» pēkšņi saka Nora, kad virs mūsu galvām, piemājas dārza simtgadīgā ozola vainagā, sāk dūdot un ūjināt.)

Kas ir šī pusgrāmata un Vinstons, kas mammu tik pamatīgi aizrauj?

Tas ir Orvela *1984*. Izpētīju, ka pirmais *1984* tulkojums Latvijā varēja parādīties jau 50.gados, jo tas tika izdots trimdas apgādā Zviedrijā. Un tepat netālu, Ikšķiles luterāņu baznīcā, padomju laikā atradās cenzēto grāmatu noliktava. Man ļoti gribējās, lai nejausība atnes šo grāmatīņu bez vākiem pie galvenās varones, lai viņa lasa un jūt, ka šis teksts faktiski ir viņas dzīve. Taču, protams, viņa neko nezina nedz par Orvelu, nedz par šo darbu.

Mātes pienā ir jūtama tavu dokumentāli biogrāfisko prozas darbu klātbūtne — visvairāk Ziedonis² un Regīna Ezera³. Piemēram, Regīnas teksts: «Ja būtu zinājusi, kā un ar ko viss beigsies, laikam nebūtu pieticis spēka dzīvot,» ko viņa raksta 1975. gada jūnijā, varētu būt Mātes piena mammas rakstīta rinda. Vai šos Ezeras vaibstus esi apzināti ielikusi?

Nē, tas nav apzināti darīts. Tas nozīmē, ka *Mātes pienā* ir sakoncentrējusies visa mana rakstīšanas pieredze. Regīnas stāsts ir ļoti pamācošs un spēcīgs, un var būt, ka no kādiem slēpņiem tas ir iznācis un atradis vietu šajā tekstā. Starp citu, par Regīnu runājot, — tas nu ir piemērs, kas spilgti rāda, ka Latvijā izcilības pieminēt nemākam. Tāda organizācija kā Rakstnieku savienība vairs isti nefunkcionē, lai gan mani no tās izslēdza un tāpēc laikam man nevajadzētu nodarboties ar vērtēšanu. Piemēram, Pētera Brūvera pieminēklī un piemiņai naudu sociālajos tīklos savāca Maima Grīnberga, Dzintaram Sodumam pieminēkli uzlika mana ģimene. Tātad, ja ir privāta iniciatīva, tad kaut kas notiek. Ja ne, tad nekā. Tā nevajadzētu būt, ja runājam par personībām, kas mūsu kultūrā ir atstājušas tik daudz kā, piemēram, Regīna Ezera.

Vēsturisko romānu sērijā iznāk aizvien jauni darbi, kas neapšaubāmi bagātina izpratni par XX gadsimtu Latvijā. Ko vēl šī sērija mums ir devusi?

Tā devusi pozitīvu impulsu latviešu literatūrai kopumā. Jau iznākušie darbi ir visai atšķirīgi, bet katrs atsevišķi — brīnišķīgi. Un vēl jau būs citi! Teju

vai atrauta vaļā pilnīgi jauna elpa mūsu autoriem. Pati gan sākumā domāju, ka sērijā nepiedalīšos, jo rakstnieču veidotajā stāstu krājumā *Mēs. XX gadsimts* rakstīju par ulmaņlaikiem un zināju skaidri, ka par šo laiku romānu rakstīt negribu. *Mātes pienu* biju iecerējusi jau ļoti sen — darbs par Latviju sešdesmitajos, septiņdesmitajos, un tā iekļāvās šajā brīnišķīgajā autoru kompānijā ar *Mātes pienu*.

Rakstniekiem šī sērija dod arī kopības sajūtu, kas pēdējā laikā bija pagaisusi. Es to izteikti asi izjutu pagājušā gada Prozas lasījumos, kur lasīju īpaši šiem svētkiem rakstītu stāstu *Sūberts*. Bija sajūta, ka pazudusi tā labā, dziļā, spēcīgā aura, kas lasījumiem kādreiz bija. Kad savulaik organizējām tos uz brīvprātības pamatiem, paši autori visu darīja, sarūpēja un tad pulcējās uz saviem svētkiem. Diemžēl pazudusi tā paaudžu solidaritāte, kas reiz bija tik dzīva. Kad ar savām mašīnām vedām uz lasījumiem Miervaldi Birzi, Regīnu Ezeru, Zigmundu Skujiņu, viņu klātbūtne bija kas īpašs, svinīgs, neatkārtojams. Ir noticis totāls lūzums. Un vēl tas stulbais zirgu skriešanās princips. Kurš tad tur sacenšas? Rakstnieks ar rakstnieku? Žūrija ar rakstnieku? Mūsu laikā galvenā balva tika izlozēta — katram autoram dāvināja pa viskija pudelei, un vienā no kārbām bija pilnā loze ar datoru, ko mums uzsauca atbalstītāji. Tā bija spēle pašu priekam. Ar to noteikti nesaku, ka Prozas lasījumi nav vajadzīgi, un paldies šo svētku organizētājiem un popularizētājiem, taču tā vienreizējā kopības sajūta ir zudusi. Varbūt vienkārši jāatceras, kam šie svētki tiek veidoti. Ne jau balvām, ne tam, lai kādu autoru «pārdotu» publikai, bet pašiem rakstniekiem, kuri reizi gadā satiekas kuplākā pulkā. Un iedvesmojas. Tā bija man. Uz ilgāku laiku man bija zudis tas rakstīšanas dzinulis, gribu rakstīt, un tad, pirms gadiem diviem, Prozas lasījumos es klausījos Māra Bērziņa lasīto fragmentu no romāna *Svina garša* un pēkšņi sajutu burtiski fizisku vajadzību rakstīt. Fantastiska, neatkārtojama sajūta.

Pie latviešu literatūras aktuālākajām vajadzībām bieži tiek minēta mūsu autoru darbu aktīvāka izdošana svešvalodās. Kas tam vajadzīgs, un kam tas būtu jādara?

Te nebūs viena atbildīgā un viena universāla atslēga, kas šo atrisinās. Esmu gandarīta, ka trīs vaļi — Ventspils rakstnieku māja, Latvijas Literatūras centrs un Prozas lasījumi — nu jau daudzus gadus attīstījušies, pastāv un dzīvo. Ar lepnumu varu teikt, ka man bijusi iespēja stāvēt pie visu šo triju ieceru šūpuļiem. Jā, ne vienmēr viss rit veiksmīgi, taču kopumā šis ir bijušas un ir literatūras procesam vitāli nepieciešamas iniciatīvas, jo Rakstnieku savienība ilgstoši nav spējusi tikt galā ar savām funkcijām. Zinu, kuri cilvēki ir par to atbildīgi, tajā skaitā arī par žurnāla *Karogs* bēdīgajām beigām. Tagad, kad literatūra pēc asiņainām cīņām ir atguvusi savu finansējumu un prestižu, šie cilvēki divainā kārtā

atkal atrodas dažādās žūrijās, sēž un «ekspertē». It kā nekas nebūtu noticis! Jāatceras, ka vēl nesen bija laiks, kad literatūra no politikas veidotāju puses faktiski bija nostumta vistālākajā pakšī, bet tā sauktais rakstnieku dumpis bija lūzuma punkts un spēja atjaunot literatūrai pienācīgu vietu Latvijas kultūrprocesos.

Taču pašlaik it kā pašsaprotamas lietas tādas nav bijušas vienmēr. Arī Kultūrkapitāla fonda izveide savulaik bija pašu kultūras cilvēku cīņa ar politiķiem, kurai katrs ziedoja laiku un enerģiju. Cits piemērs — Starptautiskā Rakstnieku un tulkoņu māja Ventspilī. Atceros, kā uz mani skatījās Rakstnieku savienībā, kad es atnācu ar šo ideju, — it kā es būtu jukusi. Bet tagad redzams, cik liels ir tās devums literatūrai un arī Latvijai kopumā, kas pasaules rakstnieku un tulkoņu vidē ir zināma un pazīstama valsts. Literatūras centrs dara daudz, lai latviešu rakstnieki un dzejnieki izskanētu pasaulē, liels pārbaudījums būs dalība Londonas grāmatu tirgū 2018. gadā. Ceru, ka šis būs, kā saka, *breakthrough* latviešu literatūrai, jo darbu izdošana angļu valodā ir ļoti vajadzīga un ļoti būtiska gan autoriem, gan literatūras attīstībai kopumā.

Vēl vienīgi patiešām pietrūkst profesionālas literārās aģentūras ar mērķtiecīgu un plānveidīgu latviešu literatūras piedāvājumu ārvalstu izdevējiem. Tas nenotiks pats no sevis, ir jābūt

sistemātiskai pieejai, pie tā jāstrādā. Piemēram, ziemeļu valstīs, plānveidīgi un sistemātiski virzot tirgū dažus savus autorus, kļuvušas par tādām kā lokomotīvēm literatūras procesā. Tikai tā var nonākt, piemēram, līdz kritiķa atsauksmei par grāmatu izdevumos *The New Yorker* vai *The New York Times* un ietikt starptautiskā aprītē.

Tavs vēlējums jaunažiem autoriem.

Vienā vārdā — izturēt. Es zinu, cik grūts un garš ir šis ceļš. Kad grāmatu veikalā redzu kāda jauna autora pirmo grāmatu, man vienlaikus ir liels prieks, un cauri iziet teju vai elektriskais lādiņš, apzinoties, ko nozīmē turpmākais ceļš rakstniecībā — otrā, trešā, piektā grāmata, pirmais tulkojums, sastapšanās ar kritiku, iekšējām intrigām. Turklāt mūsdienās rakstniekam ir jābūt gatavam arī pašam būt savas grāmatas «aģentam», jo ir jātiekas ar lasītājiem, ir jābūt pārstāvētam internetā, lai ar lasītāju veidotos dzīva saruna.

Tikai tagad, kad stāstu krājums *Dzīves stāsti* ir izdots angļu valodā, varu teikt, ka jūtu dzīvu interesi par maniem darbiem vairākās valstīs. Rindā nākamās ir Itālija, tad Indija, kas ir piemērs angļu valodas tulkojumu nozīmīgumam — *Dzīves stāsti* iznāks Indijā, jo indiešu rakstniece un tulkoņtāja Tedži Grovere tos tā iemīlēja, ka iztulkoja hindi valodā.

Proza nobriest kā vīns. 20 gadu rakstniecībā ir labs starta punkts tālākam darbam. ■

¹ Noras Ikstenas romāns *Dzīves svinēšana* tika izdots 1998. gadā (*Atēna*). Gunta Bereļa recenzija par *Dzīves svinēšanu* <https://berelis.wordpress.com/1998/11/04/nora-ikstena-dzives-svineana/>

² *Nenoteiktā bija*, *Dienas Grāmata*, 2006.

³ *Esamība ar Regīnu*, *Dienas Grāmata*, 2007.

Inese Runce

Pārtapšanas dilemmas

Jo ilgāk Baltijas tautas būtu atradušās padomju sistēmas varā, jo sāpīgāka būtu bijusi to transformācija pēc valstu neatkarības atgūšanas

Inese Runce ir vēstures doktore, LU Filozofijas un socioloģijas institūta vadošā pētniece un Humanitāro zinātņu fakultātes pasniedzēja. Autore pētījumu lokā ir 20. gadsimta Latvijas vēsture, baznīcas un reliģijas vēsture, etnisko, reģionālo un reliģisko kopienu vēsture un kultūra Latvijā, valsts un baznīcas attiecības. Beigusi Fordamas Universitāti ASV un LU Vēstures un filozofijas fakultāti. 2013. gadā izdevusi monogrāfiju par valsts un baznīcas attiecībām Latvijā 1905.—1940. gadā.

42

Ungāru sociologs Miklošs Tomka (*Miklós Tomka*, 1941—2010) savā pētījumā *Baznīca, valsts un sabiedrība Austrumeiropā* (*Church, State and Society in Eastern Europe*), analizējot sociālās, politiskās un kultūras izmaiņas pēc Otrā pasaules kara komunisma sistēmā nonākušajā Austrumeiropas reģionā, uzsvēra, ka cilvēki un sabiedrības kļuva par liela mēroga vairāk nekā 40 gadus ilguša sociālā eksperimenta objektiem. Tika ieviesta patvaļa, pārbaudot cilvēku un sabiedrību spēju izturēt šī sociālā eksperimenta norisi un ietekmi. Par šo eksperimentu galīgo mērķi tika pasludināta labākas un cilvēcīgākas sabiedrības radišana. Mērķa īstenošanas vārdā piespiedu kārtā tika mainītas sabiedrību kultūras izpausmes, pārveidojot gan cilvēku attiecības, gan sadzīves vidi. Komunisma režīmā nonākušajiem austrumeiropiešiem ikdienā bija jāastopas ar ļoti sarežģītām izvēles situācijām: padomju spēka dominanti, valdošās elites tieksmi sagraut agrāko sabiedrības struktūru un tradicionālo kultūru, valsts un partijas manipulatīvajām varas metodēm, apspiestību un brīvības trūkumu.

Otrā pasaules kara beigās Latviju, tāpat kā Lietuvu un Igauniju, otrreiz okupēja Padomju Savienība. Kaut arī trīs Baltijas valstis pusgadsimtu atradās PSRS sastāvā, pēc kara šeit notiekošie sabiedriskie, kultūras un ekonomiskie procesi tomēr bija daudz tuvāki un līdzīgāki notiekošajam padomju satelītvalstīs, piemēram, Čehoslovākijā un Ungārijā, nekā citās PSRS republikās. Arī padomju varas īstenotā politika okupētajās Baltijas valstīs, salīdzinot ar tā dēvētajām vecākajām republikām, bija tolerantāka.

Neapšaubāmi, padomju totalitārā sistēma bija brutāla visa iepriekšējā kultūras mantojuma, tradīciju un brīvības iznīcinātāja. Padomju Latvijā īstenotā cilvēku psiholoģiskā vajāšana, cenzūra, dažādas padomju ideoloģijas kultivētās neiecietības formas un ierobežojumi, kas skāra okupācijas režīmam nevēlamus cilvēkus, tāpat kā fiziskais terors, nekad agrāk nebija piedzīvots. Taču okupēto Baltijas valstu sabiedrības nekad nepieredzēja tādu vajāšanu un terora vilni, ar kādu 20. gadsimta 20.—30. gados sastapās PSRS pārvaldītās tautas.

Vēsturiskās atmiņas pēctecība

2011. gada oktobrī Maskavā notika Nacionalitāšu studiju asociācijas (*Association for the Study of Nationalities, ASN*) rīkotais starptautiskais zinātniskais kongress, kas bija veltīts padomju telpas, identitātes un sabiedrības transformācijas tēmai un PSRS sabrukuma 20. gadadienai. Kolumbijas Universitātes profesors, bijušais ASV valdības padomnieks un eksperts sovjetoloģijā Dāvids Rivkins (*David Rivkin*) tolaik uzsvēra, ka Baltijas valstis atbrivojās no padomju mantojuma un sovjetiskās identitātes daudz ātrāk un vieglāk nekā pārejās padomju republikas. Šāda rezultāta iemesls — 80./90. gadu mijā vēl bija dzīvi vectētiņi un vecmāmiņas, kuri zināja, ko nozīmē brīvība, un ticēja, ka ir iespējama citāda dzīve.

Komunistiskās sistēmas īstenotās politiskās un reliģiskās vajāšanas un terors Baltijā sākās jau 1940.—1941. gadā, bet ar to saistītā sabiedrības degradācija vērsās plašumā pēc Otrā pasaules kara. Tādēļ šeit daudz lielākā mērā saglabājās reliģiskās un kultūras tradīcijas, mentalitāte, brīvības izjūta, efektīvāka ekonomiskā vide, kā arī paaudžu pēctecība. Jaunākā paaudze mācījās no vecvecākiem. Savukārt padomju sistēmā pilnībā augusi un izglītojusies vidējā paaudze brīvības vērtību atpazīt un pielietot vairs īsti neprata.

Salīdzinot Baltijas valstu vēsturisko pieredzi ar klasisko stāstu no Vecās Derības par jūdu tautas vēsturi un izceļošanu no Ēģiptes, var teikt, ka mums ir jāņem piemērs no Mozus un šis stāsts ir jāpatur atmiņā un prātā, bet vēl jo vairāk sirdī. 40 gadu tuksnesi ir skaista metafora par paaudžu maiņu un pārmantojamību — tas ir patiess stāsts par to, cik daudz ir vajadzīgs un kas ir vajadzīgs, lai no nožēlojama verga kļūtu par brīvu cilvēku.

Toreiz, 80. gadu beigās, padomju režīma uzspiestais sociālais eksperiments 50 gadu garumā Baltijā paaudžu pēctecības, tradīciju un vērtību tālāk nodošanas ziņā bija maksimālais pieļaujama laiks. Jo ilgāk Baltijas tautas būtu atradušās padomju sistēmas un ideoloģijas varā, jo sāpīgāka būtu bijusi to politiskā un ekonomiskā transformācija pēc valstu neatkarības atgūšanas. Atliek tikai paskatīties uz «vecākajām padomju māsām», lai šodienas norises Latvijā varētu uzvert skaidrāk un optimistiskāk.

Diez vai to būtu ētiski darīt ar paštiksmīnāša-

80./90. gadu mijā vēl bija dzīvi vectētiņi un vecmāmiņas, kuri zināja, ko nozīmē brīvība, un ticēja, ka ir iespējama citāda dzīve

Ilustrācija —
Imageforum/LETA

43

nos un prieku par to, cik mums labi, bet viņiem slikti, drīzāk tas jādara ar gudrību un pacietību. Vēl derētu vēss prāts un skaidra nākotnes perspektīva. Bet pāri visam — pateicība un apziņa par brīvību kā fundamentālu un eksistenciālu cilvēcisku vērtību, no kuras un ar kuru viss sākas. Tikai pēc brīvības seko atbildība, godīgums, solidaritāte, tuvākā milestība un citas cilvēka dzīves pamatvērtības. Individuālu un tautas brīvība ir fundamenti, bez kura nav iespējams īstenot nevienu no minētajām vērtībām.

Transformācijai vajadzīgs laiks

Komunisma ideoloģija novājināja Latvijas sabiedrību un palēnām degradēja cilvēku prātus un sirdis, centās iznīcināt tādas rakstura iezīmes kā uzticība, kopienas apziņa, spēja veidot dialogu un uzņemties atbildību. Komunistu piespiedu mēģinājums «pārveidot» sabiedrību sadalīja individuālu sociālo dzīvi divās daļās: oficiālajā, redzamajā, publiskajā un tiesiskajā vidē, ko kontrolēja valsts, un neformālajā, bieži vien slēptajā un nelegālajā privātajā vidē, ko padomju valsts un drošības institūcijas pilnībā nespēja kontrolēt.

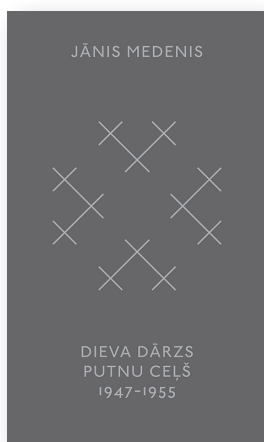
Britu vēsturnieks Orlando Faidžiss (*Orlando Figes*, 1959) pirms vairākiem gadiem uzrakstīja fascinējošu grāmatu par padomju cilvēka ikdienas dzīvi *Čukstētāji (The Whisperers)* — skaudru, bet

dziļi cilvēcīgu darbu, kurā precīzi attēlots padomju slēptās, dubultās dzīves fenomens, kas nemanāmi bija kļuvusi par normu un kuras drūmo eksistenci teātri spēlējošie padomju pilsoņi drāmas beigās pat nespēja vairs pamanīt. Tas ir stāsts par cilvēkiem, kas runā čukstus, baidās izteikties un domāt brīvi. Stāsts par mums — visiem tiem, kas lielākā vai mazākā mērā pieredzējuši padomju dzīvi, ietekmējušies no tā laika domāšanas. Gluži kā Mozus *Izceļošanas grāmata*, arī šī grāmata spēj palīdzēt izprast un izdzīvot vai pārsāpēt un transformēt, un beigu beigās nosvinēt mūsu neseno pagātņi. Jautāsit — kāpēc jāsvin? Vai tā nav zaimošana vai necieņa pret upuriem un pārdzīvoto? Jāsvin, jo esam izdzīvojuši, kļuvuši brīvi, mācāmies būt atvērtāki un godīgāki. Ar lielām grūtībām cenšamies būt iejutīgāki pret citu sāpēm un ciešanām, apgūstam piedošanu. Vai nav pietiekami daudz iemeslu, lai dzīvotu, strādātu, turpinātu savu brīva cilvēka un tautas ceļu un svinētu dzīvi? Manuprāt, ir, tikai jāprot tos sarežģīt un saprast.

Kamēr no mūsu apziņas pagaisis *homo sovieticus* fenomens, kas fundamentālās lietās joprojām ietekmē Latvijas sabiedrību, vēl paaies zināms laiks, tomēr tas skaitīs augšanas un transformācijas procesa stundas un dienas. Un tieši šādā procesā nav nekā vērtīgāka par brīva cilvēka pieredzi. ■

Anda Kubuliņa

Jāņa Medeņa iznāciens

J. Medenis. *Dieva dārzs. Putnu ceļš (1947–1955)*

Anda Kubuliņa ir literatūrkritiķe, publicējusi rakstus un grāmatas par mūsdienu dzeju. Sarakstījusi monogrāfiju *Vizma Belševica (1997)*. *Annas Dagdas Rakstu (1, 2001)* un *Edvarta Virzas Rakstu (2008–2011)* sastādītāja, komentāru autore.

Pirms nepilna gada apgāds *Mansards* laida klajā Jāņa Medeņa (1903–1961) – 20. gs. 30. gadu metra (dzejnieks saņēmis divas Kultūras fonda godalgas un Annas Brigaderes prēmiju) – ieslodzījuma laika darbu sējumu *Dieva dārzs. Putnu ceļš (1947–1955)*, ko sakārtojis un komentējis Andrejs Grāpis.

Jāsecina, ka izsūtījums tomēr «apēd»: pirmkārt, mākslinieks izkrit no dieniskās aprites; otrkārt, arī nosacīti «brīvajā» pēckara baiļu atmosfērā dzīvojošie lasītāji koncentrācijas nometņu necilvēcīgo pazemojumu un varmācības raisītos, turklāt vēl eifēmismos ieslēptos, emotīvos nospiedumus dzejoļos īsti nolasīt nespēja – trūka šausmu mēroga nojautas un pieredzes; treškārt, okupācijas vara represēto vārdus, ja tiem nebija īpaši augstu sargu, no preses un izdevniecību publikāciju sarakstiem svītvoja. Mērķis – par «tautas ienaidnieku dēvēto» izdzēst no cilvēku atmiņas¹.

Jānim Medenim gan sargs atradās Mirdzas Ķempes personā (protams, viņa nebija visvarena), tāpēc nav tā, ka pēckara un atjaunotās Latvijas lasītāji dzejnieku nepazītu: pēc atgriešanās no Sibīrijas ar Ķempes atbalstu iznāca izlase *Dienu krāšņums* (1958) un poēmas *Ugunis naktī* (1961), bet uz simto jubileju – Ilzes Graudiņas–Akmenes veidotā izlase *Atkal esmu mājās*. Nav daudz, tomēr kaut kas, ja ņem vērā, ka Vilim Cedriņam (1914–1946), Sibīrijā nomocītam daudzsološam dzejniekam un Medeņa ideju turpinātājam, sējumi izdoti vienīgi trimdā. Tiesa, grāmatās *Dienu krāšņums* un *Ugunis naktī* pašcenzūra ir lielāka nekā padomijas nerespresētajiem – izteikt galveno, kas bija uz sirds, represētais nedrīkstēja, lai cik viltīgus mākslinieciskos līdzekļus pielietotu. Šajā ziņā Medenis bija apkalts.

Protams, pārspīlēti būtu cerēt, ka ar pieticīgām publikācijām Medeņa dzeja atkal atgriezīsies sabiedrības kultūrapziņā un taps par «Latvijas kultūrintentitātes būtisku daļu» (Janīna Kursīte), kāda tā bija pirms kara. Jo okupācija galēji proletarizēja, «izžurboja» gan kultūru, gan pašu latvisko identitāti (atjaunotās neatkarības gadi to diemžēl turpina). Par Medeni nediskutē – lai runātu un strīdētos, detalizēti pārziņāms to gadu konteksts, apjēdzamas un dvēselē nesamas attiecīgā laika noskaņas. Katrs dzejnieks gan pārstāv un nāk no sava laika, tomēr intelektuālim un māksliniekam piemīt spēja iejusties. Lai Medeni un Cedriņu aktualizētu, būtu

sarīkojamas regulāras diskusijas dažādās mērķauditorijās.

Precīzi pirmskara Latvijas kultūras saturu pašlaik valstī pārvalda retais. Grāpja sastādītais sējums šajā ziņā maz spēs mainīt, drīzāk situāciju vēl vairāk saduļķos, jo trūkst izvērstas un padziļinātas komentāru daļas (ar priekšvārdā pārstāstītiem apšūdzību materiāliem nepietiek, tie vairāk raksturo represīvo ierēdņu nekompetenci, ne nometinājuma realitāti), turpinot noklusēt pat tos faktus, par kuriem dzejniekam, zinot viņa trauslo veselību, nebija rakstījusi ģimene, piemēram, par jaunākās meitas apcietināšanu un nometinājumu Mordovijā, sievas slimību un tās traģisko ietekmi uz dzejnieka nākotni.

Par trūkumu uzskatāms arī grāmatas salikums – krājums un vēstules tuviniekiem atbilstošā hronoloģijā. Tas dzejas uztveri ārda – realitātes detaļas, ko liriskā forma paceļ vispārinājumā, vēstules (turklāt vēl ar cietuma cenzūras «logu») ievēl atpakaļ ikdienā, kas pavisam maz atbilst nometnes īstenībai. Nometinājuma dzīves šausmu pārmēru vēstulēs cenzūra spiež piesaukt novājinātos, ārpus zonas esošajiem neadekvāti uztveramos mājiēnos, eifēmismos. Noderīgs būtu bijis paskaidrojums – ilustratīvi vēstures dokumenti², kas šausmām piešķirtu reālu konkrētību. Dzejoļi tādējādi būtu papildināti ar to, no kā dzejnieks rakstot norobežojās, lai, paceļoties prom no primitīvās ikdienas uz izsmalcinātās formās strukturētu realitāti, sarietnātu sevī spēkus turpmākai fiziskai pastāvēšanai nometnē, bet vēstulēs šādi vēstures komentāri atklātu patieso īstenības ainu, ko nepieļāva aprakstīt koncentrācijas lēģeru kārtība, Staļina laika «dzelzs dūres brīvība»³.

Šāda vēstule, nolikta blakus dzejolim, atceļ liriskās formas saturisko slāni, barbariski sarauj liriskās formas iekšējās saites, «novadinot» emocionālo saturu un dzēšot iztēli. Korespondence kā papildmateriāls būtu izmantojams vienīgi pētnieciskiem nolūkiem, jo apcietinājumā uzspiestā ikdienas puspatiesība nav mākslas patiesība un tālab tā bez komentāriem patiesības noskaidrošanai neko nedod, nav izmantojama. To labi redzam, ja šo sējumu salīdzina ar trimdā izdoto Medeņa *Rakstu III* un *IV* sējumu – trimdas sējumi bez vēstulju «komentāriem» skar emocionāli dziļāk, atstāj mākslinieciski noturīgāku iespaidu, lai gan *Rakstos* nav dažu šajā krājumā iekļauto dzejoļu.

Šis dzejnieka iznāciens nav tik bājāriski lepns kā pirmskara Medeņa krājumos, toties cilvēciski krietni siltāks. ■

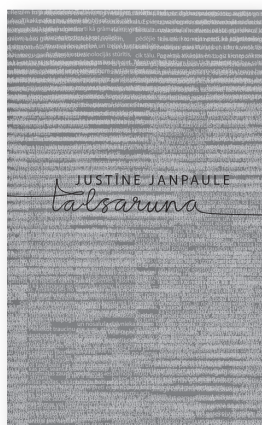
¹ Mērķis tika sasniegts. To rāda Edvarta Virzas grūtais atpakaļceļš uz autoritātes atgūšanu sabiedrībā. Visi, ko padomju laiks noklusēja vai izsvītvoja, mūsdienu kultūras apziņā līdzdarbojas vāji. Tas attiecas uz 20.–30. gadu autoriem, arī trimdas mantojumu.

² Šī atziņa nāca, lasot Plāku – valodnieka Jura un viņa dēla, ārsta Ernesta – atmiņu grāmatu *Bez pasūtījuma un cenzūras* (2012).

³ Teikto spoži ilustrē V. Veinberga atmiņas par Medeni Daugavgrīvā, ko priekšvārdā citē Grāpis un kurās dzejnieka sīkstā nelokāmība iesakņota nometnes ikdienā.

Anda Baklāne

Ainava ar...

Justīne Janpaule.
Tālsaruna. Mansards,
2015.

Anda Baklāne ir literatūrkritiķe, leguvusi maģistra grādu filozofijā, pašlaik studē Latvijas Universitātes doktorantūrā un raksta disertāciju par metaforu saimēm 20. gs. latviešu dzejā. Strādā Latvijas Nacionālajā bibliotēkā, kur vada mākslas lasītavu.

Pirmajā dzejas krājumā *Tālsaruna* Justīne Janpaule, būdama ar labu gaumi un analītisku iztēli apveltīta dzejniece, spēlē drošu spēli. Te nav nekā pārmērīga, izaicinoša, šīs dzejas atklāsmes nav dramatiskas un demonstratīvas. Kaut ko līdzīgu uztvēra arī interneta komentētāji, kas par Janpaules dzeju diskutēja žurnālā *Satori*.¹ Vieniem šķita, ka šī dzeja pārāk līdzinās savas paaudzes dzejnieku tipiskām izpausmēm, kur «ikdienišķi objekti tiek pārcelti teksta priekšplānā», citi uzteica dzejnieces prasmi fotogrāfiski fiksēt ainavu vai panākt, ka kaleidoskopa stikliņi — tēli — sabirst tikamos un pārsteidzošos musturos.

Rakstnieks Kirils Kobrins kādā lekcijā² runāja par to, ka laikmetīgajā mākslā vairs nav aktuāli vērtēt mākslas darba kvalitāti no tehniskā izpildījuma viedokļa. Laikmetīgā mākslas darba centrā ir ideja, un šis darbs iesaistās sociālā spēlē, mēģinot uzrunāt un provocēt sabiedrību. Šādai mākslai pretējas izpausmes ir pasūtījuma portreti, ainavas vai klusās dabas ar ziedu vāzēm, kas ir vienkārši skaistas un labi noder mājokļa dekorēšanai.

Vizuālajās mākslās visā 20. gadsimta gaitā ir turpinājušies aktīvi meklējumi, mēģinot atklāt jaunas mākslas iespējas un no jauna definēt, kas ir māksla, turpretim literatūra ir bijusi konservatīvāka, un nav izveidojies vesels nepieradināms «laikmetīgās literatūras» virziens. Daži izņēmumi, kas izpelnījušies ievēribu, bieži cēlušies drīzāk no laikmetīgās mākslas vides vai bijuši ar to saistīti (piemēram, Latvijā Jura Boiko un Hardija Lediņa *ZUN*).

Tātad, meklējot «laikmetīgo literatūru», mums būtu darišana ar literatūru, kurā tehnika — valodas meistarība, tēlu izteiksmīgums tradicionālā izpratnē — vairs nebūtu recenzijas priekšmets. Ciktāl runa ir par lasītāja izraidīšanu no komforta zonas, var sacīt, ka, piemēram, Pētera Draguna, Riharda Bargā, Ingas Gailēs vai Andra Ogrīņa dzeja katra savā veidā ir pārbaudījusi sabiedrības konvencijas, un vairākos gadījumos ir notikusi attālināšanās no valodas dekoratīvisma un poētisma, tuvinoties prozai, ikdienas valodai vai antivalodai.

Janpaules dzeja nevienu necenšas izsist no līdzsvara, tomēr — vai tas nozīmē, ka tā līdzinās pasūtījuma portretiem un klusajām dabām ar zie-

du vāzēm? Māksla šeit piedāvā citu analogiju, kas labi atbilst Janpaules poētikai: ir runa par ainavas un klusās dabas vietu mūsdienu mākslā.

Grāmatās par 17. gadsimta nīderlandiešu glezniecību raksta, ka viens no klusās dabas uzdevumiem ir atgādināt par nāvi. *Memento mori* — dzīve ir pārejoša — vēsta zem ziedu un augļu svāra likstošie galdi un apgāztie vīna kausi, bet pārāk spožas gaismas pielietie dabas skati atgādina par pastarās tiesas tuvošanos. Arī mūsdienu ainavai nav obligāti jāklīdz, tās mērķis var būt refleksija, pašrefleksija, kontemplācija, meditācija. Refleksija kā vērtība ir viens no aspektiem, kas bieži tiek piemirsts, iesaistoties strīdos par dzejas novatorismu, tēlu spilgtumu un sabiedrisko nozīmīgumu vai tā trūkumu.

Manuprāt, vieni no spēcīgākajiem Janpaules dzejoļiem ir ainavas, parasti tās ir skaistas. Piemēram, *Miglas zona* (13.), *Tālskatis* (14.), *Lansa* (27.), *Lakats* (39.). Dažas no tām ir «metafiziskas», citas vides uzzīmējumā atsedz personisku, emocionālu pieredzi (bērnība, būšana ceļā, laika ritums). Dzejniecei piemīt prasme konsekventi izstrādāt tēlu visa dzejoļa garumā, nepaļaujoties uz kaleidoskopa stikliņu nejaušu sakrišanu veiksmīgā kombinācijā. Citviet labi attaisnojas arī «tēlu diapozitīvu» stratēģija: atsevišķi jaudīgi kadri tiek virknēti cits aiz cita — nākamais it kā pilnībā aizsedz iepriekšējo, tomēr nezaudējot tematisko un asociatīvo saikni visa dzejoļa garumā (*Manā vasarā logi uz sauli ir ciet* (30.), *Atpakaļgaita* (46.)).

Krājuma nosaukuma — *Tālsaruna* — izvēle literatūras pētniekam ir interesants fakts, jo tas ir jēdziens, kas savulaik apzīmējis konkrētu sadzīvīsku lietu, savukārt tagad kļuvis par poētismu, gandrīz «tikai metaforu». Piemēram, Arvja Vigula dzejā sastopam telefona būdiņas un klausules, savukārt Janpaule lieto «attīritu» tālsarunas jēdzienu, paspilgtinot divu cilvēku nošķirtības tēlu.

Lai gan kopumā dzejnieces krājumu gribas vairāk aizstāvēt nekā kritizēt, nevar noliegt, ka ik pēc pāris lappusēm rodas vēlēšanās ielikt kādu komatu vai nosvītrot frāzi (piemēram, bez «Eju savākt iekaisušās lapas ielejā» varētu iztikt, un kas, pie joda, ir «rožupārslas?»). Vai, piemēram, *Vincenta rudzulauki* (22.): nav šaubu, ka dzejniece šeit atsaucas uz van Goga gleznu *Kviešu lauks ar vārnām*, bet vai viņa speciāli saka «rudzulauks»?

Kad jau diezgan daudz pateikts rāma skaistuma aizstāvēšanai, atceroties gadījumu ar Ingu Gaili, nav iespējams paredzēt, kas vēl pēc kāda laika var iznākt no Janpaules Miglas zonas (kurā kā «kā tīrās pārskrien zirneklis») vai Centra («tumšas strūklakas, pār kuras augumu list mūzika»). Radikāla atklātība nav dzejnieka pienākums — tā ir izvēle. ■

¹ Janpaule, J. *Cukurtrauka diapozitīvi*. Tiešsaiste: <http://www.satori.lv/raksts/3283> (8.08.2015.)

² Kuldīgas Mākslinieku rezidences radošā vasaras skola *Māksla un At/bilde*, Kuldīga, 2. jūlijs.

Līvija Baumanē

Tumšās mistērijas «manam nezināmajam lasītājam»

Līvija Baumanē ir Latvijas Universitātes literatūrzinātnes doktorante. Literatūrkritikā galvenokārt pievērsusies dzejai. Strādā vairākās izdevniecībās un ir aizrautīga Zemgalešu Birutas biogrāfijas un daiļrades pētniece.

«Skatuve, uz kuras notiek slepens darījums starp (..) rakstnieku un lasītāju par fantāzijām, kuras abiem ir kopīgas» – nez kādēļ prātā atkal un atkal skan šī frāze, izlasīta kolektīvajā monogrāfijā *Mūsdienu literatūras teorijas*, psihoanalīzei veltītajā nodaļā. Cenšos iesaistīties «slepenajā darījumā» ar dzejnieku Andri Ogrīņu, iedziļinoties fantāzijās, kas mums varētu būt kopīgas. Gana enigmātiskās, brīžiem imažistiski abstraktās Ogrīņa dzejas rindas krājumā *Plaukstu šķērsielas* joprojām uzrunās tos, kuru iztēles ainas ir līdzīgas dzejnieka uzburtajām vai kuri gūst baudījumu Ogrīņa vietumis rēgainās tēlainības tumsnējā estētikā.

Dzejnieka trešā krājuma dzejoļu «matēriju» veido spēcīgas, simboliskas tēlainības savijums ar nolemtības pilnu dzīves izjūtu. Tā ir hipnotiska, drūmi suģestējoša pieredze, kurā vīd teju maniākāla apsēstība ar melanholisko, pesimistisko. Mēģinu saprast, vai šajā krājumā Ogrīņa dzejas tekstos ir vēl vairāk makabra¹, vai tie ir kļuvuši vēl iracionālāki. Un – vai tie ir mainījušies.

Tēlainība krājumā *Plaukstu šķērsielas* ir blīva, piesātināta. To var censties šķetināt kārtu pa kārtai, bet vietām atelpu sniedz daži formā un izteiksmē lakoniskāki dzejas teksti (25., 65.).

Esība krājuma dzejoļos ir kā vidusposms starp dzīvi un nāvi, «starp labu un ļaunu» (13.), sirreāla, nomācoša himna nemitīgi aizritošajam laikam. Brīžiem bijīgi, brīžiem nesaudzīgi Ogrīņš ielūko-

jas miglainos starpstāvokļos; iespējamais dzejoļa sižets lielākoties ir aizslēpts, iešifrēts asociatīvās atkāpēs un negaidītās metaforās, jo dzejnieks tiecas uzšķērst ierastās nozīmes, piešķirot arī tēliem daudzslāņainību. Simbolistiskajā manierē izteikti imagināri vai reāli pārdzīvojumi, līdztekus – ilūziju neesamība. Dzejoļa «realitāti» Andris Ogrīņš izspēlē dažādās sakarībās, kas reizē gan intriģē ar varbūtēji atminamo domu, gan rada zināmu distanci starp rakstnieku un lasītāju: miklajam vēstījumam dzejnieks teicami izstrādājis savu izteiksmes «mehānismu». Brīžiem liriskais «es» šķiet pašdestruktīvs, eksaltēts loģikas soģis, un viņš savā varā kā apsēstība pārņem zemapziņā mītošais. Viss bezapziņā ieslēgtais vairs neslēpjas krēslā, bet iznāk dienasgaismā un ielaužas «racionālajā pasaulē».

Lasīt Ogrīņa dzeju nozīmē nogrimt neparastā, bet arī fascinējošā pasaulē ar apokaliptiskām ainavām, vizionārām ieliņām, sastapties ar neredzamiem, fantomiem līdzīgiem ļaudīm. Liriskais «es» izstāsta neskaidrus noslēpumus, mistērijas un vērojumus par īstenību, kas atstājusi ne mazums rētu.

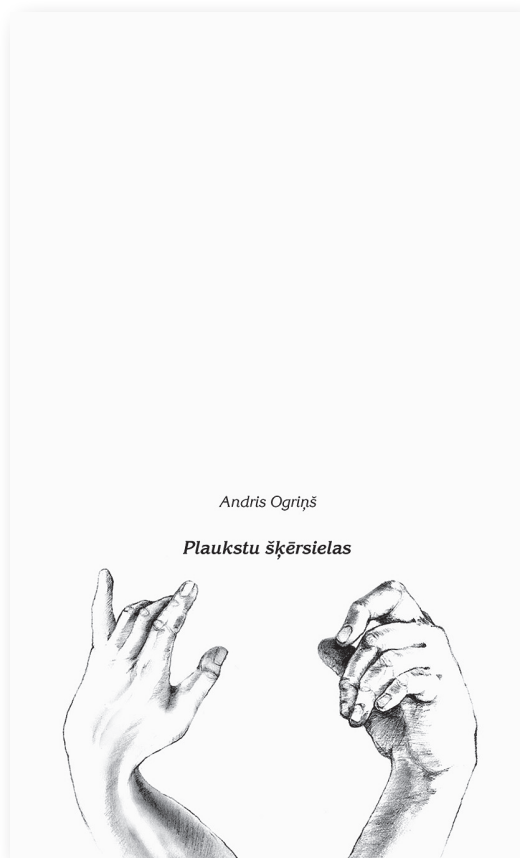
Dzejnieks sapludina šķietami reālo un sirreālo, lieto savā īpašajā manierē noslīpētu tehniku, lai tēlotu divainas laika pārejas un tumsas un gaismas miju. Izsmalcinātas vīzijas un abstrakcijas mijas ar filigrāni reāliem lietu «zīmējumiem».

Īpatnējā estētiskajā veidots dzejolis *man atkal pietrūkst viena santīma*, kur līdzās simbolistiskajiem, imažistiskajiem elementiem lasītājs var samānīt atsauces uz kaut ko šķietami senatnīgu, it kā gadsimtu apsūbējuma, patinas skartu, kas arī laika tecējumā nav iznīcināms, kaut ko pārpausulīgu un smalku, kas šajā gadsimtā vairs īstēni neiemājo: «man atkal pietrūkst viena santīma / lai noskūpstītu tavu / no mežģinēm atbrīvoto roku / ēstu no debesīm krītošās paipalas / dzeru no dienu un nakti plūstošās upes / asinis un asinsgrēku / jo no tās esmu ņemts // (..) tava aristokrātiskā roka / (..) brīvajos brīžos / tik meistarīgi spēlē no veca starpsienas pulksteņa / pagatavotu čellu.» (6.)

Lai gan laiktelpa Ogrīņa dzejā ir daļēji nekonkrēta un abstrakta un ir aizmirsts «gads gadalaiks mēnesis diena» (11.), gana daudzos dzejoļos tomēr dāsni izmantoti dabas tēli un konkrētas laika zīmes – «otrreiz plaukst akācijas» (32.), «lien jūlija pilieni» (33.), «pa kāpnēm kāpj pēdējā atvasara» (37.), «pūst vasara kā saules lūpu izsūktās plūmes» (47.), arī vienīgajā dzejolī ar nosaukumu *decembris* (64.) dominē ziemas, sastinguma motīvi.

Ogrīņa dzejā, šķiet, ieskanas sakņu zaudējuma apziņa, izolācija, reizēm izmisums, vientulība, jo arī saziņa un mijiedarbe ar pasauli paliek šķietama un iluzora, bieži vienpusēja. Dominē monologi un iekšējas grēksūdzes, bet citviet – rezignācija par pagājušo un, visticamāk, neatgūstami zudušo: «mēs atkāpjami cauri tagadnes sienai /

Andris Ogrīņš.
Plaukstu šķērsielas.
Mansards, 2015.

Dzejnieks sapludina šķietami reālo un sirreālo, lieto savā īpašajā manierē noslipētu tehniku

un vērojam / kā dzīvojam pagājušajā vasarā» (19.), «mūsu mīļie vārdi vairs neskan tik skaļi» (31.) vai «vecie ceļi vairs nav izbrienami viegli / kā agrākajā sadzīvē ar tevi» (38.). Ir dzejas frāzes, ko gribas pasvītrot, iegaumēt, citēt savā mikroblogā – vibrējoši smeldzošas, dvēseles ēnainajos kambaros rezonējošas.

Plaukstu šķērsielās Ogrīņš apcerējis arī motīvu par sakrālā profanizāciju, piemēram, «lielā piektdiena ir samazinājusies / un baznīcu zvani klusē / (jo nav vairs ko klāstīt) // Jēzus jau sen nokāpis no krusta / un apsēdies baltā zirgā / uzvilcis stopu / lai jātu un uzvarētu» (82.) un «uz veikalu / bet gluži kā uz baznīcu / pēc saldskābās hostijas pēc viņa lāsītes» (84.), tomēr šis motīvs vairs nešķiet novatorisks. Leona Brieža krājumā *Rīta rūsa* (2013) vairākos dzejoļos apspēlēta līdzīga doma un tēmas: «viņš pats vairs neatjauta / cik daudz nāvīgi nodzītu dievu / kā bez dzīvības pakritušu zirgu / ceļā bija apmainījis / nesdams savai tautai sengaiditās / priecas vēsti // (...) kad viņš beidzot nonāca galā / (...) šausmās atskārta / ka pārradies savā dzimtenē negaidīts / kā lāsts»² utt.

Netiešā veidā dažos dzejoļos autors reflektē par rakstnieka esību, rakstīšanas procesu, grāmatas un lasītāja attiecībām, atspoguļojot rakstīšanu arī plašākā nozīmē – tās ir sarakstītas un neno-sūtītas vēstules, dienasgrāmatas vai grēksūdzes tipa teksti, pašizpratnes meklējumi tekstā u.tml.

– «gaisma / (...) kāpj atpakaļ tukšuma celtajās mājās / pa sacerēto vārdu trepēm» (5.) un «salasīt lapas / uz kurām melnā rokkrastā / rakstīt tev vēstuli / un aploksnī aizzīmogojot ar pēdējo vārdu / nosūtīt tev / manam nezināmajam lasītājam» (17.). Lasīšana top arī par visaptverošu esības pieredzēšanu, īpašu aktu.

Atrodoties šķietamā marginalitātē, miglainā perifērijā, autors runā par eksistenciāli būtisko – par konfrontāciju ar nemitīgi mainīgo esību un apziņas afektiem, par vēlmi vienlaikus būt un nebūt, gan izjust visu līdz pēdējam mielēm, gan nejust neko; par skaudrām pagājības atmiņām, kas reizēm uzvar tagadni, un par laika neapturamību. Paradoksāli, ka Ogrīņa dzejā dzīvība, būdama trausla un saudzējama («nepūlos uzminēt nedrīkst / sīks izkopts zibsnis var neķert tos ziedus / bet dzīvību» (36.)), ir arī negribēta, bezjēdzīga vai lieka – «mēs esam no tiem / kuri gaida atļauju nomirt» (88.).

Krājumu noslēdzošais dzejolis neiezīmē cerīgu perspektīvu, jo liriskais «es», kaut arī turpinā dzīvot, pasaulē tomēr ne īsti iekļaujas, ne jūtas iederīgs. Tikmēr starp skepsi un tumšu pesimismu Ogrīņa trešajā krājumā tik tikko tverami pavīd arī jutekliskas dzīvesalkas: divām būtnēm saplūstot miesiski, iespējams piedzīvot visintensīvāko tuvību un patiesīgumu (73.), jo jutekliskajā kaislī vienmēr pastāv līdz galam neizprotama un neuzvarama patiesība, kas magnetizē un atgrūž vienlaikus. Šāds skatījums netieši atgādina simbolistu pozīciju.

Lai gan trešajā krājumā Ogrīņš dzejā kļuvis it kā apcerīgāks un viņa virziens ir gaumīga eklektika starp imāzisma, sirreālisma un simbolisma atsaucēm, viņš līdzās Pēterim Dragunam (ar to gan apskata autore nedomā, ka abu dzejnieku daiļrade ir tiešā veidā līdzīga) tomēr zināmā mērā pārstāv *darkwave* jeb «tumšā viļņa» poētiku mūsdienu latviešu dzejā. Abu rakstnieku ambivalentajā poētikā ir gan sakrālais, gan infernālais jeb nolemtības apzīmogotais, depresīvais elements, pārsvaru lielākoties gūstot tieši pēdējiem, un dzeja pārtop īpatnos pašterapijas³ «seansos». ■

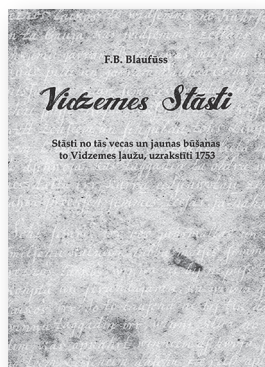
¹ Makabrs — miroņu deja (*danse macabre* — franču val.); daudzu skaņdarbu nosaukums; viduslaiku glezniecībā alegorija, kur tēlota riņķa deja ar dažādu šķīru piederīgiem, no karaļa līdz ubagam, rādot nāves neizbēgamību.

² Briedis L. *Rīta rūsa*. Rīga: *Jāņa Rozes apgāds*, 2013, 27

³ «Pašterapijas» jēdzienu attiecībā uz Pētera Draguna poētiku lietojis literatūrzinātnieks un dzejnieks Mariāns Rižis

Pauls Daija

Vecā jaunā vēsture

Frīdrihs Bernhards Blaufūss. Vidzemes Stāsti. Stāsti no tās vecas un jaunas būšanas to Vidzemes jauzu, 1753. Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība, 2015.

Pauls Daija, Dr. philol. — literatūrvēsturnieks, LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta pētnieks, monogrāfijas Apgaismība un kultūrpārnesē. Latviešu laicīgās literatūras tapšana (2013) autors, publicējis rakstus par latviešu un vācbaltiešu vēsturiskajām attiecībām, Baltijas apgaismību, latviešu literatūras 18. un 19. gs. vēsturi.

2015. gadā pirmo reizi klajā nācis vecākais teksts par vēsturi, kas sarakstīts latviešu valodā. Mācītāja Frīdriha Bernharda Blaufūsa (1697–1756) *Vidzemes stāstu* rokraksts 18. gadsimtā un arī vēlāk cirkulēja latviešu lasītāju vidū dažādos norakstos un līdz šim pilnībā nekad nav ticis publicēts. Manuskripta kontekstu veido apgaismības laikmeta vēstures konfliktējošās interpretācijas, brāļu draudzes un latviešu rokraksta literatūras attīstība, latviešu un vācbaltiešu vēsturiskās un literārās attiecības. Tiem, kas latviešu vēsturi ieradusi traktēt Merķeļa darbu un 700 gadu verdzības perspektīvā, Blaufūsa grāmata sagādās ne mazums pārsteigumu un dos pamatu jaunām domām.

Tādēļ Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrības īstenotais un vēsturnieka Jāņa Šiliņa vadītais projekts ir nozīmīgs notikums un vērtīgs ieguldījums apgaismības laika vēstures pētniecībā saistībā ar Latvijas sabiedrības attieksmi pret savu identitāti un to veidojošajiem mītiem.

Akadēmiskie standarti latviešu zinātnisko tekstu kultūrā vēl aizvien palaiķam ir diskusiju objekts. Blaufūsa grāmatas teksts ir iespiests trijās paralēlās formās, ne tikai transkribēts — tas piedāvā mazāk drosmīgajiem mūsdienu lasītājam vieglāk lasāmu versiju līdzās faksimilam. Šādām publikācijām jau ir zināma tradīcija: lai atceramies *Augstas Gudrības grāmatas* (1988) un *Latviešu Ārstes* (1991) pārizdevumus, arī *Krusta skolas grāmatas* izdevumu (1995) vai Gotharda Frīdriha Stendera *Dzeju* (2001), kas piedāvā nišansētus risinājumus teksta atveides problēmai. Recenzējamā grāmata atbilst labākajiem zinātniskās kvalitātes paraugiem, tādēļ citiem pētniekiem, turpinot publicēt grūti pieejamus agrīno jauno laiku avotus, Jāņa Šiliņa veikums būtu ideāls paraugs.

Blaufūsa darba publikāciju papildina Gvido Straubes, Māras Grudules, Janīnas Kursītes un Pētera Vanaga raksti, kas lasāmi kā saturiski vieniots kopdarbs. Tie paver ieskatu valodas pārmaiņās, laikmeta ainavā, izpētes problēmās un plašākos vēsturiskos kontekstos. Tas izklāstīts bez zinātniskā žargona, plašam lasītāju lokam sapro-

tamā valodā. Autori sniedz skatījumus no atšķirīgām pētnieciskajām perspektīvām, vienlaikus iedrošinot Blaufūsa manuskripta lasītāju un atbrīvojot pašu tekstu no vienas, fiksētas interpretācijas. Tas liecina par nopietnu sastādītāja darbu un konceptuālu pieeju.

Blaufūsa teksts ir viens no svarīgākajiem apgaismības laikmeta tekstiem, kas nepelnīti piemirsti vai palikuši zinātnisku diskusiju perifērijā līdzās 19. gadsimta sākumā tapušajam J. Pulana *Stāstam tās latviešu tautas*. Kamēr Pulans un vēlāk arī Jānis Ruģens turpina Merķeļa tradīciju, Blaufūsa pozīcija ir, kā trāpīgi norāda Straube, revolucionāra un netipiska sava laika vācbaltiešu atceršanās kultūrai. Blaufūsa darbs rosina domāt par to, ka laikmetam neraksturīgās atziņas vēstures pagrieziena punktos kļūst par nozīmīgiem pārmaiņu signāliem. Pārmaiņas izpratnē par vēstures zinātņi, brāļu draudzes idejiski uzlādētais reformu potenciāls un autora priekšstats par Vidzemes dzimtcilvēkiem kā līdzvērtīgiem indivīdiem veido *Vidzemes stāstu* iekšējo spriedzi un padara to ar aizrautību lasāmu arī šodien.

Te sniegtā latviešu vēstures interpretācija būtiski atšķiras no dominējošā apgaismības laika vēstījuma, ko veido divi pretpoli: kristianizācijas sentimentāla glorifikācija un ne mazāk sentimentāla demonizācija 18. gadsimta nogalē, bet starp tiem atrodas mutvārdos saglabātie vēstures stāsti. Teksta īpatnības var labi novērtēt, vērojot, ar kādām grūtībām saskārās mācītājs Gustavs fon Bergmanis (1749–1814), Franču revolūcijas laikā publicēdam saīsinātus Blaufūsa darba fragmentus *Vidzemes kalendārā* un attīrīdam tekstu no daudznozīmīgi interpretējamām vai uz pārdomām rosinošām niansēm. Tieši tās varēja izrādīties bistamas.

Mūsdienu lasītājam savukārt tās var kļūt pat ļoti nepieciešamas. Ne lai izvēpētu mītus no vēsturiskās atmiņas (tas nav ne iespējams, ne vajadzīgs), drīzāk, lai saprastu, kā tie tapuši, un lai atcerētos, ka katrs no identitāti veidojošiem mītiem ir tikai viens iespējama stāsts līdzās citiem. Teksts nav brīvs no naivuma, reliģiozo robežu inspirētiem kļūmīgiem secinājumiem, un to nemaz nevar lasīt citādi kā vien kritiski. Blaufūss neiedos mums atslēgu uz latviešu vēstures mitoloģizāciju, taču *Vidzemes stāsti* — vecākā latviešu vēstures apcerējuma publikācija — piesaka sākumu jaunai sarunai par vēsturi, identitāti un atmiņu. ■

Mārtiņš Mintaurš

Ceļvedis dzīvei kaleidoskopā

Patriks Ouržedņiks.
Europeana. Īsa divdesmitā gadsimta vēsture. Rīga: Pētergailis, 2015.

Mārtiņš Mintaurš ir vēstures zinātnu doktors, muzejnieks, Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes pasniedzējs. Interesējās par 19. un 20. gadsimta vēsturi un vēstures rakstīšanas problēmām. Pēta pieminekļu aizsardzības un kultūras politikas jautājumus.

Cilvēki, kas bērnību pavada attīstītā sociālisma izskaņas gados, atcerēsies vienu no nedaudzajām tolaik pieejamajām bērnu rotaļlietām – kaleidoskopu, ar krāsainiem stikliņiem pildītu plastmasas caurulīti. Aplūkojot pret gaismu, stikliņi pēc caurulītes sakratīšanas ikreiz veidoja jaunu attēla kombināciju. Iespējams, pieaugušie, tolaik ar dažādiem zemtekstiem papildītajā atmosfērā dzīvodami, arī kaleidoskopā varēja saskatīt kādu mājienu uz nejaušības patieso nozīmi dzīves norisēs, taču bērniem kaleidoskops bija vairāk izklaides nekā estētiskās audzināšanas vai filozofiskas refleksijas līdzeklis.

Līdzīgi var teikt par vēsturi un tās rakstīšanu šodien. Par spīti bieži dzirdamajiem aicinājumiem ņemt vērā pagātnes pieredzi un tamlīdzīgi, vēsturnieku stāsti par pagātni mainās, pametot akadēmiski monumentālos, taču nereti garlaicīgos krastus un dreifējot arvien tālāk beletrizētu vēstījumu arhipelāgos. Šādu ceļojumu mērķis nav ne iepriekš noteikts, ne paredzams, jo vēji un zemūdens straumes padara tos neprognozējamus. Pirms vairākiem gadiem Umberto Eko kādā lekcijā paziņoja, ka mēs dzīvojam jaunajos viduslaikos, un nosauca vairākas pazīmes, kas par to liecina. To var attiecināt arī uz vēstures rakstīšanu, kas arvien vairāk tuvojas pagātnes izstāstīšanai. Mūsdienās svarīgāka par formālajiem zinātniskuma standartiem, kas vēl nesen šķita pašsaprotami un nesatricināmi, kļūst stāsta par vēsturi ietvertā cilvēka pieredze, un tā padara pagātnes izpratni daudz subjektīvāku, vienlaikus arī tiešāku un konkrētāku.

Vēstures salīdzinājums ar kaleidoskopu šķiet iederīgs, aplūkojot čehu literāta, esejista un tulkotāja Patrika Ouržedņika (1957) grāmatu *Europeana*. Kopš iznākšanas Prāgā 2001. gadā tā izdota jau vairākas reizes. *Europeana* nav kārtējais saīsinātais 20. gadsimta vēstures pārstašs, kas domāts ātram patēriņam, kaut gan tās vizuālais noformējums liek domāt par to, kādas asociācijas par Eiropas situāciju mūsdienās varētu radīt deformēta papīra iepakojuma virsmas attēls. Grāmata piedāvā ironisku un tematiskā raibuma ziņā patiesi kaleidoskopisku skatījumu uz aizvadīto gadsimtu ar visiem tā sasniegumiem un

šausmām, nenošķirot pirmos no otrajām, tomēr nekad nenojaucot to atšķirības un saglabājot robežu starp ētisko un vulgāro.

Šāda pieeja sākumā atgādina absurda literatūras poētiku, taču autora panāktais efekts ir gluži pretējs – lasītājs netiek iemests faktu haosa virpulī un tur atstāts, bet redz gadsimta panorāmu tās vienlaicīgumā. Un šādu skatu reizēm grūti izturēt. Autors pat nemēģina iestāstīt, ka šis ir Eiropas «īstās» vēstures vai svarīgāko 20. gadsimta norišu atspoguļojums. Tā vietā lasītājs saņems raibu jo raibu faktu, notikumu, statistikas datu un anekdotisku atgadījumu kolāžu bez politko-reaktuma piedevām. Provokācijas metodes spēks atklājas, līdz galam izlasot krietnā kareivja Šveika garā izklāstītos priekšstatus par rasismu, antisemitismu un psihoanalīzi, kādi joprojām mīt daudzu līdzcilvēku galvās.

Ouržedņika filologa un literāta pieredzē nozīmīga vieta ir bībeles valodas studijām, kas iemiesojušās jau 1994. gadā publicētā pētījumā.¹ Šo studiju ietekme jūtama arī grāmatā. Evanģēliju valodas veiksmīgā stilizācija, sākot stāstījuma teikumus ar «un» vai lietojot akcentējošus iespraudumus («raugi»), piešķir autora vēstījumam negaidītu, brīžiem it kā naivi zobgalīgu, bet citviet pat sarkastisku efektu. Tomēr šis paņēmieni nav tikai nodeva jau apnikušajai postmodernisma ironijai par visu.

Ouržedņiks konsekventi ievēro kaleidoskopa principu: viņa grāmata sajauc dažādas skatījuma perspektīvas un pilnīgi ignorē ierasto hronoloģisko secību pagātnes atainojumā, vienlaikus nezaudējot galveno – vēstures rakstīšanas un lasīšanas jēgu. *Europeana* nesludina iepriekš definētas patiesības un arī netiecas tās dekonstruēt, lai tūlīt pat aizstātu ar citām. Grāmatas dizains ir ieguvis patstāvīgu nozīmi, un tas attiecas ne tikai uz vāka noformējumu. Lappušu malās izceltās atzīmes atgādina kāda anonīma lasītāja veidotu grāmatas konspektu. Sarkanās *ad marginem* piezīmes kalpo arī kā ceļvedis tekstā, kas nav sadalīts nodaļās, bet veidots vienā plūsmā, tā atgādinot folklorizētu stāstu par pagātni, kas varētu būt radies vēl pirms rakstības izgudrošanas. Vēstures izpēte un tās rezultātu uztvere bieži ir ļoti atšķirīgas lietas: katrs atrod un izceļ vēsturnieka stāstā to, kas tieši tam šķiet svarīgs vai interesants. Tādēļ «vēsturi var rakstīt jebkurā palielinājumā»². Iespējams, tas ir labākais, ko var teikt par vēstures rakstīšanu vispār, un *Europeana* to visnotaļ apstiprina. Un arī kaleidoskops joprojām darbojas... ■

¹ Ouržedņik P. *And There Is No New Thing under the Sun: A Dictionary of Biblical and Para-biblical Expressions.* Prague, 1994.

² Deiviss N. *Eiropas vēsture.* Rīga: Jumava, 2009. 23. lpp.

Ieva Kalniņa

Parādu piedzinēju līnija laikabiedru vaibstos

Aldis Bukšs. *Parādu piedzinēji*. Dienas Grāmata, 2015.

Ieva Kalniņa ir latviešu literatūrzinātniece, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes profesore. Pētniecības interešu lokā ir latviešu romāna vēsture, literatūra totalitārisma apstākļos, «citāda» literatūrā.

Alda Bukša romāna virsraksts piesaista uzmanību – daudziem Latvijas iedzīvotājiem parādu piedzinēju jēdziens nav svešs: vieniem ar viņiem pēdējos gados ir bijusi personiska saskare, citi par kredītu atprasītājiem dzirdējuši paziņu stāstos, TV intervijās vai lasījuši interneta portālos. Parādu piedzinēji ir romāna abi galvenie varoņi – Ritvars un Sergejs, kuri nodibina firmu *Rasma99*.

Romāns *Parādu piedzinēji* pieder pie krimināl-literatūras retāka atzara: stāstījums sākas pirms likuma pārkāpumiem un beidzas jau izmeklētāja kabinetā pēc noziegumu izdarīšanas. Lasītājs seko ne tikai noziegumu norisei un motīviem, bet arī uzzina par notikumu blakusapstākļiem un personu dzīves pavērsieniem.

Latviešu kriminālromāns pēc tā metra Andra Kolberga panākumiem 20. gadsimta 80.–90. gados ir krietni aizvirzījies citu mūsdienu romāna paveidu ēnā (fantastikas, šausmu u.c.). Pēdējos gados līdzās žanra sporādiskām parādībām redzamas arī pastāvīgākas dāmu detektīvromānu rakstītājas – Margarita Grietēna (Inga Jēruma) un Dace Judina, kuru darbu centrā ir nozieguma atklāšana.

Kriminālromānos lasītājam ir jābūt pārliecinātam, ka autors detalizēti un labi pārzina vidi, ko tēlo. Aldis Bukšs to savā pirmajā romānā spējis notēlot spilgti. *Parādu piedzinēju* darbības laiks ir 2008. gada krīzes situācija Latvijā. Ritvara ģimenei parādu (6000 latu) dēļ draud atņemt dzīvokli, un Ritvars nolemj to nepieļaut. Ritvara situācija Latvijā ir labi pazīstama, jo tādu summu dabūt mēneša laikā lielai daļai latviešu lasītāju ne tēvmē, ne Anglijā nrbūtu iespējami.

Romānā tēlotā banku, policijas, parādu piedzinēju, ražošanas darba vide ir konkrēta un atpazīstama, un autors ar neitrāla vēstītāja vai kādas personas skatpunkta palīdzību to uzsver, piemēram, Ritvara vērtējums par policijas iecirkni kā nabadzīgāko iestādi valstī.

Atsevišķos vēstītāja vērtējumos autors brīžam kļūst didaktisks un liekvārdīgs, tāds ir Jaunā Rīgas teātra raksturojums, kā arī atkārtotā aizstāvība mistiskai banku politikai, it kā aiz tās nestāvētu īpašnieku un darbinieku grupas ar konkrētām

interesēm, lieks ir arī vectēva stāstījums par mežabraļiem kā ētiskas izvēles atgādinājums.

Lielākā daļa romāna teksta stāsta par dārgu automašīnu meklēšanu (vide tādējādi tiek ierobežota), lai tās atgūtu bankai, vēlāk arī privātai peļņai. Autora izvēle radīt divus parāda piedzinēju tēlus ir attaisnojusi: abu draugu sarunās un darbībā, izvēloties taktiku mašīnu atgūšanā, spilgti parādās auto īpašnieku psiholoģija, tās slēpjot un atdodot. Postpadomju vīrieša aizraušāšanās ar dārgām, ekonomiski nesaprātīgām mašīnām ir apbrīnojama, vēlme zīmēties ar savu dārgo auto sociālajos tīklos ir nepārvarama. Tā romānā eleganti tēlota auto atgūšana no pārtikuša zemnieka, kurš savu dārgumu ir paslēpis šķūnī, ierokot sienā.

Ritvara un Sergeja raksturu pretstats romānā uztur spriedzi, jo Sergeja daba ir izteikti strauja, avantūristiska, viņu sajūsmīna ieroči, un atšķirībā no palēnā Ritvara viņš viegli aizmirst morāles normas.

Romānā ir parādīta iedzīvotāju ignorānce pret likumiem, tos pārkāpj bankas un policijas darbinieki, rūpnīcas vadītāji un ģimenes locekļi, likumus apiet draudzības, pateicības, miļā miera, slinkuma, apātijas un mantkārības vārdā. Spilgti notēlota sabiedrības daļas pašstaisnā pārliecība, ka tikai kādu citu – bankas, konkurentu vai nelaimīgu notikumu sakritības – dēļ tā nav kļuvusi bagāta. Krīze ir īstais laiks, lai netaisnību novērstu, turklāt šādi uzskati mājā visos sabiedrības slāņos: no zviedru bankas nozīmīgas nodaļas vadītāja līdz 90. gadu bandītu grupas vadonim. Sociālās vides un tās psiholoģijas tēlojums ir romāna lielākā veiksmē.

Romāna otra veiksmē ir galvenā varoņa Ritvara raksturs, tekstu iespējams interpretēt kā vīrieša pieaugšanas stāstu. Ritvars ir parasts latviešu puisis, kam dzīvē vienmēr kaut kas nav sanācis, studijas pametis, armiju, kur gribējis atrasties, dabūjis atstāt, jo kopā ar Sergeju piedzēries starptautiskā misijā, aizbraucis uz Angliju, tur, ko nopelnījis, to notērējis. Romānā Ritvaram tiek piedāvātas nepārtrauktas izvēles iespējas, atklāts, cik viegli ir pārkāpt dažādas robežas un padoties kārdinājumam. Pienāk brīdis, kad Ritvars saprot, ka par slepkavības līdzdalībnieku kļūt viņš negrib un nespēj. Ritvara lēmums un uzņēmēja nepakļaušanās noziedznieku grupai saasina kriminālo intrigu, un romānā atrodas vieta nodevībai, atreibībai, sprādzienam, vajāšanai, ievainojumiem un nāvei. Ritvara izvēles balsti ir ģimene, armijas pieredze un patriotisma jūtas, mīlestība. Vīrieša pieaugšana autora skatījumā ir spēja uzņemties atbildību ne tikai par ģimeni, bet arī par savu rīcību.

Latviešu literatūrā pašlaik dominē vēsturiskā, biogrāfiskā un fantāzijas proza. Bukša darbs iekļaujas latviešu literatūras tradīcijā – ar kriminālromāna palīdzību atklāt sociālo vidi, un romāns *Parādu piedzinēji* aizpilda arī sociālas ievirzes tagadnes romāna tukšo nišu mūsu prozā. ■

Sabiedrības viedoklis: negribīgi un neērti?

Vai jautājums par padomju laika pieredzes izvērtējumu mūsu sabiedrībai joprojām ir aktuāls?

Sarunas dalībnieki:
Ainārs Bambals,
Dr. hist., Latvijas Nacionālais arhīvs;
Daina Bleiere,
Dr. hist., Rīgas Stradiņa universitāte;
Ritvars Jansons,
Dr. hist., Saeimas deputāts;
Inta Stabulniece,
pensionēta prokurore, 1992.—1995. gadā vadīja LR AP izveidotās Totalitāro režīmu noziegumu izmeklēšanas komisijas izmeklēšanas daļu;
Gints Zelmenis,
Dr. hist., Latvijas Nacionālais arhīvs,
Jānis Vādonts,
Domuzīmes redaktors.
Sarunu vada
Eduards Liniņš, Latvijas radio, publicists.

Eduards Liniņš. Runājot par arhīva materiāliem, kuri kalpo par avotu padomju represīvo iestāžu darbības zinātniskai izpētei, — cik daudz to ir, un kur tie atrodas?

Ainārs Bambals. Nav taisnība tiem, kuri apgalvo, ka viss ir iznīcināts, sadedzināts vai aizvests uz Krieviju. Latvijā ir palicis ļoti liels dokumentu apjoms. 1991. gadā pēc augusta puča, kad Latvijas teritorijā tika apturēta Valsts drošības komitejas, vēlāk arī kompartijas darbība, šis «mantojums» tika sadalīts. Latvijas Valsts arhīvs saņēma t.s. vēsturisko daļu — pamatā krimināllietas, izsūtīto lietas, vēl vairāku mazāku fondu lietas; pavisam vairāk nekā 600 000 glabājamo vienību. Augstākās Padomes izveidotā izmeklēšanas komisija sākumā pārņēma VDK operatīvās lietas, arī t.s. čekas maisus — VDK aģentu kartotēku, kā arī mazākus dokumentu kompleksus. Iekšlietu ministrija Policijas akadēmijas vajadzībām pārņēma VDK bibliotēku, apmēram 9000 vienību — dažādas grāmatas, vietējos un citu PSRS republiku preses izdevumus, instrukcijas un citus iekšējās lietošanas materiālus. Drošības policija un citas mūsu topošās likumsargu struktūras pārņēma aģentu lietas, operatīvā darba materiālus, arī dokumentus, kas saistījās ar dažādām smalkām VDK tehnoloģijām, par ko šodien ikviens var izlasīt internetā, bet kas toreiz vēl skaitījās slepenas.

Ritvars Jansons. Drošības dienesti pārņēma tā laika VDK mācību grāmatas, tāpat arī uz šejieni nosūtītās PSRS VDK pavēļu kopijas; tās pašlaik ir arī Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra (SAB TSDC) rīcībā. Tagad šāda rakstura dokumentiem jau ir vispārpieejamības statuss, un Krievijā, Lietuvā, tagad arī Ukrainā tādus publicē. Arī Latvijā tie būtu publicējami un nododami vēsturniekiem analizēšanai. Tāpēc nepareizi ir domāt, ka visai informācijai, kas atrodas TSDC, ir ierobežota pieejamība. Bet, kā uzskata SAB direktors Jānis Maizītis, joprojām ierobežotas pieejas statusā jāpaliek VDK aģentu kartotēkai ar aptuveni 4500 aģentu vārdiem, segvārdiem, kā arī daļai no VDK elektroniskās datubāzes *Delta*, kas dod iespēju atšifrēt konkrētu aģentu vārdus un uzvārdus. *Delta* satur informāciju par 63 000 cilvēku vārdus — tie visi nav VDK informatori, bet visi tie, kuri tādu vai citādu iemeslu dēļ šajos ziņojumos ir pieminēti. Šajā datubāzē ir aģentu ziņojumu kopsavilkumi, kuri saglabājušies Latvijā. Aģenti ziņoja operatīvajam darbiniekam, tas sastādīja kopsavilkumus un ievadīja elektroniskajā datubāzē. Šo informāciju savās publikācijās žurnālā *Latvijas Vēsture* ļoti labi ir izmantojis Indulis Zālīte, analizējot tās darbības sfēras, kuras VDK izvērsa Latvijā, proti, kādas sociālās grupas, kādas personas tika kontrolētas un kādā veidā, kuras sabiedrības grupas izrādīja pretestību režīmam un kā. Var uzzināt ļoti daudz informācijas, sākot no 70. gadiem, beidzot ar 1991. gada barikāžu laika notikumiem. Atcerēsimies, ka LPSR VDK strādāja līdz pat 1991. gadam, starp citu, sniedzot informāciju arī Latvijas Republikas Ministru Padomei. Tātad šī informācija pētniecībā jau ir izmantota un nav slepena.

Problēma ir tā, ka gan Indulis Zālīte, gan Aldis Bergmanis un es, strādājot TSDC, publicējam pētnieciskus rakstus žurnālā *Latvijas Vēsture* un Vēsturnieku komisijas rakstos, diemžēl plašāku sabiedrību šī informācija nesasniedza. Varbūt tāpēc tagad tik maz ir zināms par tiem VDK dokumentu pētniecības rezultātiem, kādi jau ir. Tādēļ ir vērts pieminēt internetā brīvi lejupielādējamu izdevumu *VDK/PostScriptum 2015*, kur apkopots Latvijas vēsturnieku līdzšinējais devums tēmas izpētē. Aplūkojam izcilāko piemēru Vāciju, kur, protams, ir cits resursu un cilvēku apjoms, tur ir regulāras publikācijas, sabiedrības informēšanas kampaņas. Tepat blakus labāks, mūsu situācijai vairāk atbilstošs piemērs: Lietuvas Genocīda un pretošanās izpētes centrs (GPIC) — regulārs žurnāls, pārskatāma mājaslapa, pat vairākas mājaslapas, kurās viņi izvieto VDK dokumentus. Tā mums līdz šim pietrūcis.

Sensitīvie dati

Gints Zelmenis. Runājot par arhīvā glabātajām VDK krimināllietām, jāņem vērā, ka pastāv Arhī-

Sakiet, kā padomju laika dokumenti pēc 25 gadiem pēkšņi var izrādīties slepeni?

vu likuma 13. pants, kurā skaidri ierakstīts, kāda veida arhīva dokumentiem ir ierobežota pieejamība, un viens no ierobežojumiem ir dokumentiem ar sensitīviem personas datiem. VDK, vācot materiālus krimināllietai, piemēram, par kādu no t.s. disidentiem, vāca jebko – par privāto dzīvi, veselības stāvokli, un tieši tādēļ šis krimināllietas nedod pētīt kuram katram. Pieklūt var tikai zinātnieki ar akadēmiskiem grādiem un studenti ar attiecīgām mācību iestādes atļaujām.

A. B. Pagājušā gada 28. aprīlī *Delfos* publicēja rakstu, kur visu šo situāciju aplūkoju. Fizisko personu datu pieejamību regulē gan Arhīvu likums, gan Eiropas regula, gan Fizisko personu datu aizsardzības likums. Problēma ir tā, ka visos padomju laika valsts iestāžu dokumentos ir t.s. kadru daļas – personāla uzskaites sistēmas anketas, kurās cilvēks tiek pamatīgi aprakstīts. Ir raksturojumi, ir tā laika iestāžu iekšējās izmeklēšanas materiāli. Tur ir dati par personas veselību, darbību partijā, finanšu stāvokli, seksuālo orientāciju, tautību, ticību, rasi – tie visi ir uzskatāmi par sensitīviem.

Daina Bleiere. Mani mulšina tas, ka, tagad pētot kompartijas nomenklatūras pārstāvju biogrāfijas, uz visiem šiem datiem – partijas piederību, tautību, karjeras gaitām – it kā attiecas šis likums. Kāda pētniecība tad vispār ir iespējama? Laika ierobežojums ir 30 gadu pēc personas nāves. Tātad dati par tiem, kuri aktīvi darbojās 70.–80. gados, nav izmantojami, pat ja par viņiem rakstīts padomju laika enciklopēdijās. Piemēram, tautība – ļoti svarīgs moments, analizējot kadru sastāvu.

E. L. Tātad – cik lielā mērā šie likumiskie ierobežojumi kavē izpēti?

D. B. Cik sapratu, šī likumdošana ir domāta attiecībā uz tagadējo situāciju. Nekur isti skaidri nav noteikts, kā ir ar šādu datu izmantošanu vēstures pētījumos. Papētīju arī citu valstu pieredzi, piemēram, Vāciju, kur ir līdzīgas problēmas. Pētniecība jau notiek, bet es īsti nesaprotu, kāda ir tā tiesiskā bāze. Runa nav par dokumentu slepenību, neesmu pamanījusi, ka kaut kādi materiāli būtu atkal noslepenoti, bet gan par to, ka likumā nav skaidri noteikts, vai tajā minētie ierobežojumi par sensitīvajiem personas datiem attiecas uz pētniecību.

R. J. Tas ir neapgūts lauciņš – Latvijā neviens nav uzdevis jautājumu, kā darīt pētniekiem. Attiecībā uz TSDC dokumentiem joprojām spēkā ir MK noteikumi par TSDC dokumentu izmantošanu, un, stingri ievērojot likuma burtu šajos noteikumos, zinātniekiem nevajadzētu būt problēmām pētīt aģentūras kartotēku un datubāzi *Delta*. Drīzāk ir runa par tehnisko nodrošinājumu, par to, kur pētīt. Fiziski šie materiāli glabājas SAB, kas nav piemērota vieta, lai tur notiktu zinātniskā izpēte. Datubāze *Delta* būtu jādublē, pie tam atdalot tur esošo sensitīvo informāciju – tehniski un finansiāli tas ir iespē-

jams VDK darbības zinātniskās izpētes komisijas (VDK DZIK) budžeta – 250 000 eiro gadā – ietvaros. Lai šis mehānisms iedarbotos, vajadzīga politiskā griba, kas to līdz šim ir bremsējusi. Teikt, ka viss ir noslepenots, – tā nav!

A. B. 25 gadu garumā ir politiska nevēlēšanās šos «maiusus» izpētīt. 25 gadu laikā tiek veiktas manipulācijas, bet nav tās labās gribas.

Mūsu laikos visu ir ērti «norakstīt» ar tēzi: «Naudas nav vai ir tik, cik ir.» Bet ir lietas, kas jāatrisina neatkarīgi no naudas daudzuma. Ir svarīgi vienoties par principiem. Viss pētniecības jautājums arī buksē tāpēc, ka nav vienošanās par principiem. Iestrādes ir. Vēsturnieku komisijas rakstu 28 sējumi, kas kopš 1998. gada ir sastrādāti, balstīti uz to dokumentu masu, kas atrodas Nacionālajā arhīvā – kompartijas arhīva dokumentiem, manīs piesauktajiem čekas dokumentiem – nacionālo partizānu, kolaborantu lietām. To darbu ir darījuši profesionāli vēsturnieki. Pašlaik likumdevēji mēģina likumus pagriezt tā, lai pasargātu no pētniekiem to daļu, kas glabājas TSDC; lai to nodalītu no tās daļas, kas glabājas pie mums. Notiek manipulācijas, aizbildinoties, piemēram, ar Fizisko personu datu aizsardzības likumu.

Rekords gumijas stiepšanā

E. L. Vai tas, kas ar VDK zinātniskās izpētes komisiju notika tās pirmā pastāvēšanas gada laikā, arī ir uzlūkojams kā daļa no manipulācijām, apzinātas procesa bremsēšanas? Esmu dzirdējis arī viedokli, ka tā vienkārši ir «subjektīva neveiksme».

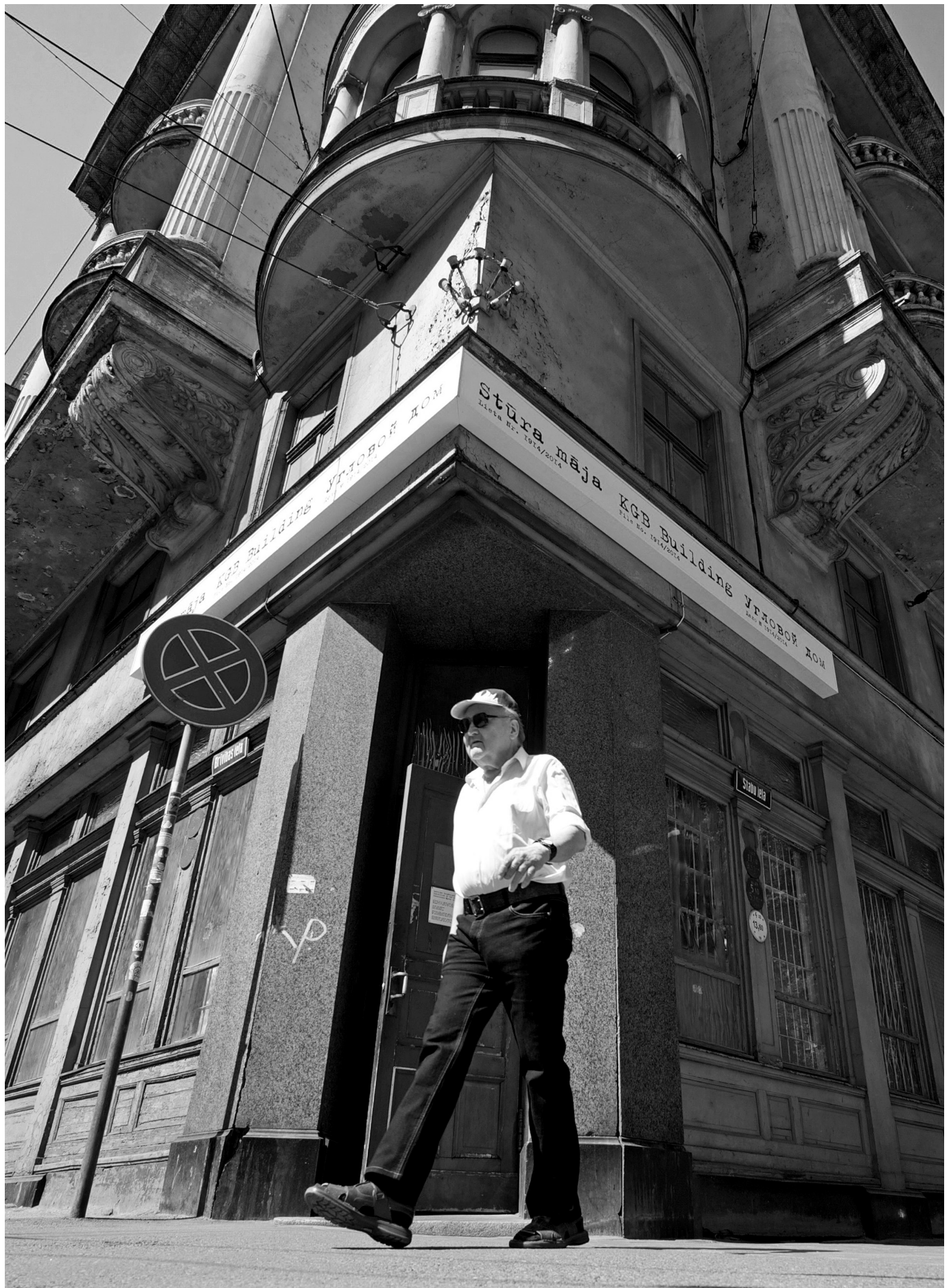
R. J. Es pirmajā vietā liktu vārdu «neieinteresētība». Šī komisijas svaidīšana no vienas ministrijas uz otru, budžeta nenodrošināšana – it kā jau šiem soļiem ir kāds pamatojums, bet rezultātā var secināt, ka nav bijis intereses. Kad vajadzēja sakārtot likumdošanu par mājlopu kaušanu vai zivju ražotājiem kompensēt zaudējumus Krievijas tirgus situācijas dēļ, to izdarīja momentā, divos lasījumos. Šis neviena politiskā spēka uztverē nav bijis prioritārs jautājums, līdz ar to tagad, budžeta gada vidū, izpētes komisijai paredzētais budžets joprojām nav nonācis pie komisijas pētniekiem. [Saruna notiek 17. jūlijā – red.]

D. B. Gadu pēc tam, kad tas viss sākās!

R. J. Augustā aprit gads, kopš sākās, bet pirms tam jau vēl bija laiks, kas pagāja, kamēr likumā tika iedabūti grozījumi, lai tas varētu sākties.

D. B. Savā ziņā rekords gumijas stiepšanā.

Jānis Vādots. Viens ir tas, ko jau pieminēja Ainārs, – kā viss ir ticis organizēts, un ar ko un cik lielā mērā Latvijas situācija atšķiras no tā, kā šis lietas pēc totalitārisma sabrukuma tika risinātas gan Vācijā, gan bijušajās sociālisma valstīs, gan pat Lietuvā un Igaunijā. Bet jautājums, kas man nāk prātā: ja konstatējam, ka tiem, no kuriem tas institucionāli ir atkarīgs, trūkst politis-

Ja 90. gados politiķiem būtu bijusi vēlēšanās uzzināt patiesību, tad uz tiesu būtu nosūtītas vismaz 20 lietas...

kās gribas, tad – kāda ir sabiedrības vairākuma attieksme pret šo jautājumu? Tas var būt vairāk vai mazāk neizdevīgi konkrētām politiskajām partijām vai konkrētiem politiķiem, bet neviennozīmīga ir arī sabiedrības attieksme un prasības šajā jautājumā.

Civilizēts risinājums

A. B. Tieši tā! Un, kamēr būs iespēja manipulēt ar terminiem, definīcijām, tikmēr tā notiks. Latvijas gadījums ir unikāls!

Austrumeiropā tas ir atrisināts civilizēti: tur ir likumā formulēts, un ir politiskā padome, kas vada attiecīgo totalitārā režīma izpēti institūciju – vai tas būtu *USTR* Čehijā vai *IPN* Polijā, vai *COMDOS* Bulgārijā¹. Visa šī darbība ir reglamentēta institūciju nolikumos, nacionālajā likumdošanā. Latvijā 25 gadu garumā notiek manevrēšana, manipulācijas.

Inta Stabulniece. Padomju režīma noziegumu apzināšana un izvērtēšana tika sākta vienlaikus ar Latvijas valsts neatkarības atjaunošanu. 1991. gada 13. jūnijā Rīgā notika zinātniskā konference *Komunistiskā totalitārisma un genocīda prakse Latvijā*. Konference pēc akadēmiķa Jāņa Stradiņa ierosinājuma pieņēma rezolūciju, aicinot Latvijas Republikas Augstāko Padomi izveidot Dokumentācijas centru komunistiskā totalitārisma seku apzināšanai un ierosināja veikt komunistiskā totalitārisma izdarīto noziegumu un Latvijas Komunistiskās partijas darbības izmeklēšanu. Šī rezolūcija kļuva par pamatu Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1991. gada 23. augusta lēmumam, ar kuru tika izbeigta LKP darbība.

A. B. Paanalizējot hronoloģiju, kā notika dokumentu sadalīšana 1993. gadā, sakiet, kā padomju laika dokumenti pēc 25 gadiem pēkšņi var izrādīties slepeni? Tas ir šo politisko manipulāciju subjekts un tāds paliks, kamēr nebūs politiskā izlīguma. Man kolēģi ir stāstījuši, kā Bulgārijā, Rumānijā, Slovēnijā deputāti parlamentā šī jautājuma dēļ pat ir kāvušies, tomēr tas ir ticis izdiskutēts, un tagad pret pagātnes mantojumu ir civilizēta attieksme! Ir pagājuši 25 gadi, Latvijā ir nomainījusies paaudze. Vai atlikšim uz vēl vienu paaudzi, varbūt uz piecām paaudzēm?!

R. J. Ne Bulgārija, ne Slovākija nav tie labākie piemēri, kur viss būtu izdiskutēts, un Latvija, manuprāt, neatpaliek ne pētīšanā, ne izdiskutēšanā.

A. B. Minētajās valstīs nemēģina veikt manipulācijas. Tur ir politiskā padome, reglaments, un visi pēc tā arī darbojas – vienalga, vai tie ir bijušie komunisti, sociālisti vai konservatīvie. Ir strikti reglamentēts uzraudzības mehānisms – Latvijā tāda nav! Nav politiskā konsensa, ka šo «cepurī», «jumta organizāciju» vajag.

R. J. Būtībā visās Austrumeiropas zemēs ir vienošanās par to, ka nepieciešams institūts.

Taču institūcijas izveide vien nebūt neaplicina procesa politisku neatkarību. Totalitāro režīmu izpēti institūta Čehijā koncentrēti bijušie Čehoslovākijas drošības dienesta dokumenti, un, kā liecina šī institūta pieredze, politiskās izmaiņas valstī var krasi ietekmēt šādu institūtu darbību. Pēc attiecīgas valdības nomaņas institūts pārlika akcentu no komunisma izpēti uz nacistiskā izpēti, tika pārtraukts materiālu digitalizācijas process. Vienošanās par to, ka valstī ir viena institūcija, kas ar to nodarbojas, protams, ir solis uz priekšu. Tomēr postkomunistiskajās sabiedrībās ir jāreķinās ar pastāvošo izpratnes trūkumu, un, kamēr šīs lietas nebūs izrunātas, būs arī politiskā iejaukšanās. Par to liecina Čehijas piemērs, arī Slovākija, Bulgārija nekur daudz tālāk nav tikušas. Neraudāsim, ka mēs Latvijā esam absolūti pēdējie! Uz šī fona mēs gan savā pētniecībā, gan pagātnes pārvarēšanā esam kaut kur pa vidu.

A. B. Vācijā process ir jau noslēdzies. Viņi šogad savu darbinieku skaitu ir samazinājuši no 3600 darbiniekiem uz 1600.

R. J. Ne jau darbinieku skaitā, bet gan sabiedrības informēšanā ir galvenā doma! Vācijā process veiksmīgi turpinās.

Sabiedrības vairākuma viedoklis

I. S. Es uzskatu, ka Latvijas tautai jāzina savi kangari. Ja 90. gados politiķiem būtu bijusi vēlēšanās uzzināt patiesību, tad uz tiesu būtu nosūtītas vismaz 20 lietas... Man bezgala žēl, ka tas tika salaists dēļ, bez šaubām, apzināti. Savulaik biju pārliecināts, ka dabūsim tos «kraukļus» uz tiesu. Nevar slepkavot simtiem cilvēku un nesaņemt par to sodu. Viens otrs pat bija lepns par to, ko darijis. Būtībā tiem cilvēkiem, kas bija atbildīgi par padomju režīma izdarītajiem noziegumiem pret cilvēci, ļāva nomirt bez tiesas, tā kavējot patiesības noskaidrošanu. Turklāt nacionālo partizānu apkarošana vispār netika izmeklēta, neviens no t.s. iznīcinātajiem netika saukts pie atbildības.

Latvijas kompartijas «zieds», bijušie funkcionāri, kas darbojās politikā kopš valsts neatkarības atjaunošanas, nevēlējās pieļaut, ka izmeklēšana notiktu pret viņiem pašiem un viņu bijušajiem maizes devējiem. Acīmredzot tika doti norādījumi ģenerālprokuroram no Saeimas un no *Latvijas ceļa* valdības, un tas viss tika nolikts uz bremsēm. Nebija nekādu kontroles mehānismu, Saeima tolaik nelika atskaitīties par darbu nedz ģenerālprokuroram Jānim Skrastiņam, nedz arī prokuroram, bijušajam padomju darbiniekam kadru jautājumos Visvaldim Strēlim, kas uzraudzīja mūsu izmeklēšanas nodaļas darbu, tāpat kā agrāk kontrolēja tālbraucēju zvejnieku iespējas doties ārpus Latvijas PSR. Ja nav politiskās gribas noskaidrot patiesību par pagātni, tad nav arī pārējā.

J. V. Jautājums tomēr ir par sabiedrības attiek-

Vai sabiedrība ir gatava izvērtēt, piemēram, radošās inteliģences lomu padomju sistēmā, kas noteikti bija duāla?

smi kopumā, un man tas šķiet ļoti sarežģīts. Viena puse ir politiskais tirgus jeb politiskās manipulācijas. Un politiķu ietekme uz sabiedrisko domu. Bet otra — spiediens, kuru sabiedrība izdara uz politiķiem. Viena no mūsu lielajām problēmām ir tā, ka gan politiķu, gan sabiedrības līmenī pietrūkst gribas atbrīvoties no padomju laika kultūras. To izvērtēt, pārskatīt, definēt, kas notika, kādas bija attiecības. Mēs esam diezgan labi noskaidrojuši, kas notika Maskavas un Rīgas attiecībās, kādas bija ietekmes, bet ļoti maz esam runājuši par to, kādas bija, teiksim, latvieša attiecības ar varu tepat Latvijā, kādi bija motivācijas un sadarbības mehānismi. Un divaina ir mazā sabiedrības interese par šiem jautājumiem, jo šī struktūra taču caurauza visu mūsu sabiedrību un mēs joprojām esam tās ietekmēti ja ne tieši, tad pastarpināti. 1991. gadā mēs it kā aizvērām durvis un par to vairs nerunājam. Kāpēc? Manuprāt, iemesli ir mūsu sabiedrībai ne sevišķi glaimojoši. Pirmkārt, tā ir atziņa, ka visi nebijām nekādi okupētie un apspiestie. Šodien zinām, ka lielu ļaunumu nodarīja t.s. centigie — tie, kas labprāt izdabāja, kuriem attiecības ar šo varu bija tā vai citādi izdevīgas. Es domāju, šie VDK materiāli ir jāvērtē ļoti plašā kontekstā, un tikai tā varam attīstīt nepieciešamo dialogu. Runājot par pētniecību — jā, daudz ir izdarīts, un to var virzīt tālāk, piešķirot finansējumu. Bet tas neatrisina sabiedrības viedokļa jautājumu. Un, ja gribam izvērtēt, kādi bija šie morālie vai amorālie lēmumi, tad mums jābūt sabiedrībai, kas ir tiesīga par to diskutēt. Bet mēs paši pašlaik atrodamies tādā vērtību relativismā, ka tas zināmā mērā rada jautājumus par šādām tiesībām! Pamats šai diskusijai, kas jūtams arī pašreizējā lustrācijas kustībā, ir vēlme atbrīvoties no totalitārisma kultūras, saprotot to ļoti plašā nozīmē.

R. J. Tur jau tā lieta, ka 90. gadu sākumā sabiedrības prasība bija — uzzināt, saukt pie atbildības. Tieši tāpēc tika pieņemts likums par VDK dokumentu izmatošanu, tieši tāpēc Ģenerālprokuratūrā tika izveidota Totalitāro režīmu noziegumu izmeklēšanas nodaļa, Augstākās Padomes totalitāro režīmu noziegumu izvērtēšanas komisija, kas vēlāk pārtapa par komisiju pie Tieslietu ministrijas. Tobrīd sabiedrības interese bija, jo viss vēl bija gana svaigā atmiņā, bija dzīvi daudzi represētie, kuri tagad jau miruši. Pēc tam sekoja vilšanās — apātija. Notiesāja, kā jau tika teikts, tikai dažus (manuprāt, tam ir objektīvi un subjektīvi iemesli, darbs būtu veselai konferencei, lai to izvērtētu), VDK dokumenti nonāca zinātniskajā aprītē, bet nenonāca pie plašas sabiedrības, un tagad jau valda diezgan liela apātija. Tomēr, ja sabiedrībai šis jautājums pilnīgi nebūtu aktuāls, mēs šodien šeit arī nesēdētu — un nebūtu arī to izmaiņu VDK dokumentu likumā, kuras ir pieņemtas. Sabiedrībai ir zināma interese uzzināt, taču es šaubos, vai sabiedrība caur šo

izzināšanu ir pilnībā gatava atnest padomju mantojumu.

J. V. Par interesi diezgan spilgti var pārliecināties, novērtējot literāros procesus. Runājot par Igauniju, tur piemēru, kas runā kaut vai par sadarbību ar VDK, var iedomāties uzreiz, piemēram, Jāna Kaplinska *Tā pati upe*. Latvijā varu iedomāties tikai kādus nenozīmīgus piemērus. Manuprāt, sabiedrība nevēlas runāt par neērām lietām.

R. J. Sabiedrību joprojām interesē vārdi un uzvārdi. Bija vai nebija stukačs? Bet — vai tā ir gatava izvērtēt, piemēram, radošās inteliģences, garīdzniecības lomu padomju sistēmā, kas noteikti bija duāla?

A. B. Tieši tā! Latvijā nav bijis nacionālā izlīguma. Mēs neesam pat problēmu konstatējuši, izvillojušies — kuri bija, kuri nebija kolaboracionisti. Neesam 25 gadus izspējuši šīs problēmas, un tāpēc mums ir slima sabiedrība. Mēs nevarēsim arī piedot, lai dzīvotu tālāk, kamēr nebūs izrunāts, izdiskutēts, kuri bija vienā un otrā pusē, kādi bija motīvi, kāpēc cilvēks sāka sadarboties ar režīmu.

J. V. Kaplinska *Tā pati upe* perfekti ilustrē sistēmu. Cilvēks, kurš tiek savervēts, nav nekāds nelietis, ar viņu viss ir kārtībā. Bet cilvēks tiek nostādīts situācijā, kurā viņš stājas konkrētajās attiecībās ar varu. Tas vedina domāt, ka šie mehānismi un situācijas bija dažādas, un tās prasa gudru skatījumu. Mēs parasti gribam nivelēt: vai nu stukači, vai disidenti; skatāmies tādos pretmetos.

R. J. Jau kuro reizi atkārtot, ka jāskata ir visa sistēma kopumā. Tā tika importēta no Padomju Savienības centra, tajā bija dažādi atbildības līmeņi, bija pavēles no Maskavas, bija pavēles no Rīgas, norādījumi no Komunistiskās partijas, bija VDK darbinieki, kuri informatoriem deva rīkojumus, kurus tie izpildīja. Lai saprastu notikušo, jāvērtē visa sistēma: kāpēc savervēja tieši to cilvēku, kāpēc viņš sniedza šo informāciju.

Ilgī un grūti

E. L. Nav nekā pārsteidzoša tajā, ka sabiedrība ļoti pakāpeniski nonāk pie vēlmes izanalizēt savu totalitāro pieredzi un tikt tai pāri, kam ir maz kopīga ar piesaukto 90. gadu vēlmi uzrādīt dažus vainīgos, lai visi pārējie var dzīvot laimīgi. Šogad Vācijā veidoju pāris raidījumus par nacisma seku pārvarēšanu, un priekšstats par to, ka 1945. gadā vāciešiem bija vēlšanās savu totalitāro pieredzi izanalizēt un pārvarēt, ir aplams. Tikai 60. gadu vidū Vācija sāka savu nacisma pieredzi izvērtēt tajā veidā, kas ir devis tagad redzamo rezultātu, kad Vācija ir zināmā mērā paraugs šādai izvērtēšanai. Process bija ilgs un grūts. Piemēram, Berlīnes Brīvās universitātes profesors Johens Štāts man pastāstīja interesantu faktu: 1961. gadā šīs Rietumbērnās universitātes studenti izveidoja izstādi ar

Pieņemu, ka arī pie mums 90. gadu sākumā bija bailes, ka sāksies raganu medības

nosaukumu *Asiņainie tiesneši* — par tiesnešiem un prokuroriem, kuri joprojām strādāja Rietumvācijas tieslietu sistēmā, bet pirms 1945. gada bija darbojušies nacistu justīcijā un pat bija atbildīgi par nāves spriedumiem. Studenti bija savākuši informāciju par šiem cilvēkiem, arī no Austrumvācijas, apkopojusi šo cilvēku lietas. Sākotnēji universitātes rektors izstādi aizliedza. Tikai pēc tam, kad to atklāja Frankfurtē pie Mainas, kad tā ceļoja pa vairākām Rietumvācijas pilsētām, to pēc trim gadiem parādīja arī Brīvajā universitātē, jo universitātei bija jauns rektors, kurš nacistu laikā bija atradies trimdā.

J. V. Mūsu situācijai tomēr vajadzēja būt vienkāršākai, jo Vācijā nacistu režīms bija pašu izveidots, bet mums to bija uzspieduši no ārpus.

G. Z. Mūsu situācija ir tieši tāda pati, jo tiesneši, kuri vēl 80. gados par «pretpadomju agitāciju un propagandu» sēdināja aiz restēm uz ilgiem gadiem, pēc neatkarības atgūšanas ne tikai turpināja strādāt tiesās, bet universitātē kā profesori mācīt studentus!

D. B. Vācijā tā sākotnēji bija tikai no augšas uzspiestā prasība «denacificēties» — tiesāt vainīgos, likvidēt organizācijas, bet reāla pagātnes pārvērtēšana sākās tikai 60. gadu vidū, kad šī prasība nobrieda pašā sabiedrībā — kad bērni un mazbērni sāka prasīt vecākiem un vecvecākiem: «Kas tas īsti bija? Ko jūs toreiz darijāt?» Un tas bija visai sarežģīti un sāpīgi. Pieņemu, ka arī pie mums 90. gadu sākumā bija bailes, ka sāksies raganu medības. Bet lielākā daļa cilvēku jau uzskatīja: «Es jau neko, es ar sistēmu neesmu saistīts, vai arī biju tikai maza skrūvīte un pildīju pavēles, bet savā sirdī vienmēr biju par brīvu Latviju.» Varbūt tagad jau briesmīga tāda vēlēšanās pārvērtēt pagātni, lai gan, manuprāt, joprojām vēl maza — tā joprojām reducējas uz atsevišķām kultūras personībām. Būtu kaut kādā mērā jāsāk ar sevi, taču joprojām ir vēlēšanās atgrūsties: «Jā, kaut kur bija sliktie, bet mēs bijām labie.» Vai arī otra galējība: «Visi bija vienādi slikti!»

Grūdiens jādod pašiem pētniekiem

J. V. Sabiedrībai galvenais būtu saprast, ka tas nav jautājums «mēs un viņi», bet gan «mēs». Nevis gaidīt, ka mums par «viņiem» kaut ko pateiks, bet nolikt spoguļi priekšā.

D. B. Tomēr — mēs varam runāt ilgi un dikti, bet, kamēr nav atbilstošas akadēmiskās bāzes, tā runāšana ir diezgan tukša. Pagaidām ir tik maz pētījumu, ka argumentēti ir grūti runāt.

A. B. Es domāju, ka Latvija kolaborācijas izvērtējumam nav gatava tieši tāpēc, ka «bijušie» vēl ir pie varas un diktēs, kā jādzīvo vēl nākamajos 25 gadus — ar «čekas maisiem» vai bez.

G. Z. Es gribētu precizēt — nevis Latvija nav gatava, bet politiķi nav tam gatavi. Cilvēki manā skatījumā būtu gatavi daudz vairāk ņemt preti informāciju.

E. L. Neesmu gan sevišķi drošs par sabiedrības gatavību, lai gan, no otras puses, raugos diezgan optimistiski — mēs pamazām esam nonākuši līdz punktam, kad sabiedrība nobriest tādai retrospektīvai pašanalīzei, un to nosauka vesels apstākļu komplekss. Ja nebūtu «Vācu ekonomiskā brīnuma» 50. gados un vācieši nedzīvotu labi, nebūtu zināmas pārticības un izjūtas, ka sabiedrība, kuru mēs būvējam, ir pareiza arī no ekonomiskā viedokļa, šāda izvērtēšana diezgan vai notiktu. Latvijas gadījumā sabiedrība diezgan mokoši, ar visiem ekonomiskajiem atkritieniem, nāk pie atziņas, ka šis sociālekonomiskais, tād arī politiskais modelis, kuru mēs apzīmējam kā «Rietumu demokrātija», ir pareizais. Tād ir vērts analizēt sevi un savu pagātni pēc šīs skalas. Tas, protams, būtu tāda laba vēlējuma līmenī, lai politiskā elite būtu tā, kas ved sabiedrību pie šīs atziņas.

D. B. Es tomēr teiktu — tā ir tieši Latvijai raksturīgā situācija, ka nav nopietnas institucionālās bāzes, ka tā vai cita virziena attīstība ir atkarīga no caursišanas spējas, no prasmes aktualizēt to vai citu problēmu. Nekad nav bijis skaidras konceptuālas pieejas — to vajag! Bet mūsu pārvaldes mehānisms laikam tā ir izstrādāts, ka šādi darbojas un citādi nespēj. It kā jau tika pieņemta koncepcija: tagad būs komisija, vispirms izpētīsim, tad publicēsim, bet viss atkal izskatās apstājies pie viena vai otra spējas kaut ko «izsist» sev par labu.

A. B. Neilgi pirms komisijas nodibināšanas 2014. gadā iniciatori no inteligences aprindām *Rīgas Mākslas telpā* sarīkoja diskusiju par kolaborāciju un tās izvērtēšanu. Es joprojām uzskatu, ka jāsāk inteliģencei, jo citi sabiedrības slāņi šai diskusijai nav gatavi.

E. L. Es arī domāju līdzīgi — ne uz īpašu sabiedrības spiedienu, ne uz politiķu entuziasmu nav ko cerēt, un pašiem pētniekiem būs jādod tas grūdiens, līdz ar citiem šajā procesā ieinteresētajiem, tajā skaitā žurnālistiem, kuri var to aktualizēt sabiedrībā. ■

¹USTR (*Ústav pro studium totalitárních režimů*)

— Totalitāro režīmu izpētes institūts; IPN (*Instytut Pamięci Narodowej*) — Nacionālās piemiņas institūts, COMDOS (*Комисията за разкриване на документите и за обявяване на принадлежност на български граждани към Държавна сигурност и разузнавателните служби на Българската народна армия*) — Dokumentu atslēpēšanas un Bulgārijas pilsoņu piederības Valsts drošības dienestam un Bulgārijas Tautas armijas izlūkdienestam deklarēšanas komisija.

Ingus Barovskis

Turēšanās pie patiesības

Par savu poētisko izcilību
Velga Krile (1945—1991)
samaksāja dārgi

Ingus Barovskis ir humanitāro zinātņu doktors. Zinātnisko interešu loks saistīts ar tradicionālo un mūsdienu kultūru. Publicēti raksti folkloristikā un literatūrzinātnē, sevišķu uzmanību pievēršot mitoloģijas simboliem un to funkcijām mūsdienu dzejā. Sarakstījis monogrāfiju *Mūsdienu mitoloģija, ko paredzēts izdot šā gada otrajā pusē. Strādā pie pētījuma par dzejnieces Velgas Kriles personību un dzeju.*

Latviešu literatūras kontekstā Velga Krile nenoliedzami ir viena no ievērojamākajām dzejniecēm. Šis varēja būt viņas septiņdesmitās jubilejas gads. Taču mūža gājums sakrīt ar padomju okupācijas režīma laiku Latvijā, kad vieni viņas laikabiedri kļuva par dedzīgiem komunistiem un rakstija varas prasībām atbilstošu dzeju, gozējās priekšplānā, otri ātri aplkusa pavisam, vēl citi nonāca konfliktā ar režīmu, jo viņu darbi neatbilda valdošā ideoloģiskā kanona noteikumiem.

Tēlaini izsakoties, Velgas Kriles dzīve tika aprakta totalitārā režīma smiltis. Smiltis nav nejausi izvēlēts salīdzinājums, tam ir plašāka simboliskā nozīme — galu galā, tās izvērtās par tukšnesi, kurā dzejniece, norobežojusies no sabiedrības, iekopa pati savu oāzi.

Cerīgs sākums

Krile pārstāv tos latviešu rakstniekus, kas sāk kā pilnvērtīgi padomju literatūras kanona pārstāvji (pirmais krājums *Dzeltenās palodzes* iznāk 1966. gadā), taču viņas sistēmā un novirzās no cēlā ideoloģiskās dzejas radīšanas darba un sāk rakstīt pavisam citādi. Varas attieksmei it kā trūkst konsekvences. Ko darīt ar šiem autoriem? Sodīt? Protams, taču uz cik ilgu laiku? Pāraudzina? Un ko tad, ja tie pāraudzinašanai nepadodas? Jāteic, režīma rīcībā gan ir labi attīstīts instrumentārijs šādu nepaklausīgu autoru ietekmēšanai.

Velgas Kriles literātes gaitas sākas sekmīgi, tālaika literatūras oficiālā granddāma Mirdza Ķempe par viņas darbiem jauno autoru seminārā izsakās atzinīgi, salīdzina pat ar Ojāru Vācieti. Ceļš uz krājumu un padomju literatūras pasauli jaunajai censonei ir vaļā. Tie turklāt ir dzejas ziedu laiki — padomju ideologi secinājuši, ka tieši dzejas žanrā vislabāk iespējams paust «pareizās» idejas un pāsniegt tās tautai viegli iegaumējamā veidā.

Literatūras kritikā Velga Krile dēvēta dažādi — gan par latviešu dzejas pelnrušķīti, gan par sava laika lielāko latviešu dzejniece. Un abi apgalvojumi ir patiesi, ja vienā kontekstā ietver dzeju, dzīvi un politisko sistēmu, kurai viņa spiesta pakļauties un kura mēģina pakļaut viņu. Paradoksāli, taču sava laika publiskās uzmanības lokā Velga Krile netiek iekļauta — iespējams, tā viņa tiek sodīta par pagātnē «pastrādāto», bet varbūt šī norobežošanās balstīta viņas personībā — Kriles liktenis ir vēl lielāks noslēpums nekā viņas dzeja.

Ģimenes pieredze

Vēl birstošo dzejnieces personību traumē totalitārās sistēmas sazarotais ietekmēšanas komplekss, sākot ar izsekošanu un beidzot ar psiholoģisku spīdzināšanu. Par Kriles ģimeni jau agrāk interesējušās represīvās iestādes¹: Velgas tēvs Edgars pēc kara ir Lugažu skolas direktors, taču viņa brālis karojis latviešu leģionā. Tēvu mēģina piespiest kļūt par čekas ziņotāju — pēc atsacīšanās sadarboties viņš zaudē savu pedagoga darbu, citu iztikas avotu atrast nav iespējams. Līdzīgā situācijā vēlāk nonāk arī Velga. No 1941. gada deportācijas ģimeni paglābj brīnums — Kriles mātesmāte republikas gados ir atbalstījusi kādu trūcīga kurpnieka meitu, kuras tēvs, kļūstot par izpildkomitejas priekšsēdētāju, izsvītro Krīļu ģimeni no izvedamo sarakstiem.

Lai arī mūsdienu literatūras kritika Kriles dzejā saskata fatālismu un nolemtību, šāda viņas dzejas uztvere tomēr ir šaura — Krile tieši apstiprina ticību dzīvei un cilvēcei, un individualitātei, neraugoties uz apstākļiem. Iespējams, tā balstās arī pašas ģimenes pieredzē.

Atskaita no ceturtā kursa

Laikā, kad iznāk 21 gadu vecās dzejnieces pirmais krājums, jau laistas klajā gan Vizmas Belševas, gan Ojāra Vācieša pirmās grāmatas un atzītas par jaunu, talantīgu padomju dzejnieku veikumiem. Belševas no pirmā krājuma vēlāk atsakās, Krile tāpat, nožēlojot, ka nav klausījusi Ķempes padomam nesteigties ar publikāciju, lai pēcāk nav kauns par klišejisku, standartizētu dzeju. Vērtējot literāro kvalitāti, *Dzeltenās palodzes* nav no tiem sliktākajiem darbiem. Tajā parādās Krīlei raksturīgās dzejas iezīmes, ko viņa pilnveido nākamajos krājumos.

Seko studiju gadi Rīgā, universitātes Filoloģijas fakultātē, un samilzt tās problēmas, kuras nosaka viņas tālāko likteni. Kriles dzejoļu publicēšanu periodikā pilnībā aizliedz, kad pagaist pirmajam krājumam raksturīgais optimisms. Velga savā garā joprojām ir revolucionāre, taču jau vilusies ideoloģiskajās «pareizībās» un vairs nerunā, neraksta atbilstoši tām.

Izveidojas konflikts ar Latvijas Valsts Universitātes vadību, un, par oficiālo iemeslu minot nenokārtotu politekonomijas eksāmenu, Krīli atskaita no ceturtā kursa. Uz atvadām viņai ne-

Velgas Kriles dzejas krājumi

Dzēltenās palodzes, 1966

Bērzi, 1976

Gaismēna, 1979

Es diennaktī esmu, 1982

Nepiekrāp mani, 1985

Uz zāles fona, 1989

Uz tā tālā ceļa, 1991

Sīkspārnis. Rekviēms, 1994

Vanagi, 1995

Debesu akrobāts, 1995

Skrien sarkans jaguārs, 2005

Ugunspuķe, aizmirstība, 2008

Kā mirdzošas būtnes,

2012

Lugu grāmata

Svētlaimīgo sala, 1999

ļauj pat sarīkot nelielu dzejas pēcpusdienu kuršabiedriem, toreizējais Vēstures un filoloģijas fakultātes dekāns Alberts Varšlavāns norāda, ka «Krili kā Hamletu uz šķēpiem neiznesīs».

Lūzums un saslimšana

No Rīgas jaunajai dzejniecei ir jāiziet, jo nav ne darba, ne dzīvesvietas. Viņa sāk strādāt Valkas novada kolhoza *Leņina ceļš* kultūras namā. Taču režīms nav aizmirsis Kriles «nodarījumus», sākas vajāšana. Kāds svešs vīrietis, iespējams, čekas darbinieks, sagaida Velgu pie darbavietas durvīm un stāsta: ja viņa brauks uz Rīgu, viņu acumirkli apcietinās, nemaz nevedīs uz čeku, bet tūlīt uz cietumu. Viņš arī paziņo, ka starp viņas draugiem esot nodevējs.

Psiholoģiskais terors ir iedarbīgs. Viņas māsa Antra Krile šo gadījumu uzskata par iespējamo māsas saslimšanas cēloni. Tad Velga nolemj izdarīt ko tādu, lai vismaz ir skaidrs, par ko jāsež cietumā. Atšķirībā no citiem 60. gadu jauniešiem, kuri sacer protestējošas skrejlapīņas un uzvelk virs namiem sarkanbaltsarkano karogu, viņa kopā ar Antru, apbruņojušās benzīna pudelēm, ierodas Sarkano strēlnieku laukumā Rīgā, kur reālā izmērā uzstādīts topošā Sarkano strēlnieku pieminekļa makets, to apļē un aizdedzina. Pieminekli paredzēts strēlniekiem, kurus tā pati padomju vara 30. gadu otrajā pusē Krievijā slepkavojusi, un tas ir Velgas protesta iemesls. No Antras stāstījuma izriet, ka brīdī, kad parādās melna mašīna, kurā viņas aicina iekāpt, jauniešiem izdodas aizbēgt, paslēpjoties kādā Vecrīgas pagalmā aiz atkritumu konteineriem.

25 gadu vecumā Velga psihiski saslimst, sāk dzirdēt balsis un nonāk Strenču psihiatriskajā slimnīcā. Pēc tam pasē par slimību tiek iespiests attiecīgs zīmogs, un šī iemesla dēļ grūti atrast pat vienkāršu darbu. No vienas puses, slimība Velgu izglābj no smagām nepatikšanām un atbildības par maketa dedzināšanu, no otras puses, sistēma veiksmīgi tiek no viņas vaļā, nostādot «nesamības» statusā, pat liedot iespēju nopelnīt izdzīvošanai. Bezcerība noved pat pie vairākkārtējiem mēģinājumiem aiziet no dzīves.

Vēlāk, kad Krile no provinces (provinces tāpat ir plaši izplatīts tēls viņas dzejā ar daudznozīmīgu simbolismu) atgriežas Rīgā, viņa strādā bibliotēkā (1972–1973) un izdevniecībā *Liesma* par koordinatori (1970 un 1973–1976). Atkal tiek pratināta, kārtējo reizi saņem draudus. Čekā viņai iesaka kļūt par ziņotāju, jo tikai tā iespējams «nesabojāt savu biogrāfiju pavisam». Velga Krile atsakās kļūt par ziņotāju. Savu lirisko «es» viņa nostāda savdabīgā pozīcijā: tas vienlaikus ir gan norobežojies no sabiedrības un cilvēces, gan akrobāts tirgus vidū un puļa izklaidētājs, tomēr cilvēces esībā dziļi iesaistīts tēls, kuru uztrauc iespējamā pasaules bojāeja kodolkara draudu ēnā, izzūdošās cilvēces un milestības rezultātā.

It kā ir, it kā nav

Tādu brīžu, kad Velga nespētu rakstīt, nemaz nav. Rakstīšana ir kā dārzs tukšnesī (vēl viens spilgts dzejas tēls, kura izcelsme saistāma ar pašas autoras dzīves realitāti), kurā viņa noslēpjas no skarbās pasaules un totalitārā režīma visu redzošās acs. Taču izdevniecības viņas grāmatas vairs nepieņem. Tālaika presē gan neatradīsim ne informāciju par Sarkano strēlnieku pieminekļa maketa nodedzināšanu, ne par Velgas Kriles dzeju – viss traucējošais tiek paslēpts no sabiedrības acīm.

Eksistence šādā nošķirtībā pašai dzejniecei rada šaubas – vai tiešām tas, ko viņa raksta, ir diletantisms? Ar pseidonīmu Aija Rotaļa Velga nosūta dzejoļus laikrakstam *Padomju Jaunatne*, uzdodot Ēvalda Valtera meitas Māras Valteres adresi. Avīzes redaktors tolaik ir dzejnieks Vitauts Lūdēns. Viņš sajūsmināts ierodas satikt talantīgo jauno autori.

Tātad, ja sāktu rakstīt citādi, t.i., pareizi, Velga varētu cerēt uz jaunu grāmatu...

Citādi Velga rakstīt nespēj, bet 1976. gadā pēc klusēšanas posma gandrīz 10 gadu garumā viņa atgriežas ar krājumu *Bērzi* (1976). Tā ir jauna Velga Krile, kura piecēlusies kā fēnikss no pelniem. Padomju sistēmas nodarītais līcis dzejniecei atīstīties paradoksālā virzienā, ietverot dzejā lielu daļu pasaules moderno strāvājumu un pārkausējot tos novatoriskā pieejā. Tiesa, politiskā cenzūra ir pietiekami spēcīga un brīvdomīgākos mēģinājumus no krājumiem izņem. Velga krājuma salikšanas laikā nestrīdas ar redaktoriem, kuri min dažādus iemeslus, sākot no ideoloģiskas neatbilstības līdz pārlietu lielam pesimismam un nesaprotamībai, tikai dod vietā jaunus dzejoļus. Tā ir gan laikmeta ieaudzīnāta pazemība, gan nevēlēšanās neko labot atbilstoši kanona prasībām.

Formāli Krili pārsvarā saista ar romantisma virzienu, un romantisms tolaik tiek uztverts gana neitrāli. Tāpēc dzejoļu krājumi tiek izdoti, bet lielu vērtību viņas dzejai nepiešķir. Sākot ar 1976. gadu, Velga Krile latviešu padomju dzejā it kā ir, it kā nav. Par viņu runā maz, lai gan atzinīgi, un plašos dzejas pasākumos viņa neparādās.

Filigrānais zemteksts

Diemžēl dzīve Rīgā gan sabojātās veselības, gan citu iemeslu dēļ ilgstoši nav iespējama, tāpēc Velgas mūža pēdējā desmitgade aizrit tajā pašā provincē, par kuru viņa raksta: «Mani nes provinces kapsētā aprakt.» Provincē viņai ir miers, dienas rit harmonijā ar dabu, tomēr vienlaikus viņas uztverē tā ir arī trimdas vieta. Kopš 1977. gada Krile algotu darbu vairs nestrādā. Sākumā milicija dzejnieci vājā par dikdienību, taču šī situācija atrisinās, jo viņu uzņem Rakstnieku savienībā.

Tikai izciliem un zemtekstu valodu labi pārzinošiem autoriem padomju režīms ļauj daļrādē neievērot kanona normas. Velgas Kriles dzejas zemteksts ir filigrāni izkopts. Taču, ja viņas mūžu

¹Raksta sagatavošanā izmantotas intervijas ar Velgas Kriles māsu Antru Krili un māti Brigitu Krili laika posmā no 2013. līdz 2015. gadam.

**Velga Krile savā istabā
Strautiņu mājās, Valkas
novadā. 20. gs.**

80. gadi. Fotogrāfs
nezināms. No Antras
Kriles privātā arhīva

Velga Krile

Kas ir brīvība? Vai es sieta pie sevis pašas?
Vai tas dienu tukšums vai mans, kas pussnaukā
grimst?

Nakts klusā burvestība uzliek mani uz naža,
Un nazis ir cilvēkmīlestība, kas mirusi — dzimst.
Jeb miris ir dzimis tūkstoš veidos no jauna?
Kas mūži? Mirkļi, kas zibsnīgā neziņā dzied,
Un gluži kā mīlestība, no kuras es izsmelta kau-
nos,

Mēs izsmelti tiekam, lai varētu atgriezties.
Vejš tumsā. Vīzdama naktsvijole smaržo.
Maigu melodiju uz nerviem spēlē miers.
Es alku tikai pusmalka no malka garšo —
Uz lūpām viņi, tikko jauna diena.

Dzerot gurdama, es pēc tuksneša slāpstu —
Izsmeltie tuksneša sausumā nakti rod.
Tagad ir nakts. Sausumā atgriežas sāpes.
Es, raudot aiz sāpēm, no tuksneša atgriežos.

Krile V. Bērzi. Rīga: *Liesma*, 1976, 59.—60. lpp.

skata laikmeta kontekstā, par šo ceļu uz poētisko
izcilību Krile ir dārgi maksājusi.

Pēc 1991. gada 31. augusta, kad dzejniece pati
aiziet no dzīves, klajā laisti seši dzejas krājumi.
Divi no tiem tādā sakārtojumā, kādu to bija ier-
cerējusi pati autore — iepriekšējos krājumos viņai
tas nebija ļauts. Vienu Krile savulaik bija izvēlē-
jusies nosaukt *Brīvības* vārdā, taču tas padomju
laikā izrādījās tabu jēdziens.

No mūsu atmiņas ātri dzied to mākslinieku,
rakstnieku vārdi, kuriem pieticis gribas un spēka
atteikties no pazemojošas sadarbības ar padomju
varu, jo par viņiem zinām daudz mazāk nekā par
režīma apoloģētiem. Jāatzīst, pēdējiem labvēlīgā-
kos apstākļos arī bija iespējas paveikt daudz vai-
rāk, tikai — par kādu cenu, un vai tas nenotika arī
uz laikabiedru rēķina?

Lasot Kriles dzeju ārpus viņas dzīves laika
konteksta, vien vāji nojaušams, kas veidojis viņas
pasaules uztveri un personību. Pirmais krājums
bibliotēkās reti atrodams, jo lielākoties izmests
kā nekvalitatīva padomju literatūras pārpalika.
Taču arī pārējie dzejas krājumi sabiedrībā diem-
žēl maz zināmi.

Velgas Kriles dzeju nav viegli lasīt. Tuvojoties
nāvei, dzejoļi kļūst gandrīz vai šamaniski, turē-
šanās pie patiesības, kas dominē viņas krājumos,
dažbrīd dursta ne tikai attiecīgajā laikā pastāvo-
šo totalitāro sistēmu, bet arī mūsdienu realitāti. ■

€

ir Interesanti par svarīgo katru ceturtdienu

Abonē žurnālu /r: www.irir.lv/abonesana, abonesana@ir.lv,
tālrunis : 67281588

Anda Rožukalne

Baltijas žurnālistu ierastā dubultdzīve

Pastāvīgas pretrunas starp profesionālo vērtību uztveri un reālo ikdienas praksi

Žurnālistikas profesionālās vērtības labāk glabāt ideālu statusā, tad tās var lolot, bet ikdienā pārkāpt. Tāds ir galvenais secinājums pēc Baltijas žurnālistu profesionālo vērtību pētījuma.

Kā pie tā nonācu? No februāra līdz maijam desmit braucienos šogad apmeklēju Viļņu un Tallinu, kur tikos ar redaktoriem, sūtīju viņiem aptaujas jautājumus un lasīju pētījumus par Baltijas medijiem.

Veicot pētījumu¹, vēlējos noskaidrot, kas mediju vidi satricinājušajos krīzes gados noticis ar mediju profesionāļiem, kā mainījies viņu skats uz žurnālistiku. Kas var būt vēl intriģējošāk – uzzināt, ko domā un kā vārdā strādā tie, kas mums visiem sniedz informāciju, par kuru domāt?

Spītīgi stabilās žurnālistikas vērtības

Žurnālistikā valdzinošākā man šķiet tās publiski neredzamā daļa. Tapšana. Process. Attiecības. Lēmumi. Informācija, kas nekad netiks publicēta, bet pasaka daudz vairāk nekā izskanējusi vai drukātā. Detaļas – tik unikālas, ka piepilda ar slēpenām zināšanām, jo parāda nevis kas un kāpēc, bet kā notikums, cilvēks, pieredze kļūst par publisku stāstu.

Kādas ir žurnālistu profesionālās vērtības? Normatīvais skatījums apvieno lielās jābūtības – žurnālistikai jāticē atklāt patiesību, nodrošināt viedokļu daudzveidību, kontrolēt sabiedrībai nozīmīgu institūciju darbību.

Žurnālistikas vērtības ir saistītas ar profesionālo ideoloģiju, kurā apkopoti uzskati par profesijas būtību. Marks Deuze (*Mark Deuze*) rakstā *Kas ir žurnālistika* (2005) nosauc piecas žurnālistikas vērtību grupas. Aktīvi vācot un izplatot informāciju, žurnālisti piedāvā sabiedrisku pakalpojumu. Žurnālistikas godīgumu un uzticamību nodrošina objektivitāte un neitralitāte. Žurnālistiem jābūt brīviem, neatkarīgiem un autonomiem. Žurnālistiku raksturo tūlītējība, jo svarīga ir aktualitāte. Visbeidzot, lai veiktu šos pienākumus, žurnālistikai ir svarīga profesionālā ētika.

Žurnālistika ir daudzveidīga: žurnālistu mērķi un lomas var būt atšķirīgas, bet tās visas apvieno profesionālā ētika un sabiedrības prasības pret žurnālistiku – uzdevums atklāt patiesību, būt precīziem, neitrāliem, objektīviem. Visi principi ir savstarpēji saistīti – patiesības atklāšana nav iespējama bez godīguma un precizitātes, arī objektivitātei nav iespējams pietuvoties bez neitrāla skatījuma un centieniem piedāvāt līdzsvarotu informāciju.

Gribu uzsvert vēl vienu profesionālu vērtību, kas saistīta ar žurnālistikas efektiem – tā ir spēja panākt sabiedrības attīstībai nepieciešamas pārmaiņas. Tā liecina par žurnālistikas spēku, no atspoguļotāja un diskusijas nodrošinātāja kļūstot par procesu ietekmētāju. Žurnālistikas iespējas mainīt amatpersonu rīcību, pieņemt vai nepieņemt likumus, ietekmēt sabiedrības uzskatus nenozīmē vienas pozīcijas aizstāvēšanu vai propagandu, bet neatlaidību, iedziļināšanos. Sabiedrības interesēs virzītu pārmaiņu un inovāciju atbalstīšana palīdz mediju profesionāļiem gūt gandarījumu un palielina sabiedrības uzticību tiem.

Kāpēc profesionālajām vērtībām ir nozīme? Bez tām nav saprotams, kāpēc vajadzīga žurnālistika. Ekonomiskās recesijas laiks bija ļoti svarīgs, lai saprastu, kas notiek ar žurnālistikas vērtībām.

«Atgriezies Rietumos» nav izdevies

Baltijas mediju vide pētījumos ir parādīta kā pastāvīgi mainīga, pakļauta ekonomiskās nestabilitātes un tehnoloģiju attīstības riskiem. To uzsver Aukse Balčītiene (*Auksē Balčytiene*) un Aušra Viņčuniene (*Aušra Vincūniene*) pētījumā *Baltic Media in Times of Change* (2012), raksturojot Baltijas mediju vidi kā heterogēnu un polarizētu. Katrs mediju segments tajā darbojas pēc sev zināmas loģikas. Baltijā vērojama augoša mediju un politikas komercializācija un mārketizācija, kas veicina pašcenzūru redakcijās un žurnālistu deprofesionalizāciju.

Baltijas valstu mediju sistēmas, ja tās salīdzina ar Rietumu tradīciju un mūsdienīgu pieredzi, neatbilst mediju un žurnālistikas funkcionēšanas standartmodeļiem. Uzreiz pēc neatkarības lološanas cerības ātri un bez lielām problēmām nokļūt *back to the West* nav piepildījušas, raksta Aukse Balčītiene.

Anda Rožukalne ir asociētā profesore Rīgas Stradiņa universitātes Komunikācijas fakultātē. Grāmatu *Kam pieder Latvijas mediji, Kas? Kur? Kāda? Mūsdienu mediju auditorija (2011)* un daudzu akadēmisku publikāciju autore. Piedalījusies Latvijas mediju politikas pamatnostādņu veidošanā. 2010. gadā ieguvusi doktora grādu mediju socioloģijā. Pētnieciskās intereses galvenokārt saistītas ar mediju efektiem un mediju sistēmu ietekmējošiem faktoriem. 2013. gadā ieguvusi maģistra grādu tiesību zinātnēs, specializējoties informācijas un komunikācijas tiesībās.

Latvijas žurnālistu profesionālo identitāti kā neskaidru un neatrastu diagnosticējusi Ilze Šulmane monogrāfijā *Neatrastās identitātes* (2012), uzsverot kopīgu profesionālo vērtību trūkumu. Žurnālisti vairāk piemērojas mediju īpašnieku politiskajai, nevis mediju biznesa vai profesionālajai loģikai.

Žurnālistikas profesionālais limenis Baltijas valstīs ir zems. Šis ir gandrīz vienīgais pētnieku secinājums, kas attiecināms uz trim Baltijas valstīm vienādā mērā. Lai gan atsevišķi mediji piedāvā augsta līmeņa žurnālistiku, Baltijā žurnālistikas kvalitāti ietekmē klientisms mediju profesionāļu un viņu avotu attiecībās, profesionālo un ētikas principu erozija.

Igaunijas pētnieki Urmass Loits (*Urmass Loit*) un Halliki Harro-Loita (*Halliki Harro-Loit*) runā par mazu mediju tirgu paradoksus: liberāla mediju politika var būt labvēlīga mediju biznesa attīstībai un veicināt preses brīvību, tomēr komerciālo vērtību dominēšana neizbēgami padara mediju saturu arvien lētāku. Tāpēc satura daudzveidība un žurnālistikas kvalitāte ir nestabila.

Ķerot kustīgos mērķus

Nesenā ekonomiskā recesija satricināja Baltijas mediju darbības pamatus. Pārmaiņas tika nodēvētas par tektoniskajām svārstībām, jo skāra visus mediju darbības sektorus un ikvienu mediju profesionāli. Šajā laikā paralēli norisinājās arī citi nozīmīgi procesi: pieauga interneta ietekme un mainījās auditorijas mediju lietojuma paradumi, dziļā krīzē nonāca drukātie mediji. Informācijas pārbaudītības apstākļos tika apšaubīta un atkal apstiprināta žurnālistikas nozīme, liekot žurnālistiem meklēt jaunus profesionālos paņēmienus. Mediju vidi izmainīja digitālās televīzijas projektu ieviešana Baltijā, sociālo mediju attīstība un mobilo tehnoloģiju izmantošana mediju lietojumā.

Sāpīgākā recesijas parādība bija reklāmas — mediju darbības ekonomiskā pamata — straujā samazināšanās. Pēc *TNS Latvia* datiem, 2009. gadā reklāmas tirgus Baltijā nokritās par 40%: Igaunijā — par 36%, Latvijā — par 46%, Lietuvā — par 39%. 2010. gadā tas samazinājās vēl par 7%. Reklāmas tirgus no dziļā kritiena atguvās ļoti lēni, tikai kopš 2011. gada tas vidēji aug par 4–6% gadā.

Lietuvā ekonomiskās krīzes laikā nozīmīgs notikums bija nodokļu atlaižu atcelšana preseī. Arī Igaunijā recesija satricināja salīdzinoši stabilo laikrakstu tirgu, taču šo pārmaiņu iemesls bija auditorijas mediju lietojuma izmaiņas.

Mediju ekonomikas izmaiņas rosināja arī citus procesus: mainījās mediju īpašnieki, saruka darba tirgus. Tomēr Latvijā attīstījās pētnieciskā žurnālistika, tika nodibināti vairāki mediju uzņēmumi, kuri piedāvā kvalitātes žurnālistiku. Pētnieciskās žurnālistikas uzplaukums nav vērojams

Lietuvā un Igaunijā, tur neiznāk tik daudz kultūras mediju un nav tāda izdevuma kā *Rīgas Laiks*.

Mediju darbības pretrunas Baltijas valstīs parāda auditorijas attieksme: atzīstot, ka medijus piepilda skandāli, lētai gaumei piemērots saturs, sabiedrības pārstāvji novērtē interesantu, iesaistošu un augstvērtīgu žurnālistiku.

Rietumeiropas valstīs žurnālistika ir salīdzinoši homogēna, turpretim Austrumeiropā tai raksturīgs straujš mainīgums un profesionālo pieeju neskaidrība. Te līdzās pastāv politiski ietekmēta, tendencioza žurnālistika un pārliecinoši mēģinājumi radīt augstvērtīgu saturu, saka Pēters Gross (*Peter Gross*) rakstā *Between Reality and Dream: Eastern European Media Transition, Transformation, Consolidation and Integration* (2004). Austrumeiropas mediju centienus piemēroties Rietumu standartiem viņš nosaucis par sekošanu kustīgam mērķim. Krīze uzrādīja, ka Baltijas žurnālistiem ir vismaz četri kustīgi mērķi: ekonomiskā izdzīvošana, profesionālisma nezaudēšana, tehnoloģiju apgūšana un auditorijas sasniegšana.

Fragmentēta auditorija un patērētājsabiedrībai raksturīgu mediju lietojums rada arvien individualizētākas, narcistiskākas sabiedrības, raksta Aukse Balčītiene. Apšaubāmas ir šādu sabiedrības pārstāvju spējas novērtēt strauji mainīgās realitātes notikumu patieso nozīmi.

Mūsu laika nelaimju saraksts

Pētījumā izmantoju divas datu vākšanas metodes: žurnālistu aptaujas un intervijas ar ietekmīgāko mediju redaktoriem. Respondentu atlase tika veikta pēc seriāla principa, izvēloties katrā valstī ietekmīgākos medijus.

Aptaujāto attieksme trijās Baltijas valstīs ir ļoti līdzīga, proti, būtiskākas ir tās profesionālās vērtības, kas nodrošina žurnālistikas objektivitāti un uzticamību. Precizitāti, patiesumu, balstīšanos uz faktiem, godīgumu un sabiedrības uzticību novērtē visaugstāk.

Ātrums uzskatāms par vērtību, kas vienlaikus aizrauj žurnālistus, piešķir viņu darbam ietekmi, bet palielina rutīnu, apdraud profesionālo kvalitāti un palielina izdegšanu. Ar ātrumu saistās *love/hate* izjūtas — to gan izbauda, gan ienīst.

Monika Garbačauskaite–Budriene, *Delfi.lt* galvenā redaktore: «Mums jābūt ātriem un labiem, nedrīkstam atļauties sliktu kvalitāti. Tā ir mūsu laika traģēdija, ka nav laika apdomāt, izpētīt un analizēt notikumus. Cenšamies to pārvarēt. Tāpēc žurnālistika ir kļuvusi emocionālāka. Mēs varam piespiest lasīt ziņu, ja tā ir svarīga un tajā ir emocijas, jābūt *wow!* faktoram. Nepiekrītu, ka cilvēkiem patīk negatīvas ziņas, tikpat populāras ir priecīgas un labas ziņas. Bet tām jābūt svarīgām un interesantām.»

Respondentiem nozīmīga ir arī žurnālistu autonomija un redakcionālā neatkarība. Pretrunīgi un ar šaubām uztvertas strīdīgākās žurnālistikas

Paradoksāli, bet pie izmainītajām vērtībām pieder arī valodas kvalitāte

Ilustrācija —
Jānis Rožukalns

vērtības — sabalansētība, objektivitāte un neitralitāte.

Paradoksāli, bet tās vērtības un ētikas principi, kas nostiprināti likumos, tiek vērtēti vispretrunīgāk. Atsaukšanās uz avotiem, avotu aizsardzība, bērnu tiesību un privātuma aizsardzība, izvairīšanās no plaģiāta nepieder pie svarīgākajām profesionālajām vērtībām.

Jānis Golbergs, laikraksta *Kursas Laiks* un portāla *Rekurzeme.lv* darbinieks: «Attieksme pret plaģiātu un ideju zagšanu interneta medijos ir nevēlīga. Kad vadīju portālu, iztiku ar atsaucēm, tomēr tā neglābjami ir cita darba zagšana, kas ir totāla un visaptveroša visos interneta medijos Latvijā. Tā kā strādāju reģionālā medijā, jo sevišķi izjūtu, ka mani darbi tiek izmantoti Rīgas medijos. Protams, pēc otrās zādzības pat pazūd atsauce uz mediju, kurā strādāju. Attiecībā uz bērnu tiesībām iznāk sagrēkot. Neviens nešķiro fotogrāfijas publiskās vietās, mēģinot izslēgt tās, kurās redzami bērni.»

Arī jautājumā par to, kā mainījušās žurnālistikas vērtības ekonomiskās krīzes laikā, visu Baltijas valstu žurnālistu uzskati kopumā ir līdzīgi. Lietuvas žurnālistu skatījumā pieaugusi precizitātes nozīme un balstīšanās uz faktiem. Latvijas žurnālisti uzsver, ka šīs vērtības nav mainījušās.

Aivars Reinaps (*Aivar Reinap*), *Postimees.ee* galvenais redaktors: «Krīzes laikā interneta mediji kļuva ietekmīgāki. Uzņēmums apvienoja avizes un portāla redakcijas, lai strādātu efektīvāk. Žurnālisti strādā abās platformās, bet interneta mediju saturs atšķiras, tas vairāk pakļauts interneta meklētāju algoritmam, jāstrādā daudz ātrāk. Pārpublicēšana un materiālu zagšana ir ļoti izplatīta, tā ir viegla un ērta, tu par to sāk domāt tikai tad, kad pats redzi, kur «aizgājis» tavs raksts.»

Žurnālisti skaidri novērtē galvenās tendences un spēj kritiski vērtēt parādības, kas samazina žurnālistikas kvalitāti. 80% no respondentiem novērojuši pieaugošu komercializāciju, 43% — stabilu vai pieaugošu politikas vai biznesa elites pārstāvju ietekmi uz žurnālistikas kvalitāti. Tirgus loģika liek žurnālistikai kļūt «dzeltenākai» (64%). Vairāk nekā puse aptaujāto domā, ka žurnālisti zaudē profesionālismu (53%). Daudz mazāk uzskata, ka žurnālisti kļūst profesionālāki (13%). Trīs ceturtdaļas (75%) piekrit, ka dzišanās pēc reitingiem un lietotāju klikšķiem padara žurnālistiku neprofesionālu.

Mariuss Jokubaitis, *Lrytas.lt* redaktors: «Daudziem žurnālistiem traucē, ka redzam, kuras ziņas ir vairāk lasītas. Vairs nespējam profesionāli novērtēt svarīgāko. Daļa kolēģu ietekmējas no datiem, viņi izvēlas tikai tās tēmas, par kurām ziņāms, ka tās būs lasītāko vidū. Tas samazina ziņu daudzveidību un kvalitāti. Mums ir arvien mazāk kompetentu un nopietnu ziņu.»

Atbilžu sniedzēji nav pārāk augstās domās par auditorijas prasībām un spēju novērtēt augstas kvalitātes žurnālistiku — 33% atzīst, ka auditorijas prasības padara žurnālistiku profesionālāku, bet 35% tam nepiekrīt. Aptaujātie žurnālisti nav optimisti attiecībā uz žurnālistikas potenciālu panākt pārmaiņas sabiedrībā — tikai 33% domā, ka šī tendence kļuvusi svarīgāka.

Mariuss Jokubaitis, *Lrytas.lt* redaktors: «Pirms krīzes strādāju pētnieciskajā žurnālā. Izdevējiem bija ļoti grūts laiks, šo žurnālu slēdza. Joprojām nevaram atļauties pētniecisko un analītisko žurnālistiku. Skaudīgi skatos uz *Re:Baltica* attīstību Latvijā.»

83% atzīst, ka žurnālisti lielākoties pārpublicē jau sagatavotu informāciju, arvien mazāk meklē oriģinālus materiālus. Analizējot žurnālistu attieksmi pret savu darbu, 64% domā, ka mediju profesionāli kļuvuši paviršāki un bezatbildīgāki, tomēr 31% tam nepiekrīt.

Asta Jelinskiene, Lietuvas žurnāla *Savaite* galvenā redaktore: «Žurnālisti arvien retāk māk savienot informācijas fragmentus, veidot kopsakaru, sliktāk izprot procesu nozīmi. Informācijas ir

Baltijā žurnālistikas kvalitāti ietekmē klientisms mediju profesionāļu un viņu avotu attiecībās, profesionālo un ētikas principu erozija

■ Anda Rožukalne

daudz, bet retais prot to savērt kopā kā krelles, kur tu redzi — jā, tas ir nozīmīgs raksts, kurā pateikts kas iepriekš nezināms.»

Vairāki intervētie žurnālisti uzsver, ka mainās interneta žurnālistika — kļūst profesionālāka un atbildīgāka.

Guna Gleizde, *Delfi.lv* žurnāliste: «Pēc pieredzes dažādos medijos secinu — žurnālisti neraksta sliktāk kā agrāk: stila un gramatikas kļūdas rodas, jo daļā tradicionālo mediju samazināts korektoru skaits. Bet interneta mediji savu lomu neuztver tik nopietni, lai atļautos korektorus. Jautājums par oriģinālmateriālu veidošanu un reližu un aģentūru ziņu pārkopēšanu ir par to, ko saucam par žurnālistiem. Šādas ziņas veido lielu daļu no portālu satura, tomēr konkurences dēļ aug oriģinālrakstu skaits. Arī auditorijas uztvere mainījusies. Liela daļa pa taisno dodas uz izklaides sadaļām, bet aug analītisku materiālu, interviju un tādu rakstu lasījumu skaits, kas tradicionāli bijusi avižu, žurnālu un TV niša. Tas lēnām ceļ portālu zemo prestižu, liekot vadībai apzināties kvalitatīvas žurnālistikas vērtību. Krīzes laikā, kad mainījās īpašnieki un no avīzēm aizplūda profesionāļi, kurus cienīju, jutu, ka medijos iestājusies apātija, neieinteresētība kvalitātē. Nozarē turpinās krīze, bet portālā jūtu optimismu. Paplašinoties redakcijām, parādās gan entuziasms, gan diskusijas par redakcionālo politiku, žurnālistikas standartiem, pētniecību.»

Pētījuma dalībnieku atbildēs uz jautājumiem par žurnālistikas kvalitāti ietekmējošiem cēloņiem visvairāk minēts komerciālais spiediens, kas rada arvien lielāku darba slodzi, atzīst 86,2% respondentu. Īpaši to izceļ Latvijas un Igaunijas interneta ziņu portālu darbinieki. 75,8% aptaujāto piekrīt, ka viņiem jāatbild par mediju organizāciju peļņas mērķiem. Biežāk par to izsakās Latvijā strādājošie redaktori, kuru darba pieredze ir ilgāka par 15 gadiem. Atbildes par peļņas interešu svarīgumu sakrīt ar respondentu teikto par redakcijas veidotā satura un reklāmdevēju informācijas robežu izzušanu — 63,2% tam piekrīt. Aptuveni puse aptaujāto — 49,4% — apgalvo, ka jārēķinās ar savu mediju īpašnieku biznesa vai politiskajiem partneriem. Šis jautājums ir aktuālāks Latvijas avīžu žurnālistiem.

Baltijas valstu žurnālisti un redaktori apzinās galvenos profesionālo kvalitāti ietekmējošos faktorus. Zemāks atalgojums un pieaugusi darba slodze nenozīmē, ka respondenti vairo ekonomisko krīzi. Tā veicināja pārmaiņas, bet profesionālās vērtības lielākā mērā ietekmē mediju kultūra un sabiedrības attieksme pret mediju uzdevumiem mijiedarbībā ar mediju lietojuma paradumiem.

Vērtības ir mums «zem ādas»

Vai, cienot profesionālās vērtības un apzinoties, cik dažādos veidos ikdienas praksē nākas no tām atteikties, žurnālistus pastāvīgi plosa pretrunas?

■ Žurnālistu ierastā dubultdzīve

Nē, ar pretrunām var sadzīvot!

Pēc Baltijas valstu neatkarības atjaunošanas mediju profesionāļi ir pieņēmuši Rietumu demokrātiskās izveidotās žurnālistikas vērtības, izvēloties sociāli atbildīgu pieeju. Ekonomiskās krīzes un žurnālistikas misijas apšaubīšanas apstākļos vērtības tiek gan izmantotas kā ideāls modelis, gan transformētas, piemērojoties reālās prakses situācijām.

Viens no būtiskiem faktoriem diskusijā par žurnālistikas vērtībām ir ātrums visos žurnālistikas posmos. Ātrums kā profesionāla prasme tiek pieprasīts gan mediju līmenī, gan auditorijas pusē — kā vēlme atrasties nepārtrauktā informācijas plūsmā. Pētījumi rāda, ka ziņu piegādes ātrums palielina iespaidu par pārsātinājumu ar informāciju, bet patiesībā samazina žurnālistu atspoguļoto notikumu skaitu, kā arī saīsina žurnālistu radītā satura «dzīves ciklu».

Sabiedrība arī ietekmē žurnālistikas vērtības. Auditorija nav viendabīga, tās prasības ir pretrunīgas: sabiedrība gaida augstvērtīgu žurnālistiku, bet nereti pret to izturas nevēriģi. Kaislīga primitīvu ziņu lasīšana tiek iztulkota kā iespēja piesaistīt uzmanību, dot lasītājiem to, ko tie vēlas. Žurnālisti vēlas būt gan ievēroti un novērtēti, gan piedāvāt nopietnu saturu. Šajā skrējienā piemirstas, ka izcila žurnālistika nevar pastāvēt, sekojot tikai popularitātes kritērijiem.

Atbilstoši pētījuma datiem var runāt par stabilām un mainīgām, aktīvām un pasīvām vērtībām, izmainītām un jaunatklātām vērtībām. Stabīlās vērtības attiecas uz žurnālistikas profesijas būtību, tās unikalitāti un galvenajām funkcijām. Par šīm vērtībām žurnālisti nediskutē, jo pastāv nerakstīta un neapspriežama vienošanās par to nozīmi. Var teikt, šīs vērtības ir «zem ādas». Tomēr pašsaprotamība tās arī apdraud: ārēju apstākļu ietekmē no tām var arī attālināties un stabīlās vērtības kļūt par mainīgajām.

Mainīgās vērtības ir saistītas ar ārējiem faktoriem — apstākļiem mediju vidē un attiecībās ar auditoriju. Tās attiecas uz žurnālistikas žanriem un formātiem. Saglabājot objektivitātes un sabalansētības svarīgumu, Baltijas žurnālistu darbā ir situācijas un formāti, kuru ietvaros šīs vērtības nav būtiskas. Tās nav zaudējušas vērtību statusu, tikai to ievērošana ne vienmēr ir prioritāra.

Relatīvu nevērību aptaujātie Igaunijas, Latvijas un Lietuvas žurnālisti un redaktori izrādījuši pret privātuma un bērnu tiesību aizsardzību, kā arī avotu aizsardzību. Tāpēc var runāt par aktīvām un pasīvām vērtībām. Aktīvās ievēro vienmēr, savukārt pasīvās uzskata par «svarīgām un zināmām». Atsevišķi aptaujātie atzīst, ka minētās vērtības «reizēm piemirstas», jo darba procesā ir būtiskākas problēmas.

Paradoksāli, bet pie izmainītajām vērtībām pieder arī valodas kvalitāte — tā nosaka gan precizitāti, gan godīgumu. Atsevišķi respondenti uzsver, ka valodas bagātībai ir nozīme, bet gramatika nav

Lūdzu, novērtējiet vairākus apgalvojumus par žurnālistikas izmaiņām, attiecībām ar auditoriju un citiem procesiem

Apgalvojums	Piekrītu	Nepiekrītu	Grūti atbildēt
Pastāvīgs stress par reitingiem (tirāžu, apmeklētāju skaitu portālos) padarījis žurnālistiku neprofesionālu	75%	22%	4%
Auditorija nenovērtē kvalitatīvu žurnālistiku	71%	26%	2%
Žurnālistika ir kļuvusi paviršāka un bezatbildīgāka	64%	31%	5%
Žurnālistika ir kļuvusi dzeltenāka	78%	18%	6%
Žurnālisti daudz vairāk veido materiālus no gatavas informācijas, nevis atrod to paši	82%	12%	5%
Žurnālistu valoda ir kļuvusi nabadzīgāka un kļūdaināka	69%	21%	10%
Žurnālisti kļuvuši ciniskāki, aizmirstot par profesionālo ētiku un dzenoties pēc ekskluzīviem materiāliem	52%	39%	9%
Žurnālisti apgūst daudzas jaunas profesionālās prasmes	64%	22%	14%

Pētījumam izvēlētie mediji Baltijas valstīs

Valsts	Medijs
Latvija	LTV, LR, <i>Lsm.lv</i> , <i>Delfi.lv</i> , <i>Tvnet</i> , <i>Diena</i> , <i>Diena.lv</i> , <i>LETA</i> , <i>Neatkarīgā</i> , <i>MTG</i> , <i>Baltic Media Alliance</i> , <i>Latvijas Avīze</i> , Izdevniecība <i>Žurnāls Santa</i> , <i>Kurzemes Vārds</i> , <i>Bauskas Dzīve</i> , <i>Kurzemieks</i> un vēl vairāki reģionālie mediji
Lietuva	LR, LTV, <i>Delfi.lt</i> , <i>Lietuvos Rytas</i> , <i>Lritas.lt</i> , <i>Respublika</i> , <i>Savaite</i> , <i>15 Minučių</i> , <i>15min.lt</i> , <i>Verslo Zinios</i> , <i>Kauno Diena</i> un vēl vairāki reģionālie mediji
Igaunija	ERR, ETV, <i>Err.ee</i> , <i>Eesti Media</i> , <i>Postimes.ee</i> , <i>Eesti Express</i> , <i>Delfi.ee</i> , <i>Eesti Paevaleht</i> , <i>Sky Media Group</i>

Vērtības «reizēm piemirstas», jo darba procesā ir būtiskākas problēmas

tik svarīga informācijas piegādes ātruma dēļ. Izmainītās vērtības ne vienmēr skaidri identificējam, tās varētu saukt arī par pretrunīgajām vērtībām, jo atsevišķi pētījuma dalībnieki cenšas tās saglabāt, kamēr citi atzīst, ka praksē šo vērtību nozīme samazinās.

Attiecības ar auditoriju liek runāt par jaunatklātajām žurnālistikas profesionālajām vērtībām. Nepieciešamība pastāvēt tirgū, mediju lietotāju uzvedību monitorējošo sistēmu ietekme uz ikdienas darbu liek rēķināties ar auditoriju. Līdzās precizitātei nostājas tādas vērtības kā emocionālitate un prasme notvert auditorijas uzmanību. Mediju lietotāji to pazīst kā kliezdošus virsrakstus, satrauktas ziņu moderatoru balsis vai dinamisku montāžu, žurnālisti – kā pienākumu reklamēt savus darbus.

Lai gan žurnālisti apgalvo, ka profesionālās vērtības ir stabilas, mainījušās tomēr visas galvenās žurnālistu un redaktoru darba sastāvdaļas: ikdienas ritms, populārākie žanri, profesionālās kvalitātes vērtēšanas kritēriji, žurnālistiem nepieciešamās prasmes.

Pastāvīgas pretrunas starp profesionālo vērtību uztveri un reālo ikdienas praksi – šie vār-

di liekas paši atbilstošākie, raksturojot žurnālistu ikdienu Baltijā. Tomēr istas pretrunas tās nav, jo augsti profesionālo vērtību standarti praksē tiek apvienoti ar ātrāku darba ritmu. Tas nozīmē centienus saglabāt profesionālās vērtības ikdienā un darboties apstākļos, kuri ir nelabvēlīgi šo vērtību uzturēšanai. Tā ir atbilde arī uz auditorijas pretrunīgo uzvedību un heterogēno sastāvu: mediju lietotāji izvirza augstas prasības mediju saturam un pieprasa atbildīgu, daudzveidīgu un dziļu žurnālistiku, bet mediju lietojuma paradumi rāda aizraušanos ar primitīvām ziņām, nenoturīgu interesi par nopietniem jautājumiem.

Baltijas mediju vide nosaka nepieciešamību piedāvāt no vērtību viedokļa pretrunīgu saturu un pretrunīgu pieredzi mediju lietotājiem. Auditorijas un mediju uzņēmumu sadrumstalotība, augstais konkurences limenis, ekonomiskā nestabilitāte liek žurnālistiem «piedāvāt visu» un «sasniegt visu». ■

¹ Šis pētījums tika veikts pēc žurnāla *Media&Communication* lūguma. Tas ir oriģināls un individuāls projekts, kas netiek sponsorēts.

Jānis Šiliņš

Latviešu strēlnieku gaitas sākums

1915. gadā dibināto bataljonu cīņas mērķis bija savas zemes aizstāvēšana

Jānis Šiliņš ir vēstures zinātņu doktors, Latvijas Valsts vēstures arhīva eksperts. Pēta Latvijas 20. gs. sākuma politisko vēsturi, latviešu komunistu un padomju varas darbību Latvijā 1918.—1920. gadā, kā arī atsevišķus 18.—20. gs. Latvijas kultūras vēstures jautājumus.

Latvijā turpinās vēsturiski nozīmīgo simtgažu maratons. Pagājušajā gadā pieminējam Pirmā pasaules kara sākuma simtgadi, bet šovasar Rīgā vērienīgi atzīmējam latviešu strēlnieku bataljonu izveidošanas simtgadi. Cerēsim, ka tas nav kārtējais pasākums «ķeksīša pēc» jeb īsa pietura skrējienā uz nākamo valstiski nozīmīgo pasākumu. Strēlnieki to tiešām nebūtu pelnījuši. 1915. gada 1. augustā, ar uzsaukumu «Pulcējaties zem latviešu karogiem» un Krievijas armijas Ziemeļrietumu frontes komandiera ģenerāļa Mihaila Aleksejeva pavēli aizsākās latviešu strēlnieku vēsture. Sarežģīta, pretrunīga, daudzslāņaina un izaicinoša vēsture, kura ilga sešus gadus jeb trīs karus: Pirmais pasaules karš (1914—1918), Krievijas Pilsoņu karš (1918—1922) un Latvijas Neatkarības karš (1918—1920).

Strēlnieki kļuva par daļu no laikmeta, kas pilnībā mainīja vēstures gaitu Latvijas teritorijā, un par vienu no pretrunīgāk vērtētajiem mūsu vēstures fenomeniem. Vieni viņus slavēja, citi pēla. Strēlniekus uzskatīja gan par pārliecinātiem cīnītājiem par strādnieku lietu, gan par cīnītājiem par neatkarīgu Latvijas valsti, gan par tās pašas neatkarīgās valsts ienaidniekiem. Šoreiz nemēģināsim noskaidrot, kuram taisnība, bet atcerēsimies, kā leģendārie strēlnieku bataljoni radās.

Naida un mīlas trijstūris

Strēlnieku fenomena saknes meklējamas 20. gs. sākuma «vecajā» pirmskara latviešu sabiedrībā. Tā bija turīga, moderna un izglītota sabiedrība. Vienlaikus tajā valdīja īpatnējas nacionālās at-

ticības, kuras gadsimtu gaitā Latvijā bija izveidojušas starp latviešiem un vietējiem vāciešiem jeb vācbaltiešiem. Nesenā pagātnē bija likvidēta Baltijas autonomija — vietējo vāciešu autonomā pašpārvalde un privilēģijas, ar kurām vācbaltieši bija dzīvojuši gandrīz divsimt gadu, tomēr zināmas priekšrocības tie arvien baudīja. Attīstoties latviešu nacionālajiem centieniem, pieaugot cara administrācijas centieniem palielināt savu ietekmi un vācbaltiešiem to nezaudēt, izveidojās īpatns stāvoklis, kuru tēlaini varētu apzīmēt kā naida un mīlas trijstūri.

Latviešu galvenais politiskais mērķis kopš jaunlatviešu laikiem bija ekonomiskā, kultūras un politiskā līdztiesība ar vācbaltiešiem savā dzimtenē. Lai to panāktu, bija nepieciešams iegūt cara valdības labvēlību. Latvieši cerēja uz plašām reformām, kuras varēja īstenot tikai Krievijas cars. Vācbaltiešus, no vienas puses, biedēja latviešu masas un viņu straujā emancipācija, no otras — cara valdības mēģinājumi ierobežot viņu privilēģijas. Vācbaltiešiem gan bija kāds spēcīgs trumpis — ietekme cara galmā, kā arī impērijas militārajās un civilajās struktūrās. Trešais spēlētājs bija impērijas administrācija, kura centās atbalstīt te vienu, te otru pusi, paralēli īstenojot pati savu politiku.

Trauslo spēku līdzsvaru izjauca 1905. gada revolūcija, kurā cara administrācija nepārprotami nostājās vācbaltiešu pusē pret latviešiem. Soda ekspedīcijas palika latviešu kolektīvajā atmiņā kā divu tumšo spēku sinerģija — Vidzemē un Kurzemē ieradās cara kazaki, kurus pret latviešiem uzkūdīja vācu muižnieki. Savukārt pretējai noietnei bija skaidrs — latvietis pēc savas dabas ir nelabojams dumpinieks.

Pirmā pasaules kara sākums 1914. gadā latviešos izraisīja milzu sajūsmu. No mūsdienu viedokļa raugoties, tas varētu šķist divaini. Kādēļ lai latvieši demonstrētu patriotismu un lojalitāti cara režīmam, kas pirms nepilniem desmit gadiem brutāli sabradāja sapņus par demokrātiju un autonomiju? Karš latviešiem nesa revanša cerības, nostādot vācbaltiešus tādā pašā situācijā, kādā latvieši bija pēc Piekta gada revolūcijas. Šoreiz latviešu un Krievijas impērijas intereses pilnībā sakrita, bet vācieši nonāca neapskaužamā situācijā.

Vācijas pavalstniekus izraidīja no Baltijas, ielās pazuda vāciskās veikalu izkārtnes, sākās diskusijas par vācisko pilsētu nosaukumu maiņu. Tomēr lielāko satraukumu izraisīja aizliegums publiskās vietās sarunāties vācu valodā. Latviešu prese un pilsoniskā inteliģence liksmoja par iespēju pierādīt cāram, ka latvieši nav dumpinieki, bet gan lojāli impērijas pavalstnieki. Ne velti latviešu deputāts Jānis Goldmanis (1875—1955) kara sākumā uzstājās Krievijas Valsts domē ar sajūsmas pilnu patriotisku runu.

Gadu pēc kara sākuma Kārļa Skalbes (1879—1945) un Ata Ķeniņa (1874—1961) sarakstītajā un Krievijas Valsts domes deputātu Jāņa Goldmaņa

1. Daugavgrīvas latviešu strēlnieku bataljona strēlnieki Huzāru kazarmās Rīgā. 1915. gads. Fotogrāfs nezināms. Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājums

un Jāņa Zāliša (1874–1919) parakstītajā uzsaukmā par strēlnieku bataljonu dibināšanu varam lasīt: «Ticiet Krievijas nesalaužamai varenībai, ticiet latviešu tautas gaišai nākotnei. Lai tad pulcējamies zem savas tautas karoga, zem divgalvainā ērgļa spārniem. Pēc 700 gadiem no jauna veidojam mūsu tautas liktenis. Pēc šiem 700 ciešanu un gaidīšanas gadiem ir jāpiepildās tautas kulturālās atdzimšanas sapnim. Tagad vai nekad!»

Uzsaukuma pamatā gan nebija nekādu cara valdības atklātu vai slepenu solījumu latviešiem. Patiesībā cars Nikolajs II savas dzīvesbiedres imperatores Aleksandras Fjodorovnas ietekmē visai noraidoši izturējās pret strēlnieku vienību formēšanas ideju. Tas drīzāk bija cara režīma labvēlības žests latviešiem, nevis otrādi. Nekādas tālejošas politiskas konsekvences netika plānotas, un latviešiem par to tika doti nepārprotami mājieni. Strēlnieku bataljonu noteikumu projektā minēto frāzi par pēckara pašpārvaldes tiesību paplašināšanu virspavēlnieka štābā izsvitroja, bet pats virspavēlnieks «aizmirs» oficiāli apstiprināt latviešu bataljonu karogus, atstājot sev manevra iespējas politisku sarežģījumu gadījumā.

Arī pašu latviešu cerības tobrīd nespējās tālāk par cara valdības labvēlības iegūšanu, iespējamu kultūras autonomiju un varbūt lielākām pašpārvaldes tiesībām. Neatkarīga Latvija nebija šo cerību sarakstā, vismaz ne strēlnieku idejas autoru

galvās. Vēl vairāk, strēlnieku bataljonu organizācijas komiteja centās ierobežot jebkādas izpausmes, kuras nelabvēļi varētu interpretēt kā latviešu separātisma tieksmes vai latviešu nacionālistu.

Organizācijas komiteja centās arī pierādīt, ka bažas par iespējamo latviešu atreibību vāciešiem pēc ieroču iegūšanas nav pamatotas. Tas sevišķi aktuāli bija pēc 1915. gada maija beigu notikumiem Maskavā, kad pēc piedzīvotajām sakāvēm frontē pilsētā notika grandiozs pret vāciešiem vērstis grautiņš. Četru dienu uzbrukumos cieta vairāk nekā simt vāciešu un austriešu, no kuriem daži tika nogalināti, arī simtiem veikalu un dzīvokļu. Organizācijas komiteja baidījās, ka kaut kas līdzīgs varētu atkārtoties arī Rīgā strēlnieku pavadišanas laikā pilsētas centrā, kur dzīvoja daudz vāciešu. Lai novērstu iespējamus incidentus, brīvprātīgos uz bataljonu formēšanas vietām pavadīja arī komitejas pārstāvji.

Divvaldība Krievijā

Ar «divvaldību» Krievijas vēsturē parasti saprot laiku pēc Februāra revolūcijas 1917. gadā, kad vara atradās divu konkurējošu spēku — Pagaidu valdības un Petrogradas strādnieku padomes — rokās. Tomēr divvaldības aizmetņi parādījās jau vairākus gadus agrāk. Karam sākoties, Krievijas impērijā izveidojās jauns varas centrs — bruņoto spēku virspavēlnieks, kas ar savu štābu jeb «Stav-

Šī ietekmīgā latviešu grupa ar lielu interesi uztvēra jelgavnieku izvīrīto iniciatīvu par latviešu vienību formēšanu

ku» sākotnēji atradās Baltkrievijā, Baranovičos, bet vēlāk Mogiļevā. Virspavēlniekam bija diktatoriskas pilnvaras visā karadarbības rajonā un tam piegulošajā teritorijā.

Abi varas centri asi konkurēja, pat konfliktēja. Armijas augstākā vadība bija pārliecināta, ka Petrograda ir pilna ar vācu spiegiem un nodevējiem, tādēļ bieži rikojās diametrāli pretēji galvaspilsētas norādījumiem. Latvieši šajā situācijā izrādījās ieguvēji, jo Petrogradas protesti pret strēlnieku bataljonu formēšanu tikai vēl vairāk pārliecināja virspavēlnieku par šāda soļa lietderību.

Jāatzīmē, ka latvieši jau no paša kara sākuma izrādīja vēlmi veidot savas nacionālās vienības. Pēc vāciešu iebrukuma Kurzemē armijas grupas komandieris ģenerālis Potapovs un dažādas zemākās iestādes šādus lūgumus saņēma gandrīz katru dienu. Tomēr politisku apsvērumu dēļ tos vienmēr noraidīja. Situācija mainījās, kad vairākiem ievērojamiem latviešu politiķiem un sabiedriskajiem darbiniekiem izdevās attiecīgo iniciatīvu darīt zināmu frontes un virspavēlnieka štābam.

Liela nozīme lēmumam par labu latviešu vienību formēšanai bija arī katastrofālajai situācijai frontē. 1915. gada vasarā krievu armija bija spiesta pamest Poliju un Lietuvu. Austroungārijas armijas rindās karoja poļu leģioni un ukraiņu brīvprātīgo vienības, bet Vācijas armijā — somi. Tāpēc Krievijas armijas virspavēlnieks lielkņazs Nikolajs Nikolajevičs Romanovs izlaida pat speciālu manifestu, cenšoties atgūt poļu simpātijas. Nacionālā faktora nozīme kļuva arvien acīmredzamāka, tādēļ atļauja latviešiem dibināt savas militārās vienības nebija nekas ārkārtējs. Ne velti Jānis Goldmanis savā lūgumā Nikolajam Nikolajevičam atļaut formēt latviešu brīvprātīgo vienības atsaucās gan uz poļu leģionu, gan armēņu dražinu piemēru.

Tomēr pilnīgas skaidrības par latviešu izmantošanu Krievijas militārajai vadībai nebija. Ģenerālštāba pulkveža Kosjakova 1915. gada jūnija beigās sastādītajā ziņojumā redzams, ka tika pieļauta ne tikai bataljonu vai pulku, bet pat latviešu brigāžu formēšana, ja brīvprātīgo skaits būtu pietiekams. Tāpat virspavēlnieka štābā apsvēra nelielu artilērijas, velosipēdistu un kavalērijas vienību formēšanu no latviešiem. Pieļāva arī latviešu izklidināšanu esošajās armijas vienībās, kas būtu organizatoriski daudz vienkāršāka un efektīvāka. Tomēr galu galā, acīmredzot arī politisku apsvērumu dēļ, virspavēlnieks nolēma formēt atsevišķus latviešu strēlnieku bataljonus.

Organizācijas komiteja

1915. gada 1. augustā līdz ar atļauju dibināt latviešu strēlnieku bataljonus izveidoja arī Latviešu strēlnieku bataljonu organizācijas komiteju, ko var uzskatīt par strēlnieku vienību štābu, kas pakļāvās tieši frontes štābam, apejot gan divīziju, gan korpusu, gan armiju štābus. Latviešu vienī-

bas atradās privileģētā stāvoklī apgādes ziņā un bija pilnīgi neatkarīgas no civilo iestāžu intrigām.

Organizācijas komiteja bija faktiski izveidojusies jau pāris mēnešu iepriekš. Tās pirmsākumi, kā atceras komitejas priekšsēdētāja biedrs advokāts Gustavs Ķempelis (1874—1940), bija meklējami kādā neformālā pirmskara latviešu namīpašnieku, baņķieru, advokātu un ierēdņu grupā, kuras mērķis bija latviešu privātpašnieku skaita palielināšana lielākas ietekmes iegūšanai Rīgas pašvaldībā. Šī ietekmīgā latviešu grupa ar lielu interesi uztvēra jelgavnieku izvīrīto iniciatīvu par latviešu vienību formēšanu pēc sekmīgās Jelgavas aizstāvēšanas 1915. gada maija sākumā.

Tieši mēnesi pēc minētajām kaujām, kurās piedalījās galvenokārt no latviešiem saformētie Daugavgrīvas cietokšņa darba rotu bataljoni, uz nelegālu sanākumi Rīgā Lauksaimniecības centrālbiedrības (LCB) valdes telpās sapulcējās «iniciatīvas grupa» deputāta Jāņa Goldmaņa vadībā. Sapulcē piedalījās četrpadsmit cilvēki, to skaitā vīri, kas nākotnē kļuva par ievērojamiem Latvijas Republikas politiķiem un karavīriem — tolaik LCB savstarpējās kredītbiedrības direktors Zigfrīds Anna Meierovics (1887—1925), Valsts domes deputāti Goldmanis un Zālītis, advokāti Arveds Bergs (1875—1941), Gustavs Ķempelis, Voldemārs Zāmuēls (1872—1948), Daugavgrīvas garnizona virsnieks Ludvigs Bolšteins (1888—1940) un citi.

Sanākušo vidū domas par latviešu vienību formēšanu bija atšķirīgas. Deputāts Jānis Zālītis kategoriski iebildis pret šādu iniciatīvu, jo šaubījies par sabiedrības atsaucību un iespējām saņemt atļauju latviešu vienību dibināšanai. Viņš uzskatījis, ka vispirms latvieši būtu jāaptaujā ar anketām, lai noskaidrotu tautas noskaņojumu. Pret vienību dibināšanu bijuši vēl daži no apspriedes dalībniekiem, bet par — Arnolds Priedītis, Voldemārs Zāmuēls un Gustavs Ķempelis. Situāciju glāba no Jelgavas atbraukušais students Krišs Glizdiņš, kurš ļoti enerģiski iestājās par latviešu vienību nepieciešamību.

Tālāko organizatorisko darbu galvenokārt veica Goldmanis, Ķempelis un Glizdiņš, kuri ar lūgumrakstiem vērsās pie armijas, frontes un ģenerālštāba, kā arī virspavēlnieka. Viņi organizēja ģenerāļa Potapova apbalvošanu ar zelta zobenu par Jelgavas un Kurzemes aizstāvēšanu no vāciešiem un sastādīja strēlnieku bataljonu noteikumu projektu. Šajā laikā no aktīvākajiem strēlnieku idejas atbalstītājiem izveidojās arī pagaidu organizācijas komiteja, kas apvienoja 15 dažādu latviešu organizāciju un politisko grupu pārstāvjus. Nodoms bija vēl ambiciozāks — organizācijas komitejai vajadzēja sastāvēt no 30 lielāko latviešu biedrību pārstāvjiem. Ja šo ieceri realizētu, strēlnieku organizācijas komiteja kļūtu par gluži vai latviešu parlamentu. Tomēr plašākas komitejas izveidošanu traucēja bēgļu gaitas, kā arī sadarbošanās grūtības un viedokļu atšķirības.

Brīvprātīgie pēc pieteikšanās latviešu strēlnieku bataljonos. Rīga, 1915. gada augusts. Fotogrāfs nezināms. Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājums

Brīvprātīgie

1915. gada 12. augustā darbu sāka brīvprātīgo pieņemšanas komisija. Pirmajās divās dienās tā pieņēma 472 brīvprātīgos. Starp pirmajiem brīvprātīgajiem bija daudz sieviešu un nepilngadīgu jauniešu. Noteikumi paredzēja pieņemt vīriešus vecumā no 17 līdz 35 gadiem, izņēmumi bija iespējami tikai ar bataljona komandiera atļauju. Tomēr brīvprātīgo vecumu nemaz tik rūpīgi nepārbaudīja, un bataljonos nonāca daudz jauniešu, kas vēl nebija sasnieguši 17 gadu vecumu. Daudziem nebija dokumentu, daži ar asarām acīs lūdza uzņemt bataljonos, un galu galā atnākušo vecumu komisija bieži noteica «uz aci».

Līdz 1915. gada beigām strēlnieku bataljonos kopumā pieteicās 6292 brīvprātīgie. Tas bija daudz vai maz? Ņemot vērā bēgļu gaitas, kuras sev līdzī ai aizrāva simtiem tūkstošu latviešu, un milzu bezdarbu, tas nebija daudz. Astoņu bataljonu saformēšanai ar šādu skaitu noteikti bija par maz. Brīvprātīgie pieteicās ne tikai Rīgā, bet visos pieteikšanās punktos, kas atradās dažādās Latvijas, Igaunijas un Krievijas pilsētās. To darbības sekmes bija ļoti atšķirīgas. Piemēram, Cēsis līdz gada beigām pieņēma gandrīz sešsimt brīvprātīgo, bet Rūjienā tikai vienu. Rūjienieši bažījušies, ka bataljonus nepietiekami māca, ātri sūta uz fronti un tie ciešot lielākus zaudējumus nekā krievu vienības.

Brīvprātīgos atturēja arī citi apsvērumi. Pat pil-

sonisko politiķu un sabiedrisko darbinieku vidū sākotnēji nebija vienprātības par strēlnieku «projekta» nepieciešamību un sekmēm. Tikai vēlāk, kad bataljoni sevi apliecināja kaujas laukā, šīs bažas izkilda. Pret strēlniekiem noraidoši izturējās arī latviešu politiskā spektra labais un kreisais spārns.

Jāatzīmē, ka 1915. gadā plašākā sabiedrībā sajūsma par kara sākumu un cerības uz drīzu uzvaru bija jau pagaisušas. Sevišķi sāpīgi latvieši uztvēra Krievijas armijas februāri piedzīvoto sakāvi Augustovas mežos Austrumprūsijā. Tur krievu 20. korpusa sastāvā smagus zaudējumus cieta Kurzemē un Rīgā saformētā 29. kājnieku divīzija. Daudzi latvieši šajās kaujās krita vai nonāca vācu gūstā. Pavasarī vācieši sāka jaunu ofensīvu Polijā un Lietuvā. Tikai ar lielām pūlēm un zaudējumiem izdevās atsist vācu kavalērijas reidu Jelgavas virzienā. Vācieši guva vienu uzvaru pēc otras, tuvojās Rīgai, un tas mazināja entuziasmu iedzīvotāju vidū. Kara sākuma patriotismu pakāpeniski nomainīja pagurums un domas par savas dzīvības un mantas glābšanu.

Bataljonu formēšana

Četras dienas pēc pieņemšanas komisijas darba sākuma, 1915. gada 16. augustā, sāka formēt pirmo no astoņiem latviešu strēlnieku bataljoniem. Tam deva Daugavgrīvas vārdu. Apdzīvotu vietu nosaukumu došana Krievijas armijas daļām bija

Sevišķi sekmīga bija Brieža rūpīgi izplānotā operācija pie Plakanu mājām oktobra beigās

ierasta prakse. Parasti pilsētu vārdus gan deva pulkiem, nevis bataljoniem. Latviešu strēlnieku gadījumā pieļāva izņēmumu. Tomēr ar vārdu došanu nemaz negāja tik viegli. Organizācijas komiteja meklēja nosaukumus, kuri būtu pietiekami labskanīgi gan latviešu, gan krievu valodā. Tāpat netika piemirsts politiskais konteksts, piemēram, «Tukuma» nosaukumu atmēta, jo tas varēja izraisīt asociācijas ar Piektā gada revolucionāru cīņām. Latviskie bataljonu nosaukumi latviešu vidū izraisīja lielu sajūsmu. Organizācijas komiteja saskārās ar piemērotu telpu trūkumu strēlnieku izvietojumam. Rīgā tolaik atradās ļoti daudz militāro iestāžu un armijas daļu, tādēļ papildu vairāku tūkstošu karavīru izmitināšana bija visai sarežģīta. Pirmās bataljonu mājvietas bija nesen evakuētās Cīzes kuģu būvētavas telpās un *Ziemeļblāzmas* biedrības namā Milgrāvī. Izmantoja arī Daugavgrīvas cietoksni, Citadeli un Ķeizarmeža (Mežaparka) kazarmas.

Strēlnieku bataljonus formēja lielā steigā. Organizācijas komitejai bija jātiek galā ar ļoti sarežģītu uzdevumu – pilnīgi no nulles saformēt kaujas vienības laikā, kad frontē armijai trūka pat šauteņu un apģērba. Pirmais bataljons ieročus saņēma mēnesi pēc tā nodibināšanas, bet formas un uzskabi – vēl pēc pusmēneša. Pārējos bataljonos situācija bija vēl sliktāka. Tas radīja lieku satraukumu gan strēlnieku, gan virsnieku vidū, kuri pamatoti bažījās, ka bataljonu drīz sūtīs uz fronti. Pirmie bataljoni nepaspēja apgūt pilnas tiem paredzētās mācības. Paredzēto trīs mēnešu vietā pirmie trīs izgāja tikai aptuveni mēnesi garu sistemātisku mācību kursu. 1. Daugavgrīvas bataljona ložmetējniekus mācīja tikai 15 dienas.

Vēl viena sāpīga problēma, ar kuru saskārās strēlnieku bataljoni, bija katastrofālais virsnieku trūkums. Augusta beigās, kad brīvprātīgo strēlnieku skaits jau sasniedza divus tūkstošus, organizācijas komitejas rīcībā bija ieradušies tikai divi virsnieki – Frīdrihs Briedis (1888–1918) un Rūdolfs Bangerskis (1878–1958). Situācija bija tik kritiska, ka rotu komandēšanu uzticēja pat instruktoriem. Savukārt instruktoru funkcijas bieži pildīja karievi, kas vēl vairāk apgrūtināja mācību procesu.

Virsnieku trūkumam bija vairāki iemesli. 1915. gadā neveiksmes frontē un nepārtrauktā atkāpšanās armijā radīja virsnieku un instruktoru deficītu. Jau tā grūtajos apstākļos organizācijas komiteja atteicās pieņemt lielāko daļu krievu virsnieku un sūtīja tos atpakaļ kā nepiemērotus dienestam latviešu vienībās. Savukārt latviešu virsnieki, kuri jau bija labi iedzīvojušies citās Krievijas armijas daļās, svārstījās pārnākt uz tikko saformētajiem strēlnieku bataljoniem. Rezultātā bataljonos sākotnēji dienēja galvenokārt tikko kara skolu saīsinātos kursus beiguši virsnieki bez kaujas pieredzes. Tas apgrūtināja gan bataljonu mācību procesu, gan noveda pie lielākiem zaudējumiem pirmajās kaujās.

1915. gadā organizācijas komiteja paspēja sa-

formēt četrus latviešu strēlnieku bataljonus. Trīs no tiem līdz gada beigām piedalījās kaujās. Militārā ziņā latviešu bataljoni bija neliels spēks Rīgas frontē, kur aizstāvējas 120 000 viru lielā krievu 12. armija. Salīdzinoši mazā skaita dēļ latviešu bataljoni nevarēja izšķiroši ietekmēt kara darbību. Morālais un politiskais aspekts šajā gadījumā bija daudz nozīmīgāks. Vācbaltiešiem un provāciskajām aprindām galvaspilsētā armijas virspavēlnieka štābs bija ierādījis «savu vietu». Turklāt latviešu bataljonu sekmīgās cīņas varēja kalpot arī propagandas mērķiem.

Pirmās strēlnieku kaujas

1915. gada oktobra vidū vācu armija sāka aktīvu darbību Rīgas frontē, lai ieņemtu izdevīgākas aizsardzības pozīcijas pirms ziemas iestāšanās. Krievu armijas vadība uzskatīja, ka vāciešu mērķis ir Rīgas ieņemšana. Tādēļ uz fronti tika steigšus sūtītas visas pieejamās rezerves, tajā skaitā abi Daugavgrīvas cietokšņa darba rotu bataljoni un vēl līdz galam neapmācītais 1. Daugavgrīvas latviešu strēlnieku bataljons. 2. Rīgas un 3. Kurzemes bataljonu uz fronti nosūtīja nedaudz vēlāk, bet 4. Vidzemes bataljonu un Rezerves bataljonu aizsūtīja tālāk no frontes uz Terbatu (Tartu).

Strēlnieku bataljoni vēl nebija pilnībā gatavi iesaistīties kaujās. Bataljonos trūka ne tikai virsnieku, bet arī pieredzējušu instruktoru, kas veidoja kaujas vienību mugurkaulu. Strēlniekiem trūka arī ieroču un tāpat arī pilnvērtīgu šaušanas mācību. 3. Kurzemes bataljons, kurš bija vismazāk gatavs kaujām, uz fronti izgāja kā pēdējais un savā pirmajā kaujā dienvidos no Slokas piedzīvoja vislielākos zaudējumus – 357 kritušos, ievainotos un bez vēsts pazudušos.

Tuvojās ziema, lietus mijās ar sniegu, bet bataljoniem trūka gan silta ēdiena (nebija lauka virtuvju), gan siltā apģērba, daļa strēlnieku pat bija basām kājām. Diezgan daudzi tāpēc jau pirmo kauju laikā saslima. 1915. gada kaujās latviešu strēlnieki zaudēja pavisam ap 650 cilvēku, un tie bija lieli zaudējumi, aptuveni ceturtdaļa no bataljonu kaujas sastāva pirms to izešanas uz fronti. Vācu zaudējumi kaujās pret latviešiem arī nebija mazi – aptuveni 300 cilvēku. Strēlnieku bataljonus izmantoja gandrīz vienīgi uzbrukuma kaujās, kas bieži noveda pie lielākiem zaudējumiem.

Tomēr arī šeit bija izņēmumi, no kuriem zināmākie ir poručika Brieža rotas uzbrukumi pie Plakanu mājām un Veisu mājām, kā arī podporučika Elša vadītais uzbrukums vācu ierakumiem Bērzmantes muižas tuvumā 1915. gada decembrī. Sevišķi sekmīga bija Brieža rūpīgi izplānotā operācija pie Plakanu mājām oktobra beigās, kur vienai latviešu rotai izdevās gandrīz pilnībā iznīcināt vācu rotu un piespiest vēl trīs rotas pamest savas pozīcijas un atkāpties aiz Misas upes.

1915. gada bilance

Organizācijas komitejas paveiktais bija apbrīns

Latviešu strēlnieku pulku brīvprātīgo pavadīšana uz mācībām Daugavgrīvā. Rīga, 1915. gads.

Fotogrāfs Jānis Rieksts.
Latvijas Nacionālā
vēstures muzeja krājums

vērts. Īsā laikā, bez iepriekšējas pieredzes, haotiskā militārā un politiskā situācijā tai bija izdevies saformēt vairākus bataljonus, kuri kaujas spēju ziņā varēja līdzināties citām Krievijas armijas vienībām. Kā to izskaidrot? Latviešu bataljonu veidošanā bija labākas karavīru atlases iespējas, un strēlnieki atšķīrās ar izteiktu patriotismu — viņu cīņas mērķis bija savas zemes aizstāvēšana. Tie atradās privileģētā situācijā gan apgādes, gan pakļautības ziņā. Pēc sākotnējo grūtību pārvēršanas ierindas strēlnieki parasti bija apgērti tikpat labi kā citās vienībās virsnieki. Strēlnieku bataljonos bija arī vairāk ložmetēju nekā citos armijas kājnieku bataljonos, kas nozīmēja lielāku uguns spēku kaujās.

Sekmīgo organizācijas komitejas darbību novērtēja arī frontes vadība, kas 1915. gada novembrī deva atļauju atlikušo četru latviešu bataljonu formēšanai. Taču brīvprātīgo straume 1915. gada beigās bija izsikusi, Daugavgrīvas cietokšņa darba rotu bataljoni kaujās noasiņojuši, bet no citām Krievijas armijas daļām pārnākušo skaits nebija pietiekams.

Situāciju glāba vecāko gadagājumu rezervistu mobilizācija Vidzemē, kurus nosūtīja uz Daugavgrīvas cietoksni. Mobilizēto gan bija pārāk daudz — nepieciešamo četru tūkstošu vietā 10–12 tūkstoši. Tādu skaitu nebija iespējams ne izmitināt, ne pabarot, ne normāli apmācīt. Galu galā atlasī-

ja veselākos un motivētākos strēlnieku bataljonu papildināšanai, bet pārējos aizsūtīja uz dažādām aizmugures daļām.

Pārējo četru latviešu strēlnieku bataljonu formēšana jau ritēja mierīgāk un plānveidīgāk. Fronte bija stabila, un tas deva laiku īstenot normālu mācību procesu. Pulkvedis Vācietis gan žēlojās, ka viņam nav bijis nepieciešamās pieredzes ne vienību formēšanā, ne to vadīšanā kaujā. Ne-raugoties uz to, viņam bija uzticēta gan 5. Zemgales bataljona, gan sākotnēji arī 7. Bauskas bataljona formēšana un komandēšana. Šie bataljoni uguns kristības piedzīvoja 1916. gada pavasarī, bet tā jau ir nākamā lappuse strēlnieku vēsturē.

Atskatoties uz simt gadu seno pagātņi un vēlreiz pārdomājot strēlnieku stāsta sākumu, nozīmīgākie šķiet divi «atslēgvārdi» — brīvprātība un pašorganizācija. Šie vārdi ir aktuāli vienmēr, jo apliecina tautas gatavību aizstāvēt sevi un savu zemi — vienalga, ar vai bez ieročiem rokās; vienalga, vai tie ir latvieši, ukraiņi vai kāda cita tauta. Aiz strēlnieku mugurām stāvēja organizācijas komiteja ar savu nesavtīgo darbu un tūkstošiem vienkāršu latviešu, kuru pienesums bija ziedojumi un brīvprātīgais darbs. Piektajā gadā tauta ieročus rokās ņēma spontāni un lielākoties negribīgi, taču 1915. gadā to jau darīja organizēti un mērķtiecīgi. Latvieši pirmo reizi vēsturē būvēja savu armiju. ■

Orests Silabriedis

Vārdi par vārdiem

Orests Silabriedis ir muzikologs, komponists, publicists. Žurnāla *Mūzikas Saule* un *VSIA Latvijas koncerti galvenais redaktors*. Radio *Klasika* programmu veidotājs un vadītājs. Īpaši lielu darbu ieguldījis latviešu komponistu skaņdarbu popularizēšanā.

1989. gadā Imants Kalniņš ņem Leonida Breiķša dzejoli *Lūgšana* un komponē dziesmu ar tādu pašu nosaukumu. Tas ir Atmosdas laiks, un dziesma labi iederas vispārējā gaisotnē līdz ar citām tāda veida dziesmām. 21. gadsimta otrajā desmitgadē kāds koris svin Latvijas Republikas proklamēšanas dienu. Koncerta programmā cita starpā tā pati *Lūgšana*. Korī dzied mākslinieks Krišs Salmanis. Dziesma atstāj caururbjošu iespaidu — koristiem acis asaras, bet prātā jautājums — par ko ciešam un sāpam tagad, kad atjaunotās valsts neatkarībai jau gandrīz gadsimta ceturksnis.

Asaras un koristu iedomātais jautājums ir interpretācija. Ne es koncertā klātbiju, ne dziesmu dziedāju, ne asaras trausu. Toties ticu Krišam Salmanim, kurš uzskata par svarīgu apcerēt šādu tekstu klātbūtni šodienā.

Leonida Breiķša dzejolis ir iespaidīgs. Savienojumā ar paša dzejnieka traģisko likteni — pazušānu 1942. gadā kaut kur Sibīrijā — pavisam iespaidīgs. Dziesma kvalitatīva. Tad kādēļ šis jautājums, par ko mēs isti dziedam, kad jālūdz, lai nekaļ mūs važās, lai «nāves izkaptis nepļauj draugu un svina bišu spiets neplosa mūs»?

Kā ar visām materiālām un nemateriālām lietām, tā arī ar dziesmām: ir, kas noveco, un ir, kas nenoveco. Tas attiecas gan uz klasiskās mūzikas sava laika hitiem (svaigākais diskusijas vērtais piemērs — Arvīda Žilinska opera *Zelta zirgs*), gan uz visas tautas dziedāmām dziesmām. Dažas senāku gadu lūgšanas šķiet it pliekānas. Savukārt tādi Atmosdas laika šedevri kā *Veltījums LTF*, *Pie laika*, *Tautas laiks*, rokopera *Lāčplēsis* u.c. nezaudē spēku. Runa nav tikai par kvalitāti — klātesošs ir tas nervs, ko angļu mākslas kritiķis Klaiivs Bells dēvēja par nozīmīgu formu (*significant form*) jeb tādu mākslas darba vērtības kritēriju, kas ir nedefinējams un ko pieredzējis kritiķis atpazīst intuitīvi. Protams, tas ir strīdīgs kritērijs (jēdziens «forma» nav lietots tradicionālā izpratnē), bet tie, kas savus vērtējumus pamato līdzīgi, sapratis, par ko ir stāsts.

Izstāde *Dziesma*, kurai impulss bija iepriekš nosauktā ImKas dziesma, tapa tā: māksliniece Anna Salmane un mākslinieks Krišs Salmanis pētīja dziesmas, kas dziedātas Dziesmusvētku

noslēguma koncertos kopš 1990. gada, un izrakstīja biežāk lietotos vārdus. Pirmajā vietā nostājās saule, otrajā vietā — māsa (ar visiem atvasinājumiem), trešo vietu ieguva Dievs. Salmaņi izvēlējās trešās vietas ieguvēju un aicināja komponistu Kristapu Pētersonu radīt skaņdarbu. Tapa divi — *Dievzemīte I* jeb kolāža no tiem kopkora dziesmu fragmentiem, kuros izskan vārds «dievs», un *Dievzemīte II* jeb runas koris ar vārda «Dievs» lietojumu dažādās variācijās. Izstādē *Arsenāla* radošajā darbnīcā līdz 26. jūlijam varēja aplūkot Pētersona kolāžas partitūru un paklausīties *Dievzemīti I*. Tādējādi nozīmīgs jēdziens tika sakāpināts līdz galējai novalkājamībai un absurdam, liekot apsvērt, cik un kā mēs izmantojam šādus nozīmīgus vārdus.

Ir skaidrs, ka Dziesmusvētku pamatreperuārā vienmēr jābūt *Gaismas pilij*, *Lauztajām priedēm*, arī *Manai dzimtenei* un līdzīgām dziesmām. Cita lieta — pēdējo 25 gadu jaunrade. Tikko manai dvēselei jāraud par Staburaga mēmām sāpēm, tā kaut kas liekas nedabīgs. Bet — esam laikmetā, kad ikviens ir fotogrāfs, dzejnieks, komponists, kritiķis, grafiskais dizainers u.tml. Un cilvēkiem patīk.

Skaistie, būtiskie vārdi izniekoti mākslīgās zvaigznēs, virspusējā spožumā un viendienas slavā. Žurnālistiskas inerces dēļ varētu teikt — izstāde *Dziesma* rosina mūs domāt. Bet jāpiekrist režisoram Uģim Briķmanim — tā ir tāda pati klišeja kā daudzas citas. Kas ir rosinājums domāt, vienalga, vai uz to mudina *Rīgas Laiks* ar mērķaķi rokā, vai Salmaņu ģimene ar *Dievzemīti*? Kas nedomā, tas diez vai sāks... Bet — ja paskatāmies no cita skatpunkta? Teiksim, paturot prātā, ka šis ir pēdējais brīdis sākt intensīvi domāt par simtgades Dziesmusvētku jēgu un saturu 2018. gadā. Ir taču būtiski — cik tajos Latvijas simtgades svētkos būs sauļu, māsu, bāliņu, dieviņu un citu populāru parādību.

Ir kaut kas tāds, ko labāk nojaust, nevis aprakstīt. Tāpat kā nav robežas starp rītu un dienu, tāpat arī nav sliekšņa starp runāšanu un klusēšanu. Kaut kur lasīts teiciens skanēja apmēram tā: iedomājieties, kāds klusums iestātos pasaulē, ja katrs runātu tikai to, ko zina. Meklējot avotu, tīmekļa neskaitāmajās citātnīcās atradu liecinājumu par kādu Džordžu Barzanu, kurš izteicies mazliet citādi: «Ja katrs padomātu, pirms runā, pasaulē būtu apdullinošs klusums.» Tas pats sakāms par vārdu nolietošānu un novalkāšanu. Tas pats — par tabu vārdiem. Un tas pats — par spēcīgu vārdu virknēšanu neizteiksmīgās rindās. Un pats esmu pirmais, kam lieku aiz auss to iegauvēt.

Izstāde *Dziesma* izstāžu zāles *Arsenāls* radošajā darbnīcā bija skatāma no 19. jūnija līdz 26. jūlijam.

Latvijas Radio 3 *Klasika* tīmekļa arhīvā 26. jūlija raidījuma *Orfeja auss* (plkst. 14.07) vasaras speciālizlaidumā var noklausīties arī visas trīs *Dievzemītes*. ■